

คุณค่าของบทละครในเรื่องดาหล่ง

ละครนั้นนับว่าเป็นงานสร้างสรรค์ที่ประณีต ทั้งนี้ก็เพื่อจะนำเสนอศิลปะชั้นสูงในทุก ๆ ด้าน ยิ่งกว่านั้นบทละครนั้นยังถือว่าเป็นวรรณคดีที่ตรงที่มีความเพียบพร้อมในด้านรส ทั้งยังให้อารมณ์ สะเทือนใจ มีโวหารไพเราะ คมคาย และร้อยกรองด้วยถ้อยคำไพเราะ ให้ความรู้และเป็นแบบฉบับที่อ้างอิงได้ วรรณคดีละครนั้นจึงเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งต่อการแสดงละคร และถือว่ามี พันธกิจโดยตรงในการสร้างความบันเทิงให้แก่ผู้อ่าน และผู้ชม ทั้งนี้ผู้อ่านและผู้ชมจะได้รับทั้ง รสความไพเราะในถ้อยคำ ความซาบซึ้งสะเทือนใจ อีกทั้งยังให้ประโยชน์แห่งของการได้ สอดแทรกภูมิปัญญา สภาพความเป็นไปของสังคม คติชีวิตของผู้คนในยุคสมัยนั้น ๆ ด้วย

บทละคร เรื่องดาหล่ง เป็นวรรณคดีละครในเรื่องหนึ่งที่มีคุณค่าสำคัญ และน่าสนใจหลาย ประการ ทั้งนี้ก็นอกจากจะสร้างสรรค์เรื่องให้สนุกสนาน ตื่นเต้น และสะเทือนใจแล้ว การ ร้อยกรองถ้อยคำ การใช้โวหาร ตลอดจนการสอดแทรกคุณค่าในด้านเนื้อหาต่าง ๆ ก็นับว่ามี ประโยชน์ในด้านการจรรโลงใจอีกด้วย ทั้งนี้ก็เพราะว่า คุณค่าของวรรณคดีเป็นคุณค่าด้านอารมณ์ และจิตใจเป็นสำคัญ ดังที่ เสฐียรโกเศศได้กล่าวไว้ว่า

มนุษย์อาศัยวิทยาศาสตร์เป็นอำนาจบังคับพลังงานธรรมชาติ เพื่อนำไปใช้ ประโยชน์แก่ตน แต่มนุษย์อาศัยศิลปะเพื่อแสวงหาความดีงาม และความบันเทิง ให้แก่จิตใจตน อย่างแรกเป็นเรื่องแสวงหาความรู้ เป็นอำนาจเกี่ยวกับความสุข ทางกาย อย่างหลังเป็นเรื่องแสวงหาความรู้ลึก เป็นความดีงามเกี่ยวกับความสุข ทางจิตใจ¹

บทละครในเรื่องดาหล่งก็ได้พบคุณค่าทางด้านเนื้อหา และคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ที่ น่าสนใจ ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

¹ เสฐียรโกเศศ, การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์ (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2507) หน้า 19.

5.1 คุณค่าในด้านเนื้อหา

หน้าที่ของวรรณคดีนั้นมีเช่นเดียวกับศิลปกรรมอื่น ๆ คือ เพื่อความบันเทิงใจและจรรโลงใจ ความบันเทิงใจ คือ ความสำเร็จอารมณ์ หรือความอิ่มอารมณ์ เช่นเดียวกับอิสรสหวานที่ได้เสพ ส่วนความจรรโลงใจ หมายถึง ความผ่อนคลายซึ่งนานหายจากความหมกมุ่นกังวล มีจิตใจที่ชัดเจนและมีอารมณ์กลมกลืนแล้ว เมื่อพิจารณาเนื้อหาของวรรณคดีไทยโบราณแล้ว จะเห็นว่า มีหน้าที่สำคัญทั้งสองด้านควบคู่กันไป² กวีไทยมักมุ่งแสดงเนื้อหาที่ให้ความเพลิดเพลินด้วย และสั่งสอนเพื่อยกระดับจิตใจผู้อ่านผู้ฟังไปด้วย ยิ่งกว่านั้นภายในเนื้อหาก็ยังได้พบคุณค่าในด้านการสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมไปด้วยในตัว ในเรื่องดาหลังก็ได้พบคุณค่าทางด้านเนื้อหา คือ ด้านสำเร็จอารมณ์เพื่อสร้างความบันเทิงใจ ด้านการสอดแทรกข้อคิดเพื่อยกระดับจิตใจ ทั้งยังสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมซึ่งจะช่วยสร้างสรรค์ภูมิปัญญาให้แก่ผู้อ่านอีกด้วย เหล่านี้คือคุณค่าที่จะพบได้จากเนื้อหาในเรื่องดาหลัง ดังนี้

5.1.1 คุณค่าด้านสำเร็จอารมณ์

วรรณคดีเป็นผลงานศิลปะที่สร้างขึ้นจากความสะเทือนอารมณ์ เมื่อกวีถ่ายทอดอารมณ์นั้นให้ผู้อ่านได้รับรู้ ผู้อ่านก็จะสืบปฏิกิริยาทางอารมณ์เกิดขึ้น พันธกิจอย่างหนึ่งของวรรณคดีที่นับว่าเป็นการทำให้ผู้อ่านเกิดความพอใจและอิ่มเอมใจที่ได้มีความรู้สึกคล้อยตามอารมณ์ที่กวีเสนอไว้ในเรื่อง ก็คือ ความสำเร็จอารมณ์ ซึ่งอาจเป็นความซาบซึ้งในความรักตัวละคร ความสงสารเห็นใจในความทุกข์โศกของตัวละคร ความชื่นชมยินดีในความกล้าหาญของตัวละคร เป็นต้น ดังที่ ริทีย์ ศิวะศรียานนท์ ได้ให้ความหมายของคำ "วรรณคดี" ว่าหมายถึง "บทประพันธ์ที่รัดรั้งตรึงใจผู้อ่าน ปลุกมโนคติ ทำให้เพลิดเพลิน และเกิดอารมณ์ต่าง ๆ ละม้ายคล้ายคลึงกับอารมณ์ของผู้ประพันธ์"³

² กุสุมา รักรัณณี, "การอ่านวรรณคดีไทย หน่วยที่ 11" ใน เอกสารการสอนวิชาภาษาไทย : การอ่านภาษาไทย หน่วย 8-15 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2533) หน้า 669.

³ ริทีย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2531), หน้า 1.

เรื่องตลิ่งเป็นละครในเรื่องหนึ่งที่กำลังจะสร้างขึ้นเพื่อจะสร้างความบันเทิงตามความนิยมในสมัยโบราณ และย่อมจะมีคุณค่าในด้านสาธิตอารมณ์เป็นประการสำคัญด้วยเหตุผลประการต่าง ๆ ดังนี้

5.1.1.1 การสร้างเรื่องและผูกปมปัญหา

แนวนิยมอย่างหนึ่งของวรรณคดีไทย คือ การสร้างเรื่องให้สนุกสนานโดยผูกปมปัญหาให้เกิดขึ้นกับตัวละคร จะเห็นว่าเนื้อหาของวรรณคดีแต่เดิมนั้นมักจะมีเรื่องรัก พลาดพราก ผสมผสานไปกับการชิงรักหักสวาท รบพุ่ง พญายักษ์ ในแนวเรื่องรัก กวีก็นิยมสร้างเรื่องให้ใกล้เคียงกับธรรมชาติของมนุษย์ โดยสื่ออารมณ์สุข และทุกข์ เพื่อแสดงความเป็นจริงของมนุษย์ เหตุที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะแนวเรื่องรักเป็นเรื่องที่ทุกคนสามารถสัมผัส และเข้าใจได้ตรงกัน เป็นสัญชาตญาณร่วมของมนุษย์ และแนวความรักที่ผู้อ่านนิยม ก็คือ แนวรักการพลาดพราก ซึ่งจะนำไปสู่เหตุการณ์สะเทือนใจ ทำให้ผู้อ่านพลอยรู้สึกเห็นอกเห็นใจไปกับชีวิตตัวละคร

เป็นความจริงที่ว่าวรรณคดีไทย ก็ย่อมมีรสแห่งความโศกเศร้า ความสลดรันทดแทนใจ และความอาลัยอาวรณ์อยู่เหมือนกัน เพราะมีการเสนอเรื่องความตาย การพลาดพรากจากกัน และความไม่สมหวัง แต่อารมณ์เหล่านี้เป็นสิ่งที่เพิ่มความงามของวรรณคดีให้เป็นสิ่งที่ขัดกับความงามไม่⁴

ในแนวรักการพลาดพรากนั้นมักจะเกิดจากการวางอุบสรรคให้เกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านรู้สึกสนุกสนาน ตื่นเต้น ทำให้อยากติดตามเอาใจช่วย อุบสรรคจึงเป็นวิธีการผูกปมปัญหา และจะมีผลผลักดันให้ตัวละครกระทำสิ่งต่าง ๆ จนนำไปสู่พัฒนาเรื่องต่อไป ในการผูกปมปัญหาด้วยอุบสรรคนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทรงพระวิจารณ์เรื่องขุนช้างขุนแผนในแง่การดำเนินเรื่องด้วยอุบสรรคว่า

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

เรื่องขุนช้างขุนแผนนั้นนึกไม่สมนึกตะบึงไป ตั้งแต่แรก
พลายแก้วรักนางพิม ขุนช้างก็รักฟ้อง นึกเอาใจช่วยจะให้
พลายแก้วได้สมนึกก็จริง แต่เคราะห์ร้ายต้องจากทัพไป
ขุนช้างก็ขวางเข้ามาให้ใจหวนอีก⁵

ในเรื่องดาหลังนั้นพบมีการสร้างเรื่องให้สนุกสนานตรง
ที่กวีได้ให้เรื่องรักหลงผิดทำให้เกิดขึ้นตั้งแต่ต้น ด้วยการกำหนดให้ระเด่นมณฑริหลงผิดเห็นว่าหญิง
อื่นมีค่ากว่านางบุษบาถ้าใครละคู่หมั้นของตน กว่าตนเองจะตระหนักว่าคู่หมั้นมีค่า ก็สูญเสียหางไป
เสียแล้ว นอกจากแนวรักหลงผิดแล้ว กวีก็สร้างแนวชิงรักหักสวาท แนวการแก้แค้น ซึ่งจะช่วยให้
เรื่องเข้มข้น สนุกสนานยิ่งขึ้นไปอีก ในเรื่องจึงพบว่าตัวละครระตูประตาทนเข้ามาขอนางบุษบา
ถ้าใครละอกีเชกได้เป็นผลสำเร็จ และระเด่นมณฑริจึงต้องชิงคู่หมั้นของตนมาให้ได้ ตรงนี้จึงทำให้
เรื่องสนุกสนาน ตื่นเต้น เพราะได้เห็นความรักมุ่งมั่นแท้จริงของตัวเอกฝ่ายชายที่ยอมเสี่ยงตาย
เพื่อคนรัก

แนวเรื่องการแก้แค้น เป็นการผูกปมปัญหาต่อจากแนวเรื่อง
รักหลงผิด ดังที่ท้าวดาหน้าได้แก้แค้นระเด่นมณฑริด้วยการยกนางบุษบาถ้าใครละให้ระตูประตาทน
บางตอนแนวเรื่องการแก้แค้นก็ดำเนินเรื่องต่อจากแนวรักไม่สมหวัง ดังที่ระเด่นศิริกันแก้แค้น
ปันจุเหรี้งทั้งสองและพระบิดาของตนเมื่อไม่อาจขอนางอุลันหย่าได้ หรือระตูรวงคำทั้งสองได้
แก้แค้นนางบุษบาถ้าใครละโดยโยนความผิดให้นางว่าเป็นต้นเหตุทำให้พี่ชายของตนต้องตาย

การผูกปมปัญหาที่นับว่าทำให้เรื่องต้องยุ่งยากขึ้นไปอีกก็คือ
การพลัดพรากของตัวละครเอก ซึ่งเป็นผลจากแนวความรัก การพลัดพรากทำให้ตัวละครเอกอาลัย
อาวรณ์ถึงกัน ขณะเดียวกันก็ช่วยให้ตัวละครได้ประสบการณ์ชีวิต และเรียนรู้ความหวัง ความอดทน
ความมุ่งมั่นที่จะติดตามหากันมากขึ้น ยิ่งกว่านั้น การพลัดพรากยังทำให้เรื่องสนุกสนานตรงที่เป็น
การเปลี่ยนแปลงบรรยากาศของเรื่อง คือ แทนที่จะดำเนินเรื่องด้วยความโรดเศร่าเพียงอย่างเดียว

⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระ เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
องค์การข้าราชการ, 2505) หน้า 131.

ก็ทำให้ตัวละครต้องไปเผชิญเหตุการณ์ผจญภัย และการทำศึกสงคราม ดังที่ระเด่นมนตรี และระเด่น
บุษบา ก้าวละต่างก็ต้องพลัดพรากจากกันไปเผชิญเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยไปพบกับอุปสรรคปัญหาต่าง
อื่น ๆ ได้แก่ การต่อสู้เอาตัวรอดจากฝูงที่ปองร้าย การเอาชนะข้าศึกศัตรูเพื่อขยายอำนาจวงศ์เทวา
เป็นต้น จะเห็นว่าในการผจญภัยก็ได้พบเหตุการณ์ตื่นเต้นจนตัวเอกสามารถรอดชีวิตมาได้ด้วยไหวพริบ
ปฏิภาณ และบุญบารมี ในการทำสงครามก็พบเหตุการณ์ตื่นเต้นที่ตัวเอกสามารถรบชนะข้าศึกศัตรู
ด้วยความสามารถกล้าแกร่งและเด็ดเดี่ยว

นอกจากนี้ยังได้พบปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ
ตัวเอกฝ่ายหญิงได้ถูกสาปให้กลายเป็นชาย ทำให้ตัวเอกฝ่ายชายไม่สามารถจากตนได้ ขณะเดียวกัน
ตัวเอกฝ่ายหญิงก็จากตัวเอกฝ่ายชายไม่ได้ ทั้งนี้เพราะฝ่ายชายได้ปลอมตัวมา บมัญหาตรงนี้จึงนับว่า
เร้าใจผู้อ่านตรงที่แม้ทั้งคู่จะมาพบกันก็ยังไม่จากกันไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่ก็เกิดความรู้สึกสงสัยเหมือนกัน เป็น
บมัญหาสุดท้ายที่ผู้แต่งวางไว้เพื่อให้ตัวเอกฝ่ายชายตัดสินใจหาทางคลี่คลายเรื่องทั้งหมด ปรากฏว่า
ระเด่นมนตรีตัวเอกฝ่ายชายได้ตัดสินใจไม่ปิดไฟแดงที่หน้าปาก จนทำให้นางบุษบา ก้าวละจากตนได้
และคืนร่าง เป็นหญิงในที่สุด

จะเห็นว่าการสร้างเรื่องและผูกบมัญหาในเรื่องดำเนิน
ได้ทำให้เรื่องสนุกสนานตรงที่เลือกแนวเรื่องความรักเป็นตัวหลักดำเนินเรื่องเดินไป โดยมีแนวเรื่อง
ความรักหลงผิดมาเป็นอุปสรรคแรกที่ทำให้ตัวเอกต้องพลัดรัก มีแนวเรื่องรักไม่สมหวังนำไปสู่การ
แก้แค้น การชิงรักหักสวาท จนนำไปสู่การพลัดพรากจากกัน จากนั้นก็มีแนวเรื่องการผจญภัย การทำ
ศึกสงครามเพื่อสร้างเรื่องให้สนุกสนานไปอีกรูปแบบหนึ่ง และเมื่อตัวเอกพ้นพ้นจากเหตุการณ์
เหล่านี้มาได้ ก็ต้องมาเผชิญกับบมัญหาสำคัญคือ จะต้องจากกันได้จึงจะคลี่คลายไปได้ในที่สุด การ
สร้างเรื่องและผูกบมัญหาอย่างนี้ นอกจากจะทำให้ผู้อ่านสนุกสนานแล้ว ยังทำให้เห็นอกเห็นใจ
ในชีวิตรักของตัวละคร อยากรู้ว่าช่วยให้อ่านที่อุปสรรคต่าง ๆ และเมื่อตัวละครได้พบกับ
ความสุขในตอนท้ายเรื่อง ผู้อ่านก็พลอยรู้สึกสุขใจไปด้วย

5.1.1.2 ลักษณะตัวละครดึงดูดใจผู้อ่าน

เป็นที่ทราบกันดีว่าตัวละครมีบทบาทสำคัญในการเดินเรื่อง
ในงานบันเทิงคดีที่ย่อมมีตัวละครที่ผู้อ่านประทับใจทั้งในบุคลิกภาพ บทบาท ลักษณะนิสัย ทั้งนี้ก็เพราะ
ว่านอกจากนักอ่านคนไทยจะนิยมชมชอบกับการดำเนินเรื่องที่สนุกสนาน มีอุปสรรค มีแนวโลดโผน
และคอยเอาใจช่วยเพื่อให้การคลี่คลายเรื่องไปสู่ความสุขในตอนจบแล้ว ลักษณะตัวละครก็ช่วย
ดึงดูดผู้อ่านให้รู้สึกประทับใจ และอยากติดตามเรื่องต่อไป

อย่างไรก็ดี ถึงแม้เนื้อเรื่องของวรรณคดีไทย
โดยมากจะเป็นในทานองที่เรียกว่า โรแมนติก...
แต่การดำเนินเรื่อง นิสัยใจคอ และการกระทำ
ของตัวละครเป็นสิ่งที่เป็นไปตามความจริง หรือ
อยู่ในกรอบของเหตุผล จึงเป็นที่จับใจผู้อ่าน....
วรรณคดีไทยเกือบทุกเรื่องเป็นเช่นนี้ ไม่ว่า
ขุนช้างขุนแผน อิเหนา หรือกาเกี คือ มีเนื้อเรื่อง
และเหตุการณ์หลายอย่างอยู่เหนือเหตุผล แต่นิสัย
ใจคอของตัวละครตรงกันกับความจริงของธรรมชาติ⁶

ดังที่ในวรรณคดีไทยเรื่องสังข์ทอง ผู้อ่านจะรู้สึกสงสาร
ตัวละครที่ต้องตกกระกำลำบาก ดังเช่น พระสังข์ทอง กับนางจันทร์เทวี รู้สึกชิงชังนางจันทา
ผู้ริษยาหาเหตุกำจัดพระสังข์อย่างเหี้ยมโหด รู้สึกเห็นใจในความรักของนางยักษ์พันธุรัต หรือใน
รามเกียรติ์ ทุกคนย่อมชอบความเก่งกล้าสามารถของหนุมาน สรรเสริญความซื่อสัตย์ของนางสีดา
ยกย่องท้าวม้าสีวราชผู้เที่ยงธรรมในการพิจารณาคดี บางคนก็อาจนิยมทศกัณฐ์ที่มีชัลดิยมานะ
ตั้งต้นการศึกษาศึกษสงครามจนกระทั่งสิ้นโคตรวงศ์ เพราะความรักที่มีต่อนางสีดา เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าในเรื่องบุคลิกลักษณะ บทบาท ลักษณะนิสัยของ
ตัวละครในเรื่องดังกล่าวก็น่าสามารถทำให้ดึงดูดใจผู้อ่านได้เช่นกัน ดังที่ตัวเอกฝ่ายชายของเรื่อง
คือ ระเด่นมณตรี เป็นตัวละครรูปหล่อ เจ้าชู้ปากหวานกับสตรีได้ทุกนาง แม้กระทั่งกับผู้ที่ เป็นมิตร
ฝ่ายชาย ระเด่นมณตรีก็สามารถผูกพันใจบุคคลเหล่านี้ได้ แต่สิ่งที่น่าสนใจไปกว่านั้นคือ การมี
อารมณ์รักรุนแรงอย่างน่าเห็นใจ ผู้อ่านจะรู้สึกสงสารระเด่นมณตรีตรงที่ระเด่นมณตรีไม่มีเรื่อง
ขัดแย้งกับพระบิดาของตน จนทำให้สูญเสียนางเกณบุษบาไป และเมื่อระเด่นมณตรีได้หลงรักนาง
บุษบาก็อาละ ถึงแม้ระเด่นมณตรีจะกระทำการล่วงพระอาชญา แต่ผู้อ่านก็คอยเอาใจช่วยให้
ระเด่นมณตรีสามารถฝากรักนางได้สำเร็จ ทั้งนี้ก็เพราะรู้สึกเห็นใจในความรักอันแท้จริง ส่วน

⁶วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, หน้า 94.

นางบุษบา ก้าวไกลก็ได้ทำให้ผู้อ่านเห็นใจนางในชื่อที่นางยึดมั่น ชื่อสัตย์ต่อกรรมนั้น ที่ยึดมั่นใน
 เกียรติวงศ์เทวา แต่แทนที่จะทำให้นางสมหวังในรัก กลับยิ่งทำให้นางต้องสูญเสียคนรักไปใน
 ช่วงแรก กระนั้นผู้อ่านก็ยังพลอยมีความหวังว่า ด้วยความยึดมั่นนี้จะทำให้นางสมรักได้ในที่สุด
 ตัวละครอื่น ๆ ผู้อ่านก็รู้สึกประทับใจในความรักความผูกพันของระเด่นจระหวังและระเด่นจินตวันหนา
 ที่ออกติดตามหาตัวเอกอย่างมุ่งมั่น รู้สึกซึ้งซึ้งในความหลงตัวเองของระตูประตาทนที่เข้ามาแย่งชิงนาง
 บุษบา ก้าวไกลอย่างไม่เกรงกลัวต่อศักดิ์ศรีวงศ์เทวา และเจ็บแค้นระตูรวงตาทั้งสองที่ทำให้ชีวิตนาง
 บุษบา ก้าวไกลต้องได้รับเคราะห์กรรม รู้สึกเห็นใจในการกระทำของพ่อที่มีต่อลูกอย่างท้าวกูเรเป็น
 และท้าวดาหา เป็นต้น

ลักษณะนิสัย บทบาทของตัวละครในเรื่องนี้ ได้ทำให้ดึงดูด
 ใจผู้อ่านมาก ทั้งนี้เพราะบางตัวมีบทบาทใกล้เคียงกับมนุษย์ปุถุชน คือ มีทั้งข้อดีและข้อบกพร่อง
 บนกันไป ในขณะที่บางตัวก็เป็นตัวละครแนวอุดมคติ ผู้อ่านก็ยังรู้สึกชื่นชอบ ทั้งนี้เพราะเป็นตัวละคร
 ฝ่ายดีที่อยู่ในจินตนาการของผู้อ่าน และหวังที่จะให้มนุษย์เป็นอย่างนั้น เช่นเดียวกัน ในขณะที่บางตัว
 เป็นตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์ ซึ่งทำให้ผู้อ่านรู้สึกซึ้งซึ้งต่อการกระทำ ทั้งนี้เพราะตัวละครได้แสดง
 บทบาทอย่างร้ายกาจจนทำให้ชีวิตรักตัวเอกต้องย่อยยับลงไป

5.1.1.3 การใช้อธิปทานุหารีย์

แนวนิยมของวรรณคดีไทยโบราณอีกอย่างหนึ่งก็คือ นิยม
 การใช้อธิปทานุหารีย์ ทั้งนี้วรรณคดีแนวนิทานนอกจากจะให้ความสนุกสนาน ความสุขใจในชีวิตรัก
 ของตัวละครแล้ว วรรณคดีแนวนิทานยังเป็นทางออกทางใจอีกอย่างหนึ่ง เพราะวรรณคดีแนว
 นิทานเป็นแหล่งรวบรวมจินตนาการที่ต้องการให้มนุษย์มีความสามารถเหนือข้อจำกัดของตน
 อธิปทานุหารีย์และแนวมหัศจรรย์ต่าง ๆ ในวรรณคดีจึงเป็นทางออกทางใจที่ทำให้มนุษย์มีความ
 เพลิดเพลินและความพอใจ ดังที่ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณได้กล่าวถึงพระอภัยมณีว่าเป็น
 นิทานที่สนุกสนานและหลายคนติดใจเรื่องนี้ก็เพราะ

อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสิ่งมหัศจรรย์ สัตว์ไม่เคยปรากฏในโลก (ผ้าไหมมังกร) อาวุธที่มีฤทธิ์พิศดารตามอย่าง นาคพิศวง (เช่น ธนูของพราหมณ์วีเชียร) แร่ธาตุที่มีคุณสมบัติพิศดาร (ดินถ่าน) ผู้แต่งไม่เรียงเคียงเลย และผู้อ่านก็เห็นเป็นการกรททาอย่างสามัญ⁷

ในเรื่องดาหลังมีการใช้อธิปไตยบริหารย์เกือบจะตลอดทั้งเรื่อง มีทั้งปาฏิหาริย์จากเทวดาและมนุษย์ เหตุที่ได้ให้อธิปไตยบริหารย์มาใช้ในเรื่องก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า ในช่วงเวลาต้นชั้นที่มนุษย์ทั่วไป ไม่อาจจะแก้ไขได้ ก็มีอธิปไตยบริหารย์เท่านั้นที่จะช่วยคลี่คลายเรื่องไปได้ด้วยดี ยิ่งกว่านั้นยังต้องการให้เห็นบุญบารมีของมนุษย์ที่มีเทวดาคู่มือรองช่วยเหลือให้ฝ่าฟันสถานการณ์ต่าง ๆ ไปได้ อธิปไตยบริหารย์ทำให้เรื่องสนุกสนานใน 3 ลักษณะ ได้แก่ ประการแรกเป็นอธิปไตยบริหารย์เพื่อช่วยคลี่คลายเหตุการณ์ต่าง ๆ ทำให้ตัวละครพ้นจากความตายมาได้อย่างหวุดหวิด อธิปไตยบริหารย์เช่นนี้มักจะกระทำโดยองค์อภัยกา ดังที่องค์อภัยกาได้บันดาลให้ฟ้าดิน เขินทาให้ระเด่นมณฑริรอดตายในทะเล บันดาลให้โรงหนึ่งของอหหลังรัดสีหรือบันทึยลอยขึ้นไปให้พ้นจากการถูกญาติวงศ์หมั้นหย่าปาเอ็ดฆ่าตบ บันดาลให้ระเด่นบุษบาแก้วโรดรอดพ้นจากกองเพลิงแบหลาและแปลงร่างนางเป็นชาย ประการที่ 2 เป็นอธิปไตยบริหารย์ที่เทวดาอื่น ๆ กรททาขึ้นเพื่อช่วยตัวละครในเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังที่เทวดาเมืองปัตทราปรากฏตัว และบันดาลให้บันทึยตามนกวิเศษเข้าไปในห้องนางจินตหยรา เทวดาที่ศาลเกาะประลูงั้นสาแดงสุรเสียงบอกข่าวระเด่นมณฑริแก้วมีสาประหมังกุหนึ่ง บรรดาเทวดาที่พื้นสาบก็บันดาลให้ตัวละครได้พบกัน ด้วยการช่วยย่นระยะทาง หรือช่วยดลใจให้มาพบกัน ประการที่ 3 เป็นปาฏิหาริย์ที่เกิดจากความสามารถทางไสยศาสตร์ของตัวละครมนุษย์ ดังที่บันจุเหร็จทั้งหลายได้ม้ายักษ์ ควายปีศาจ จระเข้ยักษ์ ระเด่นมณฑริทาพิธิปลุกอสุรกายเพื่อเข้าทำลายล้างดาถาระตุมงกลและระเด่นมังกัน ระเด่นมณฑริกำบังกายเข้าห้องนางบุษบาแก้วโรด หรือเข้าไปแทงระตูประดาทน ระเด่นศิริกัน เรียกเข็อกมณฑริให้ไปมัดบันจุเหร็จทั้งสองและหัวกาหลังมาไว้ในตรุดยหมังกัดสุทรูเสกคาถาให้มีสาปารณาหาลาตะสิงไปกับที่ในสนามรบ เป็นต้น

⁷ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, วิเคราะห์วรรณคดีไทย (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522), หน้า 104.

จะเห็นว่าอิทธิปาฏิหาริย์ทำให้เรื่องสนุกสนานด้วยการสามารถบันดาลเหตุการณ์ให้ตรงรี่ ถ้าเป็นปาฏิหาริย์โดยองค์อัยกา ก็จะมีภาพเหตุการณ์ตื่นเต้นอย่างมากเพราะเป็นการช่วยพระนัดดา ในขณะที่เทวดาอื่นหรือตัวละครอื่นไม่สามารถจะทำได้ ส่วนปาฏิหาริย์ของเทวดาทั่วไป ก็ช่วยให้เห็นความอัศจรรย์ในการคลี่คลายเหตุการณ์ย่อย ๆ ซึ่งจะช่วยให้การเดินเรื่องคล่องตัวขึ้น สำหรับปาฏิหาริย์ที่เกิดกับมนุษย์ก็ยิ่งทำให้เห็นความสามารถที่เหนือกว่ามนุษย์ธรรมดาด้วยกัน ทั้งนี้เพราะการจะเอาชนะกันด้วยความสามารถตามธรรมดาสามัญในบางครั้ง ก็ไม่อาจจะเอาชนะฝ่ายตรงข้ามผู้ใช้เสน่ห์ เหลี่ยม กลอุบาย หรือไม่ก็เป็นอสูรสัตว์ร้ายต่าง ๆ อิทธิปาฏิหาริย์เหล่านี้จึงเป็นวิธีการที่ทำให้การดำเนินเรื่องสนุกสนานกว่าเหตุการณ์ปกติทั่วไป เป็นการนำเสนอเพื่อให้อรรถรสคล่องกับความต้องการของผู้อ่านที่ต้องการจินตนาการในเรื่องเหนือธรรมชาติให้สามารถมีขึ้นในเรื่องของมนุษย์ ซึ่งโดยแท้จริงแล้วอาจจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลยในชีวิตจริง

5.1.2 คุณค่าด้านข้อคิด

พันธกิจหลักของวรรณคดีไทย คือ มุ่งให้ความเพลิดเพลิน คุณค่าที่เด่นชัดจึงเป็นคุณค่าทางอารมณ์ แต่ในขณะที่เดียวกันวรรณคดีไทยก็มักให้ข้อคิดและทบทวนที่สอนผู้อ่านผู้ฟังไปด้วย คุณค่าที่สำคัญควบคู่กันไปก็คือ ให้คุณค่าในเชิงจริยธรรมได้อีกด้วย

แต่ถ้าพิจารณาวรรณคดีไทยโดย เฉพาะวรรณคดีโบราณแล้ว จะพบว่าบทบาทหน้าที่ทั้งสองมีความสำคัญควบคู่กัน กวีไทยมักจะมุ่งสร้างสรรค์งานที่ให้ความเพลิดเพลินและสั่งสอนเพื่อยกระดับจิตใจผู้อ่านผู้ฟังไปด้วย คุณค่าของวรรณคดีไทยจึงมีทั้งทางด้านอารมณ์และด้านจริยธรรม⁸

จะเห็นว่าแม้วรรณคดีไทยโบราณจะมีเนื้อหาหวานเรียวอยู่ในชีวิตของชนชั้นศักดินา ชีวิตที่ฉายสะท้อนอยู่ในวรรณคดีก็เป็นชีวิตกึ่งมนุษย์ กึ่งเทพเจ้า ห่างไกลจากชีวิตสามัญชน ซึ่งมักจะเป็นจินตนาการจากโลกทัศน์ของกวี แต่จะเห็นได้ว่า ตัวละครเหล่านี้ก็ยังคงมีความ

⁸ กุสุมา รักรัณณี, สี่ส้นวรรณคดีชุด วรรณทรรศน์เสฐียรโกเศศ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศยาม, 2536), หน้า 5.

เป็นบุพพชน เมื่อพิจารณาในแง่อารมณ์ก็จะเห็นว่า แม้แต่กษัตริย์ หรือขุนนางซึ่งอยู่เหนือสูง ก็มีอารมณ์รัก โลก โกรธ หลง กลัว ฯลฯ ได้ไม่ต่างจากคนธรรมดา วิธีชีวิตของตัวละครเหล่านี้จึงน่าจะได้สะท้อนสัจธรรมอันเป็นข้อคิดเตือนใจผู้อ่าน แม้จะไม่ได้มีพันธกิจโดยตรงดังที่เป็นวรรณกรรมคำสอนก็ตาม แต่การสอดแทรกข้อคิด สัจธรรมทั้งหลาย ก็สามารถแฝงได้อย่างอ้อม ๆ ซึ่งอาจจะเป็นการชี้ให้เห็นโทษของการกระทำดังกล่าว ขณะเดียวกันก็ให้รางวัลความสุขแก่ผู้ที่ได้ทำดี ทานสิ่งที่ถูกต้องมาตลอดในตอนท้ายเรื่อง ดังคำกล่าวของ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ว่า "วรรณคดีนั้น จึงไม่เพียงเป็นสิ่งที่ให้ความอภิรมย์แก่ประชาชนเท่านั้น หากเป็นสิ่งที่มิมีอิทธิพลต่อจิตใจประชาชนด้วย"⁹ เจตนา นาควัชระ ได้กล่าวว่า "วรรณคดีสามารถจะปลูกความสามัคคีเชิงจริยธรรมด้วยสารที่แฝงอยู่ในวรรณกรรมได้"¹⁰

ดังนั้นแม้วรรณคดีไทยส่วนใหญ่จะมุ่งในด้านความสำเร็จอารมณ์ แต่สิ่งที่จะเสริมสร้างคุณค่าให้แก่วรรณคดีไทยก็คือการได้สอดแทรกข้อคิด ซึ่งอาจจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม ทั้งนี้ก็เพราะวรรณคดีได้แสดงถึงอารมณ์และชีวิตของมนุษย์ วรรณคดีจึงสามารถมีคุณค่าในการให้ข้อคิดเตือนใจได้เช่นเดียวกัน ดาหลังเป็นวรรณคดีที่มุ่งสร้างความสำเร็จอารมณ์ ดังที่ได้แสดงถึงชีวิตรักล้นหลมของตัวเอกมาตั้งแต่ต้นเรื่อง และดำเนินไปจนจบลงด้วยความสุขสมหวังของตัวละครเอก จะเห็นว่าในขณะที่กวีได้เสนอความบันเทิงในรูปแบบความขัดแย้งในด้านความคิดท่าที และอารมณ์ของตัวละครนั้น ก็ยังได้แฝงข้อคิดเตือนใจถึงผลของการกระทำของตัวละครในทานอง "เป็นวิธีหนามยอกเอาหนามบ่ง" เพื่อเราจิตใจของผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟัง ให้ได้สำนึกในเรื่องศีลธรรมจรรยา¹¹ เรื่องดาหลังจึงนับว่ามีคุณค่าในการให้ข้อคิดเตือนใจได้เรื่องหนึ่ง ทั้งนี้เพราะเป็นเรื่องที่เขียนขึ้นจากชีวิต ความคิด ความรู้สึก และเหตุการณ์ ซึ่งได้เกิดขึ้นใกล้เคียงกับชีวิตจริงของมนุษย์ ดังนี้

⁹ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, หน้า 137.

¹⁰ เจตนา นาควัชระ, แนวทางการประเมินคุณค่าวรรณคดีในวรรณคดีวิจารณ์ (เยอรัน ฟรังเศสและอังกฤษ-อเมริกันในศตวรรษที่ 20 (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 369.

¹¹ กุสุมา รักรัณณี, สี่สัปดาห์วรรณคดีชุด วรรณกรรมต้นเสรีพรโกเศศ, หน้า 47.

5.1.2.1 การใช้อารมณ์และอำนาจยอมหน้าไปสู่ความพินาศ

ตัวละครในเรื่องดาหลังจะมีความเป็นมนุษย์ปุถุชนตรงที่ตัวละครวัยรุ่นหนุ่มใช้อารมณ์เป็นใหญ่ จนทำให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงขึ้นกับตัวละครผู้ใหญ่ที่นิยมใช้อำนาจของตัวเองเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ดังที่ระเด่นมนตรีและระเด่นศิริกัน เมื่อถูกใจหญิงใดขึ้นมา ก็จะปรารถนาทางเหล่านั้นโดยไม่สนใจความรู้สึกของพ่อแม่ และกรอบประเพณีของวงศ์เทวา ซึ่งก็ได้นำผลร้ายมาสู่ตัวเองและราชวงศ์ ส่วนท้าวกูเรปัน ท้าวดาหา และท้าวภายหลังก็เป็นตัวอย่างของผู้ใหญ่ที่ใช้อำนาจ แทนที่จะใช้ความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจลูกของตัวเอง

นอกจากนี้ยังพบตัวละครระตูบางองค์ที่หลงติดอยู่ในอำนาจ จนไม่รู้จักประมาณตน บังอาจไปประมาทศักดิ์ศรีวงศ์เทวาจนตัวเองต้องพบกับจุดจบ ดังที่ระตูมขงาดา ต้องการครอบครองแผ่นดินชวาแต่ผู้เดียว จึงคิดปราบยับยั้งด้วยการลวงบั้งห้ำให้มาตยาในทะเล ระตูมขงกลคือดีว่าตนมีเชื้อกมนตรี จึงไม่คิดเกรงกลัวพวกวงศ์เทวา ซ้ำยังเข้ากระทำการอุกอาจ ลักพาวงศ์เทวาเพื่อจะนำไปมา ระตูประตาทนและระตูรวงศาทั้งสองก็ไม่ฟังคำทัดทานของ อามาดย์ในเรื่องศักดิ์ศรีวงศ์เทวา จึงบังอาจมาขอพระธิดาท้าวดาหา และในที่สุดระตูเหล่านี้ก็ต้องมัวสัน เป็นไป

อารมณ์ของชายวัยรุ่น และอำนาจของญาติผู้ใหญ่ยอมจะขัดแย้งได้ทุกเมื่อ ทั้งนี้วัยรุ่นมักถือเอาความต้องการของตัวเองเป็นใหญ่ ในขณะที่ผู้ใหญ่ก็ยึดการจะใช้อำนาจตัดสินชีวิตของลูกหลานของตน ผลที่ได้ก็คือความพินาศและการสูญเสีย แต่ถ้าทั้งสองฝ่ายจะระอมระอมกัน หรือปรับความเข้าใจกันก็สามารถยอมหน้าไปสู่สันติสุขได้ ส่วนในกรณีผู้หลงในอำนาจก็ยอมหน้าไปสู่ความประมาทในการดำเนินชีวิต ความประมาทส่งผลให้เกิดการล้มตัว ต้องการเป็นใหญ่โดยไม่รู้จักประมาณตน ในที่สุดก็นำไปสู่การพ่ายแพ้ต่อผู้ยิ่งใหญ่กว่าตัวเอง ข้อคิดเหล่านี้ นับว่าเป็นอุทาหรณ์ที่สามารถเกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งถ้าคนเราเอาแต่อารมณ์และอำนาจมาเป็นใหญ่เหนือชีวิต ก็จะนำไปสู่ความล้มเหลวอย่างแน่นอน

5.1.2.2 ผู้มีคุณธรรมย่อมได้รับการยกย่อง

แม้ว่าเรื่องดาหลังจะมีได้มุ่งให้เป็นวรรณคดีคำสอนโดยตรง แต่ในเรื่องก็ได้ปรากฏคุณธรรมของตัวละครที่นายยกย่องชมเชยหลายประการ อันได้แก่ คุณธรรมของ นักรบวงศ์เทวา คุณธรรมของบรรดาญาติวงศ์ และคุณธรรมด้านความกตัญญู เหล่านี้จะปรากฏเป็น บทบาท พฤติกรรมของตัวละคร และได้ให้ภาพตัวอย่างที่ดีในอุดมคติของผู้อ่าน

นักรบวงศ์เทวาแม้จะเก่งกาจ ห้าวหาญ เด็ดเดี่ยวในการ ท้าศึกสงครามเพื่อขยายอาณาเขต แต่นักรบเหล่านี้ก็แสดงคุณธรรมให้ปรากฏในสายตาของผู้อื่นได้ ดังที่นักรบวงศ์เทวาจะให้ยกย่อง ให้เกียรติแก่บรรดาเมืองที่แพ้สงคราม โดยที่เมื่อนำทัพไปขยายอาณา ประชากรราษฎร์ ขณะเดียวกันก็เข้าช่วยจัดการดูแล ปกครองบ้านเมืองให้ได้รับความร่มเย็น ตลอดจนให้มีอิสระเสรีภาพในการปกครองตนเอง นักรบเหล่านี้มีอัธยาศัยไมตรีแก่ราษฎร หรือเสนา หรือประหลิมสุหรี ทั้งยังให้กำลังใจ ให้คำมั่นสัญญาที่จะรักและช่วยเหลือเมืองเหล่านี้ในยามเกิด ศึกสงคราม จากพฤติกรรมเหล่านี้จึงทำให้บรรดาราษฎร ประหลิมสุหรีและเสนาเมืองต่าง ๆ พวกกัน จงรักภักดีในหัวใจของพวกเขาเป็นจุฬเหรีจนักรบวงศ์เทวาเป็นอย่างยิ่ง

บทบาทของญาติวงศ์ ก็ทำให้เห็นคุณธรรมของผู้เป็นญาติ ที่แสดงออกด้วยความจงรักภักดี ยอมสละชีวิตของตนออกติดตามหาญาติผู้พี่ แม้จะได้พบกันแล้ว ก็ยัง ขอแสดงความจงรักภักดีขอติดตามรับใช้ และเป็นกำลังใจในเหตุการณ์ต่าง ๆ ส่วนญาติผู้พี่ก็แสดงความ รัก ห่วงใยต่อญาติผู้น้องเช่นเดียวกัน ดังที่ระเด่นจระหวัง และระเด่นจินตรักษ์วันทนาได้แสดง ออกถึงความจงรักภักดีเพื่อติดตามหาระเด่นมนตรีและระเด่นบุษบาแก้วโละ และในยามที่ระเด่น ผู้น้องต้องพลัดพราก หรือถูกฝ่ายปฏิปักษ์จับตัวไป ญาติผู้พี่ก็เฝ้าออกติดตามหาเพื่อช่วยชีวิตมาให้ได้ การที่ญาติวงศ์ได้แสดงออกในการติดตามหากัน และร่วมใจให้กำลังใจ ร่วมทุกข์ร่วมสุข ตลอดจน คอยช่วยเหลือในเหตุการณ์ต่าง ๆ นับว่าเป็นคุณธรรมที่นายยกย่องอย่างหนึ่ง

ความกตัญญูเป็นคุณธรรมอีกประการหนึ่งที่พบได้ในบทบาทของราชธิดาวงศ์เทวา หรือวงศ์ระตุ ตลอดจนบทบาทของเทวดาในร่างอมมนุษย์หรือสัตว์ร้าย กล่าวคือ นางบุษบากำโลนได้แสดงความกตัญญูทดแทนท้าวดาหาละราชวงศ์ ด้วยการยอมแบหาลาตามคำขอร้องของท้าวดาหา ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงถึงความบริสุทธิ์ของราชวงศ์ดาหา และให้พ้นจากการถูกประณามว่าพระธิดาหรือคนใดคนหนึ่งเ็นราชวงศ์มีส่วนพัวพันกับการตายของระตุประดาทนต์ ส่วนบทบาทของเทวดาดังกล่าว เมื่อได้รับการช่วยเหลือให้พ้นทุกข์จากการถูกสาป ก็เข้ามาแสดงน้ำใจกตัญญูต่อพวกบันจุเหร็จ ด้วยการช่วยหาทาง มอบของวิเศษให้ หรือไม่ก็ดลใจให้ไปพบคนรัก

จะเห็นว่าคุณธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่น่ายกย่อง ทั้งนี้ในแง่ของนักบวชก็ควรมีคุณธรรมประจำใจในการปกครองคนมากกว่าจะมีเพียงพลังกำลังและอำนาจ การที่พี่น้องมีความรัก ห่วงใยต่อกันจนถึงยอมสละชีวิตเพื่อเข้าช่วยเหลือ ก็ถือคุณในสถานการณ์ต่าง ๆ ก็นับว่าเป็นคุณธรรมที่น่าประทับใจ ส่วนคุณธรรมในด้านความกตัญญูก็เป็นสิ่งที่คนไทยให้ความสำคัญอยู่แล้ว โดยเฉพาะลูกมีหน้าที่ที่จะต้องกตัญญูต่อบิดามารดา และในบางครั้งก็ต้องยอมสละได้ทั้งชีวิตเพื่อทดแทนคุณ หรือในสิ่งคมกี้ยกย่องผู้ที่รู้จักบุญคุณคน ในยามที่ผู้มีพระคุณเดือดร้อน ก็จะเข้ามาช่วยเหลือเป็นการตอบแทนคุณ คุณธรรมที่พบในเรื่องดาหลังจึงมีทั้งคุณธรรมที่เข้าได้ในการปกครองคน และประเทศชาติ มีคุณธรรมที่เข้าได้กับคนภายในครอบครัว ในหมู่ญาติ พี่น้อง คนรักและบิดามารดา ตลอดจนคุณธรรมที่แสดงออกด้วยการสำนึกในบุญคุณ ผู้อื่นได้ให้การช่วยเหลือ ซึ่งก็นับว่าเป็นคุณธรรมที่มีประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นอย่างยิ่ง

5.1.2.3 ความทุกข์ช่วยให้เห็นชีวิต

ตัวละครหลายตัวในเรื่องดาหลังมักหลงผิดคิดว่าสิ่งที่ตนได้กระทำให้มันถูกต้องแล้ว แต่สิ่งที่ตัวเองกระทำลงไปนั้นจะก่อเรื่องเดือดร้อนแก่คนอื่น และแม้กระทั่งตัวเอง แต่ในที่สุดตัวละครเหล่านี้ก็สามารถกลับใจ สำนึกได้ภายหลัง ทั้งนี้ด้วยความทุกข์ที่เกิดจากการกระทำของตัวเองนั้นให้เห็นชีวิต ดังที่ท้าวกูเรบั้น เมื่อได้ทราบข่าวร้ายว่าระเด่นมนตรีพระโอรสจากเมืองไปอย่างไม่มีวันกลับมา ก็เริ่มรู้สึกสำนึกผิดว่าได้กระทำการรุนแรงไป หรือระเด่นมนตรีจะมารู้สึกซาบซึ้งในความรักของพระบิดา ก็ต่อเมื่อคนได้พลัดพรากจากเมืองไปพลญภัย ไปพบคนรัก และก็ต้องพลัดพรากจากคนรักไปเป็นแรมปี หรือระเด่นศิริกันจะรู้สึกว่าคุณได้ทำผิดอย่างรุนแรงต่อราชวงศ์ ก็ต่อเมื่อถึงคราวต้องถูกประหารชีวิต ความทุกข์จึงให้เห็นชีวิต

ชีวิตและช่วยให้สันทัดฝึกคิด นอกจากนี้ตัวละครบางตัว แม้ว่าจะมิได้ทำผิดใด ๆ แต่ยังคงเกิดความทุกข์ เพราะอุปสรรคที่ก่อให้เกิดตนต้องพลัดพรากจากคนรัก ดังที่ระเด่นบุษบาแก้วและต้องพลัดพรากจาก พระธิดาพระมารดา และระเด่นมนตรี นางจินตหรา นางพญานาคต้นก็ถูกระเด่นมนตรีทอดทิ้ง ไปโดยไม่บอกกล่าว ความทุกข์จึงทำให้นางเหล่านี้มีบทเรียนชีวิต ถึงแม้ว่าความทุกข์จะนำรสชาติ ชื่นชมมาให้ แต่ความทุกข์ก็กลับทำให้นางเหล่านี้เข้าใจชีวิตมากขึ้น และกล้าที่จะเผชิญเหตุการณ์ ต่าง ๆ ที่อาจจะเข้ามาอีกได้ ดังที่นางบุษบาแก้วและสามารถที่จะเข้าเผชิญในเหตุการณ์ผจญภัย และการดิ้นรนสงครามได้อีกมาก ทั้งนี้เพราะตนได้เรียนรู้ความทุกข์ จากการถูกทอดทิ้งและการ พลัดพรากมาแล้ว นางจินตหรากลับกลายเป็นคนมองโลกได้กว้างมากขึ้น หลังจากที่ถูกปั้นหยี ทอดทิ้งไป ส่วนนางพญานาคต้นก็ได้รับบทเรียนจากวิสัยของผู้ชาย

ข้อคิดนี้จึงช่วยสะท้อนให้เห็นสภาพความจริงของมนุษย์ได้ เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะคนเราไม่อาจจะรู้สึกสันทัดในการกระทำของตนถ้าไม่มีเรื่องเดือดร้อน หรือความทุกข์เกิดขึ้น และบางครั้งแม้เราจะมิได้ทำผิดสิ่งใด แต่ปัญหาหรือความทุกข์ก็อาจจะ เข้ามาในชีวิต ซึ่งก็จะเป็นผลดีทำให้ได้รับบทเรียนชีวิตและสามารถต่อสู้ชีวิตได้แกร่งกล้า และ เข้มแข็งขึ้น

5.1.3 สะท้อนสังคมและวัฒนธรรม

คุณค่าของวรรณคดีอีกประการหนึ่งก็คือ การสะท้อนสังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะกวีเปรียบเสมือนคนสามคน คือเป็นผู้แต่ง เป็นหน่วยหนึ่งกับผู้อ่านได้ และย่อมจะได้รับ อิทธิพลจากสังคมสมัยนั้น ยิ่งกว่านั้นวรรณคดียังเป็นแหล่งรวมและกลั่นกรองวัฒนธรรม ซึ่งเป็น เครื่องบ่งบอกถึงความเจริญสูงสุดของมนุษย์ในแต่ละสังคม วรรณคดีมีคุณค่าในแง่ช่วยเปิดหูเปิดตา เราให้กว้างขึ้น ในเรื่องตลกล้างก็ได้พบคุณค่าในด้านสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมไทย และสะท้อน สังคมและวัฒนธรรมอื่น ดังนี้

5.1.3.1 สะท้อนสังคมและวัฒนธรรมไทย

วรรณคดีเป็นเหมือนกระจกเงาที่ฉายให้เห็นความเป็นไป ในสมัยของกวี บทละครที่ดีก็เช่นเดียวกัน กวีก็ย่อมจะสอดแทรกภาพความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนนิสัยใจคอของคนไทยในสมัยนั้นไว้ในเรื่อง แม้จะเป็นเรื่องราวของชาว

ต่างประเทศก็ตาม¹³ ทั้งนี้เพื่อช่วยให้เรื่องมีความน่าสนใจมากขึ้น อันจะทำให้สามารถสื่อสารกัน
ได้ระหว่างกวีกับผู้อ่าน เพราะกวีและผู้อ่านก็เป็นคู่ที่อยู่ใต้อิทธิพลสังคม ก็ย่อมจะเข้าใจสภาพความ
เป็นอยู่ การทำศึกสงครามแต่ครั้งโบราณ โบราณราชประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม และคุณค่าทาง
ศิลปะกรรม ดังนี้

สขทือนสภาพความเป็นอยู่

แม้เรื่องดาหลังจะมีที่มาจากวรรณกรรมชาวลมลายู
แต่เมื่อนำมาเป็นวรรณคดีไทย การพรรณนาบ้านเมืองของกษัตริย์วงศ์เทวาทั้งสี่ กวีได้ให้ภาพที่
งดงามวิจิตรตระการตา ขณะเดียวกันก็แสดงว่ายิ่งใหญ่ มีอำนาจเป็นปึกแผ่น ลักษณะการพรรณนา
เช่นนี้ น่าจะสขทือนถึงภาพบ้านเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยมีกรุงเทพมหานคร เป็น
เมืองหลวง การพรรณนากองกำลังทหารถืออาวุธอย่างแก้วกล้า มีกองกำลังรถรบ ทหารม้า
ทหารช้างที่แข็งแกร่งของวงศ์เทวา ก็น่าจะเป็นภาพอันยิ่งใหญ่ และเกรียงไกรของกองทัพไทยใน
สมัยนั้นที่จะคอยอภิบาลและสนองพระกรุณาธิคุณขององค์พระมหากษัตริย์ โดยมีกองกำลังอำนาจอยู่
ที่ใจกลางกรุงเทพมหานครนั่นเอง

แต่พระองค์ล้วนทรงฤทธา	ทุกพารากลัวเดชสยดสยอน
มาอ่อนเดียรพ้อมเกล้าถววยกร	ล้วนบวรบุพผาสุมาลี
อันปรางค์ปราสาททั้งเจ็ดชั้น	แล้วล้วนด้วยสุวรรณจารัสตรี
ทางหงส์ช่อฟ้าปราลี	มีรูปอินทรียัคเซนทรา
สุบรรณกรกุมวาสุกรีหิว	ลอยแผ่นดั่งจขบสิวพระเวหา
ห้ายอดสูงเยี่ยมเทียมมณฑา	รจนาดังโพษขณต์ม้วาน
หน้าบ้านบรเรเจ็ดเลิศแล้ว	พลอยแพรวแววรับจับสุริย์ฉาน
เป็นนาคเกี่ยวเสี้ยวสะตั้งช่มทวาร	ผาดนังแลลานมลังเมสียง ¹⁴

¹³ คมคาย นิลประภัสสร, "บทละครว่าเป็นวรรณคดีหรือไม่", (วิทยานิพนธ์ปริญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย ภัคดีวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2497), หน้า 219.

¹⁴ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์แพรวพินยา, 2514), หน้า 1.

สนามชัยกว้างใหญ่ลือลิวลิป	เดือนตลิวลิปราปรีนไม่มีหย้า
ไปรยทรายรายรอบบรรณา	สำหรับประลองคชาพาซี
ประลองรทวยหาญชานาญศึก	สวนควันพัสโกมสะอิกจิกเกศ
โสดั่งตรขบองเขนตรี	กรีชกรขบปันทวนถ้าวสาตรา
หอกกลองอยู่กลางนครเศ	และประเวศเลื่อนลอยพระเวหา
แลเห็นหัวประเทศพารา	มีดีกพิมาตมาซึ่งไพรี ¹⁵

ได้ยื่นกลองร้องป่าวประชาราษฎร์	ก็ชวนกันผันผาดั่งราชสีห์
กรกุ่มอาวธด้วยฤทธิ	คอยผลาญชีวีอยู่อัตรา
อันถนนล้วนแล้วศิลาแลง	ทรายแดงโรยสองคูวิถถาร
ศึกกว้างร้านตรอกรัถยา	เหล่าแม่ค้าขายเครื่องเงินทอง
ผ้าผ่อนแพรพรรณทั้งชั้นนาก	เครื่องหมากเครื่องถมอุตมของ ¹⁶

อันกำแพงแสงล้อมศิลาทอง	เรื่องรองแจ่มจับกับสุริย์ตรี
ป้อมค่ายคูเขื่อนรอบธานี	ช่องปืนระยษที่เสมาเมือง
ที่นั่งางจรัลบันไดลาด	มังกรพงาดพงกเดี่ยววีรชัยรเหลือง
แลอร่ามงามพร้อมพรายเรือง	ถนนเนื่องแถวนอกเป็นขอบวง ¹⁷

สภาพถิ่นที่อยู่อาศัยที่รายล้อมพระนครตามที่กวีได้บรรยายนั้น นิยมค้าขายของประเภท
เครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องนาก เครื่องถม เครื่องหมาก และหมู่บ้านเหล่านี้จะอยู่รายล้อม
พระบรมมหาราชวัง มีป้อม ค่าย คู เป็นแนวล้อมพระบรมมหาราชวังอีก มีท้องสนามหลวงไว้สำหรับ
ประลองฝีมือในการรบ การได้กล่าวถึงสภาพบ้านเมืองเช่นนี้ น่าสังเกตว่าจะสะท้อนสภาพบ้านเมือง
สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังที่ปรากฏคล้ายคลึงกับผังเมืองที่ปรากฏใน
พงศาวดารว่า

15 เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

16 เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

17 เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

ส่วนที่เป็นพระบรมมหาราชวัง วังหน้า วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 ทุ่งพระเมรุ และสถานที่ราชการสำคัญ ๆ มีอาณาบริเวณตั้งแต่ริมฝั่งแม่น้ำ
 เจ้าพระยามาจนกระทั่งมีคูเมืองเดิมสมัยกรุงธนบุรี คือ คลองหลอด ส่วน
 ที่เป็นบริเวณที่อยู่อาศัยในกำแพงเมือง ได้แก่ อาณาบริเวณตั้งแต่คลองหลอด
 ไปจนจดคลองรอบกรุงนี้เป็นคลองที่ขุดขึ้นใหม่ ซึ่งเชื่อมคลองบางลำพู กับ
 คลองโถ่งอ่างเป็นแนวเดียวกัน เพื่อสะดวกในการคมนาคมและเชื่อมบริเวณ
 จากคลองหลอดมายังคลองรอบกรุง จึงโปรดให้ขุดคลองหลอดจากคลองคูเมือง
 เดิม 2 คลองออกมาบรรจบคลองรอบกรุงที่ขุดขึ้นใหม่ ตามแนวคลองรอบกรุง
 นี้ รัชกาลที่ 1 โปรดให้หรืออิฐที่กรุงเก่าที่บ่อมิวิเซเยนทร์ และกำแพงเมือง
 ธนบุรี เดิมทางปากตะวันออก มาเพิ่มเติมเพื่อสร้างกำแพงเมือง ประตูเมือง
 และป้อมปราการขึ้นโดยรอบ ตลอดจนถนน สะพานและสถานที่จำเป็นอื่น ๆ
 ราษฎรที่อยู่อาศัยในกำแพงเมืองนี้จะประกอบอาชีพค้าขายเป็นส่วนใหญ่...
 ในย่านนอกกำแพงเมืองนี้ เป็นที่อยู่อาศัยของราษฎรที่ผลิตสินค้าอุตสาหกรรม
 บางชนิด โดยรวมกันอยู่เป็นหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านช่างบุตึงทอง ทำชันเงิน
 ตั้งอยู่ริมคลองรอบกรุง ด้านเหนือใกล้ปากคลองบางลำพู หมู่บ้านสายทำ
 สายรัดพระคตพระ ชุนนาง หรือสายสลกบาตร ตั้งอยู่ริมคลองรอบกรุง
 ตรงกันข้าม กับวัดสระเกศ มีบ้านดอกไม้เพลิงและบ้านบาตร เป็นต้น¹⁸

ส่วนสภาพชีวิตชาวเมืองที่เข้ามาประกอบตามท้องเรื่องในตอนเปิดเรื่อง ก็น่าจะเป็น
 ภาพของคนไทยสมัยนั้น โดยเฉพาะเป็นภาพของผู้ชายไทยเจ้าชู้ ชอบหยอกล้อ ส่วงเกินผู้หญิงใน
 ยามเพลอ ไม่ชอบทำงานหรือรับผิดชอบใครตัวเอง เอาแต่เที่ยวเดินทำกรุยกราบและติดนิ้วผิว
 ปากาไปวัน ๆ

¹⁸ จุลทัศน์ พยามรานนท์, ศิลปะกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราช, (พิมพ์เสนอในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมราชวงศ์สุรวงศ์วิวัฒน์ ณ เมรุ
 วัดเทพศิรินทราวาส 30 กรกฎาคม 2522), หน้า 124-125.

หนุ่มสาวคราวรีน เรียงคนอง	บ้างสภาพงหยอกยุตจุตชิง
บ้างทอดกรกรายกรยุจฉาย	แวดชายหมายเที่ยวเกี่ยวผู้หญิง
บ้างตัดนิ้วปากอวนวิง	บ้างทอดทิ้งร้าน เรือนเพื่อนที่นอน ¹⁹

ลักษณะภาพของหนุ่ม ๆ ในเรื่องดาหสิ่งนี้ ก็ตรงกับภาพของผู้ชายไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ลงความเห็นไว้ว่า

บทบรรยายเมืองของอิเหนาตอนนี้ ดูจะสะท้อนจิตใจที่รักสนุกของ
กรรมกรเป็นอย่างดี เพราะเกี่ยวกับอุดมคติของเมืองที่มีความสุขและคนที่มีชีวิต
ในเมืองนั้น ดูเหมือนจะใช้ชีวิตอยู่ในงานหนักชดถุกอยู่ตลอดเวลา ชีวิตเป็น
แต่เรื่องสนุกสนานและรื่นรมย์กับการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว ไม่มีงาน
ต้องทำ และไม่มีภาระอะไรจะต้องรับผิดชอบ²⁰

นอกจากนี้ก็ยังได้ปรากฏสิ่งที่เป็นความบันเทิงของชาวเมืองในสมัยนั้น อันได้แก่
การเล่นโขน ภูเขาดีไม้ และการเล่นหนังใหญ่ โดยเฉพาะการเล่นหนังใหญ่ก็ได้ปรากฏอยู่หลายคน
ดังที่มีบทบรรยายประกอบภาพชีวิตของคนในสมัยนั้นว่า

ครั้นเวลาราดรีก็มีหนัง	เพลงบั้งลวดลายประกำสสร
สารามุรรมย์อุดมทั่วพระนคร	ก็เพิ่มพรพูนสุข เปรมปรีดี ²¹

ในคราวที่มีการแสดงหนังที่เมืองดาหา และเมืองหมื่นหยาบาเอ็ดก็ได้สะท้อนให้เห็นว่า
การเล่นหนังใหญ่เป็นมหรสพที่ทุกคนพากันชื่นชอบ ตั้งแต่ชาวบ้าน ช่างราชการ จนไปถึงชั้นพระยา
มหากษัตริย์ ระยะเวลาการเล่นหนังก็เล่นตั้งแต่หัวค่ำไปจนถึงกระทั่งรุ่งเช้า สำหรับหลักฐานที่
ปรากฏว่ามีการเล่นหนังสื่อใหญ่ในเมืองไทยนั้น เด่นดวง พุ่มศิริได้สันนิษฐานว่า

¹⁹พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหสิ่ง เล่ม 1, หน้า 3.

²⁰นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่และใบเรือ : รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์ต้นสมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2527) หน้า 184.

²¹พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหสิ่ง เล่ม 1, หน้า 3.

.....เป็นหลักเป็นฐานมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีการแสดง อยู่โดยทั่วไป ในภาคกลางของประเทศไทย ได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่งใน หมูชนทุกชั้น นับตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินเป็นต้นมา ในสมัยโบราณนับถือกันว่า เป็นมหรสพชั้นสูง จะมีแสดงในงานสมโภชในพระราชวังพระราชพิธีสำคัญ ๆ เท่านั้น มีปรากฏในกฎมณเฑียรบาลในสมัยโบราณอยู่เนือง ๆ ที่มีกล่าวถึงการ แสดงหนังใหญ่ในงานสมโภชคราวมีการพระราชพิธีสำคัญ ๆ ส่วนงานของ ชาวบ้านที่จะมีหนังใหญ่ก็ต้องเป็นงานสำคัญเช่นกัน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า หนังใหญ่ เป็นมหรสพที่มีเกียรติสูง ดังจะเห็นได้จากการที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชมี พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระมหาราชครูแต่งเรื่องจากคัมภีร์ปฤญาติ ชาดกเรื่อง สมุทรโฆษชาดก เป็นคำฉันท์ ไว้แสดงหนังใหญ่เพิ่มเติมจากเรื่อง รามเกียรติ์อีกเรื่องหนึ่ง เพื่อเป็นเครื่องบันเทิงของบ้านเมืองสืบต่อไป²²

สะท้อนการศึกษาสังคramerสมัยโบราณ

เรื่องดาหลังได้สะท้อนให้เห็นการศึกษาสังคramerในสมัยโบราณอยู่หลายตอน มีบทบาทของตัวละครเอก และตัวละครอื่น ๆ ออกทาสงคramerเกือบจะตลอดทั้งเรื่อง ที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะเรื่องดาหลังนิยมให้มีการรบทุ่ตามแบบนิทานปรัมปรา เมื่อเรื่องนี้ได้เข้ามาเป็นวรรณคดีไทย แล้วก็ได้ปรากฏภาพการศึกษาสังคramerแบบไทยโบราณ ตั้งแต่การจัดทัพ ตั้งทัพ การใช้กลศึกต่าง ๆ ธรรมเนียมการถวายเครื่องราชบรรณาการ การกวาดต้อนครัวเรือนและการบูหน้าเหนือจทหาร เป็นต้น

การจัดทัพและตั้งทัพในเรื่องดาหลัง ส่วนมากจะจัดรูปขบวนโดยมีทัพหน้า ทัพหลวง และทัพหลัง และในทัพทั้ง 3 นี้ ก็จะมีนายกองปีกซ้าย ปีกขวา มีผู้นำทัพหน้า คือ นายกองหน้า มีผู้นำ ทัพหลวงคือ แม่ทัพหลวง และผู้นำทัพหลัง เรียกว่า ปลัดทัพ ตั้งที่ในศึกมงกล ศึกมขงาดา ศึกล่าสา ก็จัดทัพเช่นนี้ เพียงแต่ว่าในแต่ละศึกก็อาจจะมีรายละเอียดแตกต่างกันออกไปบ้าง ดังตัวอย่างการจัดทัพของกุดาวีราทยาเพื่อเข้าตีเมืองล่าสา และเมืองมขงาดา

²² เตนดวง พุ่มศิริ, หนังใหญ่, (พิมพ์เสนอในงานศพรองศาสดราจารย์ เตนดวง พุ่มศิริ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 14 สิงหาคม 2528, หน้า 12).

แล้วจัดทัพให้ตั้งกับตำรา
 เลือกที่สามารถอาจอง
 กองหน้าอาสาออกใน
 ปีกซ้ายสรรเอาที่เข้มแข็ง
 ปีกขวาแกลัวกล้าวดี
 กองหลังตั้งไว้รักษาทัพ

ซ้ายขวาหน้าหลังล้วนเรื่องชัย
 ทรณรงค์กล้าหาญไว้กองใหญ่
 ชานาญชญาวิชัยสิริราชี
 ต่อแย้งไม่ให้ออกยหนี
 รู้ไกลศึกเงาใจ
 สำหรับเซชจนจะสวนใส่²³

จึงเลือกจัดทหารชาญฉกรรจ์
 กองหลวงคงกะพันศาสตรา
 ปีกซ้ายห้าหาญในการศึก
 ทัพหลังตั้งหมู่โยธาชาญ

ที่เข้มขันเอาไว้กองหน้า
 ทั้งแกลัวกล้าสามารถชานาญชาญ
 ปีกขวากล้าฮึกกำลังหาญ
 ครั้นได้ก็ทะยานทะลวงแทง²⁴

ก็เกณฑ์ทัพพลนครี
 ล้วนชานาญชญาฤทธิ์ชัย
 หลี่หนึ่งนั้นเป็นปีกซ้าย
 หลี่หนึ่งคงกระพันศาสตรา
 ทัพหลวงสองหลี่ล้วนตัวดี
 ตั้งหน้าฝ่าฟันกลางแปลง

โยธีสสำหรับทัพใหญ่
 หนีบได้ห้าหลี่โดยตรา
 หลี่หนึ่งนั้นจ่ายเป็นปีกขวา
 เกณฑ์เป็นทัพหน้าฝ่าแหง
 ชานาญฤทธิ์ที่เข้มแข็ง
 ต่อแย้งแข็งชิงตะปึงไป²⁵

การจัดทัพเช่นนี้จะคล้ายกับการจัดทัพในพงศาวดาร เช่น ในคำให้การขุนหลวงหาวัด
 ตอนที่ว่าด้วยฝ่ายไทยจัดทัพแล้วเตรียมรบพม่าในสมัยพระเจ้าเอกทัศไว้ว่า

²³พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 252-253.

²⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 233.

²⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 254.

จึงให้พระยาตรีธรรมราช เป็นแม่ทัพยกไปตั้งอยู่มะริดตชานว แล้วจึง
เกณฑ์คนแลทหารเพิ่มขึ้นอีก ให้เหล่าขุนนางสิบสองคนเป็นนายทัพสิบสองทัพ..
ทั้งสิบสองทัพนั้นเป็นคนหนึ่งกับสองทัพ ทั้งยกกระบี่ตรีเกียดกาย ทั้งปีกซ้ายและ
ปีกขวา ทั้งเสื่อป่าและแมวเขา ทั้งทัพหนุนและทัพรอง ทั้งทัพหน้าและทัพหลัง
ทั้งช้างม้า ผู้คนแลทหารอันถือดีตราวุธนอกดาบ... จึงเกณฑ์พระยาภราดร
เป็นแม่ทัพยกไปตั้งรับทางท่ากระดาน... จึงให้พระยาจักรี เป็นแม่ทัพไปตั้งรับ
อยู่ที่เมืองราชบุรี .... จึงให้พระยามหาอำมาตย์เป็นแม่ทัพ ยกไปตั้งรับที่เมือง
ชัยนาท²⁶

ส่วนในการตั้งทัพก็ตั้งตามตำราพิไชยสงครามเพื่อประโยชน์ในการ
กรรหนามล้อมศัตรูและตัดขวางทางต่าง ๆ มิให้เข้าศึกจากเมืองต่าง ๆ ยกมาช่วยได้ นอกจากนี้
ยังต้องจัดให้มีกองข่ม กองลาดตระเวน การขุดคู ลงขวากหนามไว้ป้องกันเข้าศึกอีกด้วย ดังจะ
เห็นได้จากการตั้งทัพของกุดาวีราหยาในศึกเมืองมณฑลว่า

ให้ตั้งค่ายรายรอบขอบคัน	เสียตกรรหนามคานคั่นกรุงศรี
ตัดทางระตู่ทุกธานี	จะมาช่วยรวาวีชิงชัย
แล้วตัดทางน้ำทางบก	ยกกองตั้งช่องไว้จงได้
ขุดคูลงเขื่อนรายขวากไว้	แล้วตั้งค่ายยาวาใหญ่หิมมา
สำหรับจะได้รับทัพหลวง	แล้วตั้งกองทะเลงทั้งซ้ายขวา ²⁷

การตั้งทัพ เช่นนี้จะคล้ายคลึงกับธรรมเนียมการตั้งทัพตามตำราพิไชยสงคราม
ศากลอนว่า

¹⁶ คำให้การของขุนหลวงหาวัด (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515)
หน้า 431 - 432.

¹⁷ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2 (กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์แพรววิทยา, 2514), หน้า 307.

แต่งทหารให้ครบทั้งปวง	ป้องกันพลหลวง	ลูกหาบตัดไม้ทำค่าย
ตัดให้ได้จงมากมาย	ทวยทหารทั้งหลาย	ช่วยปกช่วยป้องกันมา
.....	.....	.....
ตั้งค่ายคูป้อมคูหา	ลงชวากหนามหนา	สนามเพลาชกุลขึ้นใน
.....	.....	.....
แต่งออกตะเวนด้อมมอง	ซ้ายขวาเป็นกอง	เดินเกี่ยวกระหวัดตามกัน
ครั้นด่ากองเพลิงเรื่องรัน	แมวเซาพลัดกัน	ฉวยฉาบรวดรัตมัดเอา
ผู้คนในค่ายฝ่ายเรา	กองเพลิงหนึ่งเต้า	สองชั้นพลัดกันนั่งยาม ²⁸

ในด้านการใช้กลศึกต่าง ๆ ในเรื่องดาหลังก็ปรากฏคล้ายคลึงกับในตำราพิชัยสงคราม
 ดังที่มีการใช้กลศึกพวนเรือโยง* ตอนที่ระตุมะงาตาได้หลอกบันหนียให้ตายใจ มีการใช้กลศึกฟ้า
 สนั่นเสียงเพื่อประกาศอาญาสิทธิ์ ดังที่ระเด่นมังกันได้ประกาศอาญาสิทธิ์แก่นายทัพกองที่แป๊ะและ
 จะขุนบาเหน็จให้ผู้ชนะอย่างมากมาย กลศึกนี้ยังใช้กับการล้อมเมืองของขุนพลเพื่อเป็นการข่มขู่
 ซ้ำศึกในช่วงแรก ดังที่ขุนพลบันหนียได้เข้าล้อมเมืองเพื่อข่มขู่ศัตรู มีการใช้กลศึกปืนพรธาม**
 ดังที่กุดาวีราหยาได้ใช้วิธียั่วโทสะเสนาทั้งสองของเมืองมะระยะกัถยูลให้เกิดโมโห จนไม่ได้
 ระวังตัว หรือขุนพลบันหนียยั่ว ทาให้ระตุมะงาตาเสียดาลโทสะจนต้องเสียใจในสนามรบ มีการใช้กลศึก
 ฤทธิ์*** ในตอนที่พวกบันจุเหรืจได้บรรดาเฉลยศึกมากก็พยายามโหมน้ำวเกลี้ยกล่อมให้เกิดจงรักภักดี
 แก่ตนเอง และมีการใช้กลศึกสหจักร**** ซึ่งปรากฏในตอนกุดาวีราหยาตั้งค่ายประชิดซ้ำศึก และ
 ขณะเดียวกันก็คาดคะเนกำลังซ้ำศึกก่อนที่จะยกทัพออกรบ

---

²⁸ กรมศิลปากร, ตำราพิชัยสงครามคากลอน, (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานศพร้อยเอก
 ขุนวริธนิสัย ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม, 22 พฤษภาคม 2510), หน้า 11 - 12.

* คือ กลศึกที่ให้ทำตนเป็นมิตรที่โอบอุ้มอาวี่ มีสิ่งใดดีก็ยกย่องให้จนซ้ำศึกหลงกล
 ** คือ กลศึกที่ห้ามพกเอาความโกรธเข้าสมรภูมิ ให้ทำศึกด้วยความเชื่อมั่นในวิหยาคุณ
 *** คือ กลศึกที่บรรดาแม่ทัพใช้โหมน้ำวเกลี้ยกล่อมซ้ำศึกศัตรูให้เกิดความจงรักภักดี
 **** คือ กลศึกที่รู้จักรคาดคะเนกำลังตนกำลังท่าน ให้ตั้งทัพและเคลื่อนย้ายพลให้ถูกต้อง
 ตามตำรา โดยอาศัยผู้รู้ทางไสยศาสตร์ และหากมีทัพตั้งประชิดอยู่ ก็ให้แต่งทะเลว่งพันออกรั้งความ
 ซ้ำศึก อย่างที่ตั้งอยู่ได้

เหตุการณ์การถวายเครื่องบรรณาการในเรื่องตาสั่งนี้ นอกจากจะพบว่ากษัตริย์ผู้แพ้สงครามถวายบุตรีตามธรรมเนียมแล้ว ก็ได้ปรากฏว่ามีการถวายดอกไม้เงิน และดอกไม้ทองแก่พวกปันจู่เหิร์จ ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทองนั้นถือว่าเป็นสิ่งของสำคัญเพื่อแสดงถึงการยอมเป็นเมืองขึ้น และความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ผู้ชนะสงคราม ธรรมเนียม การถวายต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองนี้ก็ได้พบในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช บรรดาเมืองขึ้น เช่น เชียงใหม่ มลายู ก็ได้นำสิ่งของมีค่าต่าง ๆ และมีต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองมาเป็นเครื่องบรรณาการเพื่อแสดงความจงรักภักดี

ได้มีหัวเมืองต่าง ๆ มาขอขึ้นเป็นเมืองประเทศราชนั้น ก็ได้ปรากฏว่ามีหัวเมืองล้านนา ได้ยอมสวามิภักดิ์ต่อราชธานีไทย เพราะต้องการขจัดอิทธิพลของพม่าและได้สถาปนาให้พระยาภาววิไลเป็นพระเจ้านครเชียงใหม่ โดยปฏิบัติตามธรรมเนียมของประเทศราช คือ ถวายดอกไม้เงิน ดอกไม้ทองตามกำหนด²⁹

ส่วนหัวเมืองมลายูนั้น เมื่อไทยได้สมัยรัชกาลที่ 1 ก็ได้ใช้กลวิธีการปกครอง เช่นเดียวกับหัวเมืองประเทศราชทั่วไป คือ ให้มีเจ้าปกครองในฐานะ "สุลต่าน" แต่ต้องนำต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองมาถวาย 3 ปี ต่อครั้ง³⁰

ธรรมเนียมการกวาดต้อนครัวเรือนที่เมืองตระเส ก็ได้สะท้อนให้เห็นธรรมเนียมว่าผู้แพ้จะต้องถูกกวาดต้อนผู้คน เสื้อผ้า แพรพรรณ สิ่งของมีค่า พระสมณกานัล ทรัพย์สมบัติ ทรัพย์สินของนายทหารที่ตายในสงครามเหล่านี้จะถูกทำบัญชีส่งให้แก่เสนาของเมืองผู้ชนะเพื่อนำ

²⁹ปรีศนา ศิรินาม, "ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและประเทศราชในหัวเมืองล้านนา สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น", (ปริญญาโทพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร, 2516), หน้า 105-107.

³⁰ทริศศักดิ์ ส้อมลิ้ม, ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2516), หน้า 28.

ความกราบทูลแม่ทัพปันทุเรจ จากนั้นก็ให้มีการจัดเตรียมขบวนโดยใช้คนหามก้านั้น หรือบรรทุกด้วยช้างม้ามากมายส่งมายังเมืองหมิ่นหยานาเอ็ด ภาพเหตุการณ์นี้จะคล้ายคลึงกับเหตุการณ์จริงในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่มีการกวาดต้อนผู้คนมายังเมืองหลวง ซึ่งนับว่าเป็นภาพสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงทางแรงงาน ที่นี้มิได้คำนึงถึงความปลอดภัยของบ้านเมืองเพียงอย่างเดียว แต่ยังคงคำนึงผลพลอยได้ทางเศรษฐกิจอีกด้วย ผู้ชนะก็จะกวาดต้อนผู้คนกลับไปยังบ้านเมืองของตนทุกครั้ง ดังที่ฝ่ายไทยได้เคยกวาดต้อนหัวเมืองลงมาสู่ราชธานีในสมัยรัชกาลที่ 1³¹ หรือในกรณีเจ้าอนุวงศ์ก็ถูกกวาดต้อนครัวเรือนจากนครราชสีมาเข้ามาไว้ในสมัยรัชกาลที่ 3³² จะเห็นว่าครอบครัวใหม่ที่ถูกกวาดต้อนมาในครั้งนั้นก็จะได้รับที่ดินเป็นหมู่บ้านสามารถทำไร่ทำนาปลูกมีอาชีพ และสามารถจะมีสิทธิ์และหน้าที่เหมือนคนไทย นอกจากนี้พวกที่ถูกกวาดต้อนยังต้องเข้ามารับใช้แรงงาน ดังที่ได้ทรงเกณฑ์แรงงานเขมรชุดคลองมหานาค เกณฑ์ลาวเวียงจันทน์และเมืองลาวริมแม่น้ำโขงพากระสุนออก สร้างกำแพงพระนคร รวมทั้งเลิกไพร่หลวงสมกำลังก็มาร่วมกันก่อสร้างพระราชธานีแห่งใหม่เช่นกัน

นอกจากนี้ในเรื่องดาหลังยังได้ปรากฏภาพเหตุการณ์การปูนบำเหน็จรางวัลให้ทหารเมื่อได้ทำความดีความชอบแก่แผ่นดิน ดังตอนที่กุดาวีราหยาได้ปูนบำเหน็จทหาร และเสนาของบ้านหยีที่ได้ทำศึกชนะเมืองสุพรรณมจรยุ และเมืองตระเส ดังตัวอย่าง

จึงมีพระราชบัญชา	ให้เอาของโยธาที่ช่วยมรณ์
มาปูนบำเหน็จให้ทหาร	ผู้ชำนาญชวยตั้งโกรสร
บรรดาซึ่งดีได้ในพระนคร	พระภูธรให้ตามลำดับกัน
แพรรณเสื้อผ้าเงินทอง	อีกทั้งของใช้ทุกสิ่งสรรพ
ประทานทั้งภรรยาสารพัน	จงเลือกสรรเอาตามชอบใจ ³³

31 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์องค์การคຸຸສກຸຸ,) หน้า 142.

32 เรื่องเดียวกัน, หน้า 43 - 44.

33 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 262.

การบูรณาการร่างสวัสดิการจะคล้ายในราชประเพณีที่กษัตริย์ไทยได้บูรณาการเพื่อสร้างขวัญกำลังใจทหาร อันได้แก่ ความดีความชอบ สิ่งของมีค่า การเลื่อนยศตำแหน่ง บุตรภรรยา ก็จะได้บำเหน็จ อีกทั้งยังได้ทรัพย์สินสมบัติ และภรรยาของทหารผู้ตามในสงครามมาครอบครอง ดังที่ปรากฏหลักฐานในกฎหมายตราสามดวงว่า

.....ได้รับแลมีชัยชนะแก่ข้าศึกแล้วให้ยกกระบัตต์กฎหมายความชอบมาได้ ร่างวัลเจียดทอง เลื่อนสนอบแลเปลี่ยนที่อื่น ฝ่ายลูกหลานให้เลี้ยงตามบำเหน็จ....³⁴

.....ถ้าผู้ใดชนช้างชนะบำเหน็จหมวดทอง เลื่อนสนอบทองปลายแขนยกที่ขึ้นถึงนา 10000 ถ้านา 10000 แล้วให้ร่วมคันทองคานหามทอง ผู้ใดชนช้างมีไชยแลเข้าศึกษาต้าวช้างบำเหน็จได้พานทองหมวดทองร่วมคันทองคานหามทองแลเมียนาง ถ้าได้ตัวท้าวพญาบำเหน็จเท่ากัน.....³⁵

สมัยก่อนโบราณราชประเพณี

เรื่องดาหลังมีเนื้อหาเกี่ยวกับบุคคลในแควดวงชั้นสูง ซึ่งจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับราชประเพณีต่าง ๆ กวีเองก็เป็นบุคคลในแควดวงคนชั้นสูงเช่นกัน จึงอดไม่ได้ที่จะระดมชีวิตเรื่องราว เหตุการณ์อันเกี่ยวเนื่องกับประเพณีในราชสำนักไทย เพื่อปรุงแต่งเนื้อหาให้มีลักษณะเป็นวรรณคดีไทยมากขึ้น โบราณราชประเพณีปรากฏในเรื่องดาหลัง ได้แก่ พระราชพิธีสมโภชลูกหลวง พระราชพิธีอภิเษกสมรส ประเพณีการพระเมรุ และประเพณีการรับแขกเมือง ดังนี้

³⁴พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์องค์การตำราสาร, 2506) หน้า 181.

³⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

จึงประคองค้อมเอาหลานช้ญ	ใส่พานสุวรรณอัน เลขา
เอากิริชวางข้างองค์กุมาร	พรหมณ์พดุมกถวายชัย
ได้ถูกขำให้ประโคมดนตรี	พระอัยกาอัยกี เป็นใหญ่
ก็ให้นามนัดดาทันใด	ตามในประเพณีภัตรา
ก็ให้นามตามเชื้อประยูรวงศ์	ชื่อองค์ระเด่นกุสุมาหรา
แล้วเวียนเทียนสมโภชพระนัดดา	พระอัยกีอัยกาก็อวยพร ³⁷

สิ่งที่คล้ายกับพระราชพิธีสมโภชลูกหลวงของไทย คือ การทำพระราชพิธีสมโภช เดือน
อันได้แก่ การทำพิธีสมสร่ง การตั้งพระนาม และการสมโภชพระโอรส ส่วนการประทานกิริช
และการจาริกนามในกิริชนั้นจะเป็นลักษณะวัฒนธรรมทางชาว

พระราชพิธีสมโภช เดือนจะกระทำในราชสำนักของพระมหากษัตริย์ พิธีนี้ตามคติเชื่อว่า
เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่เด็ก และเป็นการแสดงความยินดีของผู้เป็นบิดามารดา ตลอดจนวงศ์ญาติที่
เด็กได้รับรดพันอันตราในพิธีสมโภช เดือนนี้อาจจะมีการตั้งชื่อให้เด็กในวันนี้ด้วยสำหรับพระกุมารที่
ยังไม่มีการตั้งชื่อปรากฏในชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ภาคที่ 2 หมวดราชประเพณีโบราณว่า

ผูกแพไม้ไผ่ที่ท่าราชวรดิษฐ์ มีกรงสร่งอยู่กลางล้อมด้วยซี่กรงชั้นหนึ่ง
ดาราางไม้ไผ่อีกชั้นหนึ่ง รางแหอีกชั้นหนึ่ง ผ้าขาวอีกชั้นหนึ่ง มีบันไดเงินบันไดทองลง
2 ซ้าง บันไดกลางเป็นเตียงหลัง ๆ หุ้มด้วยผ้าขาวเรียกว่า บันไดแก้ว ในกรงมี
มขพราวดูบิดเงินบิดทอง และปลาทอง ปลาเงิน กุ้งทอง กุ้งเงินลอยอยู่ที่สี่ทิศ
กรงนั้นมีพระภคตบสวามีราชวัติ ฉัตรทอง ฉัตรนาก ฉัตรเงินล้อม 3 ชั้น มีทหาร
หนึ่งรายรอบ และมีเรือจุกช่องล้อมแพที่สร่งแทนเขาไกรลาศในการโสกันต์....
.....พระราชทานพระสุพรรณบัฏจาริกพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
เจ้าฟ้ามงกุฎสมมติวงศ์พงศดิศวรกษัตริย์ชัตติยกุมาร ครั้นเวลาบ่ายแห่งเครื่องแดงเครื่อง
ต้นมาสมโภชที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ครั้นนั้นเรียกพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานในวันนั้น
และต่อไปอีก 2 วัน เป็น 3 เวลา เสร็จการพระราชพิธีลงสร่ง³⁸

³⁸พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ภาคที่ 2
หมวดราชประเพณีโบราณ, (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการฉาบปูนกิจศพ รองเสวกตรีกระจำง ดันตริก
1 เมษายน 2501, หน้า 10.

จะเห็นว่าในพิธีลงสรงนี้จะมีการพระราชทานพระสุพรรณบัฏจารึกพระนามด้วยพร้อมกัน ซึ่งก็คล้ายในเรื่องดาหลัง ตอนสมโภชระเด่นมณฑรี และระเด่นกุสุมาหรา แต่ได้เสริมให้มีองค์ อัยกาเป็นผู้ประทานกริชจารึกนามให้เหมาะกับท้องเรื่อง สำหรับรายละเอียดการสมโภชโดย พราหมณ์ผู้ทำพิธี จะปรากฏรายละเอียดในตอนสมโภชระเด่นกุสุมาหรา ซึ่งก็คล้ายในบันทึกเรื่อง ความรู้ต่าง ๆ เล่ม 4 พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในเรื่องของพราหมณ์เป็นผู้เบิกแว่นเทียน แล้วให้เวียนเทียน 3 - 5 รอบ มีการทาบายศรีแก้ว เงิน ทอง มีพราหมณ์เป่าสังข์ ประโคมดนตรีประกอบในราชพิธีว่า

พราหมณ์ผู้ทำการมี 3 คน ผู้ใหญ่อยู่กลางประจำบายศรีแก้ว ผู้รองอยู่ซ้ายมือ ประจำบายศรีทอง ผู้ห้อยอยู่ขวามือประจำบายศรีเงิน ก่อนที่ทานทั้ง 3 จะจุดไฟก่อวัดัก น้ำมัน (หอม) ทาใส่เทียนที่แว่นก่อนแล้วจึงจุดเทียนชนวน เอาเทียนชนวนจุดเทียนที่ แว่น เสริจแล้วคนกลางเบิกแว่น วันแต่ล่างขึ้นมานับ 3 ทน จึงบอกวันแล้วส่งให้ผู้ที่ ประจำหน้าที่ทางซ้ายมือที่ลงแว่น เมื่อเสริจขึ้นกลางแล้ว พราหมณ์ซึ่งประจำชนวนขวามือ จึงทาเหมือนกัน ส่งให้คนกลาง คนกลางส่งให้คนซ้ายมือ คนซ้ายมือส่งให้คนอื่นต่อไป เมื่อข้างหลังผู้เบิกแว่นมีพราหมณ์เป่าสังข์อีก 3 คน เวลาเบิกแว่นนั้นเป่าเบิกแล้วหยุด เป่าอีกครั้งเมื่อแว่นเวียนมาครบรอบเป็นที่หมายว่าเวียนได้ก็รอบแล้ว....³⁹

พระราชพิธีราชาภิเษก และอภิเษกสมรส ปรากฏในตอนอภิเษกสมรสระเด่นมณฑรีหรือ ปันหยี่กับนางบุษมาสำหรับ นางกัศิกาสำหรับ ครองเมืองบันจะร่ากัน อภิเษกสมรสกับนางหยั่งหยั่งสำหรับ ครองเมืองหมันหยาบาเอ็ด และอภิเษกสมรสระเด่นกุสุมาหรากับนางสุหรรตาสาครองเมืองมังกล พระราชพิธีนี้จะเริ่มจากการสรงน้ำมูรธาภิเษกตามไสยพิธีพราหมณ์ แล้วให้ตัวละครแต่งเครื่อง เต็มพระยศเพื่อคอยฤกษ์ เมื่อได้ฤกษ์ก็ให้หนึ่งเทือกองแก้ว แล้วจุดแว่นเทียนซ้ายมาขวา ประโคม ดนตรี แตร สังข์ กังสดาล ประกอบการขับไม้มโหรี เมื่อเวียนเทียนครบรอบแล้วพราหมณ์ก็ดับ เทียน จุดเติม และถวายพระพรชัย

³⁹กรมศิลปากร, ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา, (พิมพ์พระราชทาน ในงานพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภาพรรณพิไลย, 2493), หน้า 51 - 52.

ครั้นจะใกล้ได้ฤกษ์ยามตรา	มาสรรสรงมูรธาวาริ
แล้วแต่องค์ทรงเครื่องสรรพเสร็จ	จึงเสด็จมาปราสาทเรืองศรี
นั่งเหนือบัลลังก์รัตนมณี	คหบดีชีพราหมณ์กัณฑ์
ฝ่ายข้างประโคมสุหรี	ก็พาโคมบุตรโสนหา
มาถวายบังคมพระราชอา	แล้วหมอบเรียงเคียงหน้าพระชนนี
ครั้นได้ศฤกษ์เวลา	โหรราล้นร้องเข้าอึ้งฉี่
แต่รสังข์ดุริยางค์ดนตรี	มหรสพอึ้งมิให้พารา
เวียนเทียน	จนเวียนแต่ซ้ายมาขวา
บุกริหารรับแว่นเวียนมา	เสนามาตยารับต่อไป
ครั้นได้เจ็ดรอบขอบเขต	จึงโอบกวันจุมนเจิมเฉลิมให้
พราหมณ์พดมาจารย์ถวายขัน	เสนาในกราบเกล้าดูษฎี
แล้วตั้งอาเดียรพาถวายพร	ให้พระองค์สถาวรเจริญศรี
ปกเกล้าเสนาประชาชี	ครอบครองธานีเป็นสุขไป ⁴⁰

ในเรื่องดาหลังได้กล่าวถึงพระราชพิธีราชาภิเษกรรมไปกับพระราชพิธีอภิเษกสมรส เพราะเป็นพระราชพิธีตั้งแต่ตั้งระเด่นมณฑริหรือปันทย์ ระเด่นกุสุมาทราชขึ้นครองเมือง พร้อม ๆ กับให้มีการอภิเษกสมรสพระชายา การที่กวีนิยมกล่าวรวมกันไปในนั้นน่าจะมาจากภาพเหตุการณ์จริง ในการพระราชพิธีราชาภิเษก และอภิเษกสมรสที่กระทำติดต่อกัน ดังที่พระราชพิธีของกษัตริย์ไทย ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

การอภิเษกสมรส เป็นพิธีที่หาติดต่อกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีเฉลิมราชมณเฑียร จึงดูเหมือนว่าเป็นงานเดียวกัน ซึ่งเมื่อพระเจ้าแผ่นดิน ขึ้นครองราชย์ก็จัดงานทั้งสามนี้ เป็นงานใหญ่ สมัยรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระ

⁴⁰พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 91.

พระพุทธรูปปางวิภาวโลก ทรงท้าวพิชัยบรมราชาภิเษก 2 ครั้ง ครั้งแรกการพระราชพิธี
ยังไม่สมบูรณ์ เมื่อค้นหาตำราจากกรุงเก่ามาได้ก็ดัดแปลงแก้ไขให้สมบูรณ์ขึ้น จึงท้าวพิชัย
ราชาภิเษกให้เป็นแบบสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่งและได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยตลอด
มาจึงมีความแตกต่างกันบ้าง⁴¹

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานกล่าวถึงธรรมเนียมอภิเษกษัตริย์แต่โบราณ ดังที่ปรากฏในเรื่อง
ราชาภิเษกและจดหมายเหตุบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 5 ได้กล่าวถึงการอภิเษกของพระมหากษัตริย์ใน
การครองราชสมบัติว่า

ปฐม เอกราชาโน มหาสตฺโต ราชาภิเสกํ จกกวตตี ภาวิสุสนฺติ

อันว่าลักษณะราชาภิเษกมีแก่พระมหากษัตริย์ อันจะได้ราชสมบัติเป็นเอกราชานูวัติ

มหัศจรรย์อุดมบรมจักรฐาน มีลักษณะห้าประการ คือ มงคลอินทราชาภิเษก 1

มงคลโกศาภิเษก 1 มงคลปราบดาภิเษก 1 มงคลราชาภิเษก 1

มงคลอุภิเษก 1 มีลักษณะห้าประการสำหรับพระมหากษัตริย์อันจะครองราชสมบัติ⁴²

ในการพระราชพิธีราชาภิเษกจึงมักต่อด้วยพระราชพิธีอภิเษกสมรส และพระราชพิธีเสด็จ
เถลิงพระราชมนเทียร เรื่องดาดหลังจึงได้ปรากฏพระราชพิธีดังกล่าวรวมๆ ไปพร้อมกัน นอกจากนี้
ในเรื่องดาดหลังยังได้สะท้อนให้เห็นบทบาทของพราหมณ์ผู้มีความสำคัญในพระราชพิธีดังกล่าวอย่างมาก
ทั้งนี้พระราชพิธีนี้มีมาแต่ลัทธิพราหมณ์ เมื่อเข้ามาในราชสำนักก็ได้มีพิธีสงฆ์เข้าประกอบด้วย แต่ใน
เรื่องดาดหลังไม่ปรากฏว่ากล่าวถึงพิธีสงฆ์ ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะกับท้องเรื่อง บทบาทของพราหมณ์ใน
พระราชพิธีนี้ ม.ร.ว.แสงสุรย์ ลดาวัลย์ ได้กล่าวถึงในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้ง
กรุงรัตนโกสินทร์ว่า

การพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์ไทยนั้น คือ ประเพณีสืบเนื่อง

มาแต่ลัทธิพราหมณ์ พราหมณ์มีส่วนสำคัญในการพระราชพิธีนี้ เช่น เป็นผู้กล่าวคำ

ถวายสิริราชสมบัติ และเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ แต่มีพิธีสงฆ์ร่วมอยู่ด้วย⁴³

⁴¹ ศรีพนม สิงห์ทอง, พระราชพิธีของกษัตริย์ไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เกษมสันต์การพิมพ์, 2505), หน้า 1-2.

⁴² กรมศิลปากร, เรื่องราวราชาภิเษกและจดหมายเหตุบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 5, (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาอากาศตรี สมภพ สุดสุนทร 27 สิงหาคม 2509), หน้า 1.

⁴³ ม.ร.ว.แสงสุรย์ ลดาวัลย์, "พระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งกรุงรัตนโกสินทร์" ใน ประเพณีในราชสำนัก, (พิมพ์ฉลองพระคุณในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 23 กุมภาพันธ์ 2514), หน้า 139.

ในหนังสือพระราชพิธีของกษัตริย์ไทย ก็ได้กล่าวถึงบทบาทของพราหมณ์ในพระราชพิธีที่ว่า พราหมณ์เบิกแว่นเทียนสมโภชพระสุพรรณบัฏ ดวงพระบรมราชสมภพและพระราชสัญญากร พราหมณ์เป่าสังข์ พนักงานแกว่งโขนเทายักษ์ ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตร และดุริยางค์ ครั้นเวียน 3 รอบแล้ว...พราหมณ์เริ่มพระสุพรรณบัฏ ดวงพระบรมราชสมภพและพระราชสัญญากรอีกครั้งหนึ่ง⁴⁴

ยิ่งกว่านั้นสิ่งที่บ่งบอกลักษณะเด่นของพระราชพิธีก็คือ การทรงรับหน้าอภิเษกเพื่อแสดงความ เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในแผ่นดินแว่นแคว้นทั้ง 8 แต่ในสมัยปัจจุบันอนุโลมเอาการสวมพระมหาพิชัยมงกุฎเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามใน เรื่องดาหลังก็เห็นความสำคัญของพระราชพิธีที่จะต้องรับหน้าอภิเษก(มูรธา) เพื่อให้เกิดความ สิริมงคล ดังที่ปรากฏในตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยาว่า

ชาวพระภูษามาลาถวายเครื่องพระมูรธาภิเษก แล้วชาวพระมาลาขุนศรีสุนทร
หลังหน้าสหัสธารา...พราหมณ์ถวายราชสมบัติ ถวายเวท ถวายมนต์ ถวายไชย
...พราหมณ์ถวายพระสุพรรณบัฏ ถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์และถวายพระแสง
อัษฎาวุธและพระพรไชย⁴⁵

ประเพณีการพระเมรุในเรื่องดาหลัง จะพบในตอนปลงพระศพพระศตวรรษเส และระตุมังกล ระเด่นมังคัน เริ่มจากการนำพระศพมาไว้ในรถทรง พร้อมด้วยเครื่องสูง แตรสังข์ ดุริยางค์ โดยมีขบวน รถทรงอื่น ๆ ตามมา ได้แก่ รถโยง รถโปรยดอกไม้ รถอ่านหนังสือซึ่งมีวิมานโพนานหน้า แล้วตามด้วย ขบวนเครื่องประโคมดนตรีต่าง ๆ จากนั้นก็มีขบวนพระสนมถือธูป เทียน ดอกไม้ มาขอสมารชดู ขบวน พระสนมนี้จะนำหน้าด้วยประโคมสุหรี ซึ่งแต่งองค์ขาวเพื่อทำพิธีแห่ไปตามธรรมเนียมของชาว

แล้วสั่งให้ตระเตรียมการ	ทั่วทุกพนักงานตามที่
จึงเข้าไปในปราสาททันที	เชิญพระศพสองศรีมาใส่รถ
ประดับเครื่องเรือรัตนัชชวาล	พู่ระย้าเพดานอลงกต
ฉัตรตั้งสามชั้นเป็นหลั่นลด	มีรถโยงรถปรายสุมาลา
แล้วรถสำหรับอ่านหนังสือ	บ้างถือวิมานโพนานหน้า

⁴⁴ศรีพนม สิงห์ทอง, พระราชพิธีของกษัตริย์ไทย, หน้า 25.

⁴⁵สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกเรื่อง ความรู้ต่างๆ เล่ม 4 (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดดิวงพร, 2506), หน้า 39.

แดรงอนแดรฟรังวิลันดา	กลองชนะกลองชาวฮังการ
เกดส์แห่งถือดอกสัตตบรรณ	สี่แถวเรียงกันตามถนน
กัซกรณทจรรจดล	ฝูงกาน้ำล้นนมลก็ตามมา
แซซร้องร้องรำเฝ้ากี	จนมาถึงที่พระเมรุเลขา
จึงเชิญพระศพเข้านครา	ขึ้นมหาเชิงตะกอนอาไฟ
ทั้งพระโอรสยศยง	ก็วางเคียงพระบิดทรงค์เป็นใหญ่
ลำดับด้วยท่อนจันทร์คันทมาลัย	ทั้งภักษณาเนื้อไม้กระสาพัก
ครั้นเสร็จเหล้ามหาเสนา	เอาธูปเทียนสมภาพทรงศักดิ์
แล้วคอยท่าเสด็จนางนงลักษณ์	องค์อัครเรศจรลี ⁴⁶

ประเพณีการพระเมรุนี้จะคล้ายกับโบราณราชประเพณีการถวายพระเพลิงพระศพของไทย คือ จะมีการัญเชิญพระบรมศพบุคคลชั้นสูงไปสู่พระเมรุ โดยพระมหากษัตริย์ราชรถ แล้วพระพิไชยราชรถโยง รถโปรยข้าวตอก รถอ่านหนังสือ ซึ่งรถอ่านหนังสือนี้จะมีพระสงฆ์เป็นผู้อ่านหนังสือพระอภิธรรมเพื่อชี้ทางเกษม⁴⁷ เพียงแต่ว่าในเรื่องดาหลังจะไม่มียศของพระสงฆ์ในการอ่านหนังสือพระอภิธรรม ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับท้องเรื่องที่ไม่ปรากฏความเชื่อในพุทธศาสนา หนังสือที่ปรากฏในเรื่องดาหลังน่าจะเป็นคัมภีร์ทางศาสนาอื่นก็เป็นได้

ประเพณีการรับแขกเมืองในเรื่องดาหลังมีหลายครั้งด้วยกัน ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นธรรมเนียมการรับเครื่องบรรณาการและพระขมุดริตามที่ได้กล่าวแล้วในเรื่องการทาศึกสงคราม แต่โบราณ แต่ประเพณีการรับแขกเมืองครั้งสำคัญที่ต่างไปจากการรับแขกเมืองที่กล่าวแล้ว ก็คือการรับแขกเมืองเพื่อมาอภิเษก และการรับแขกเมืองเพื่อเข้ามาเป็นกษัตริย์หรือมาพึ่งบารมี ดังที่ท้าวดาหาได้เตรียมการรับระตูประตาทน ระตูบาทลีได้เตรียมการรับมิสาประหมังกุหนึ่งมาเป็นกษัตริย์ครองเมือง ท้าวกาหลังได้เตรียมการรับปันจุเหร็จทั้งสองเพื่อมาขอพักและพึ่งบุญบารมี ประเพณีการรับแขกเมืองเหล่านี้จะมีวิธีการคล้ายกัน คือ ทางเมืองจะต้องเตรียมจัดการตกแต่ง

⁴⁶พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 354.

⁴⁷พระยาอนุমানราชธน, "ประเพณีเนื่องในการตาย" ใน วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของไทย เสรีรักษ์โกศต (นามแฝง) (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514), หน้า 107.

บ้านเมืองให้เรียบร้อยงดงาม พวกเสนาภักดิ์อ่องแต่งตัวตามยศ พอถึงเวลากำหนด กษัตริย์ทรงเครื่อง
 ราชาภรณ์ พนักงานก็เฝ้าพระวิสูตร เจ้าพนักงานก็กราบถวายบังคมทูลนาราชทูตเข้าเฝ้า จากนั้นก็
 จะมีการปฏิสังขรณ์หอสมควร ชาวที่ก็จะซักพระสูตรปิด ทูตและข้าราชการถวายบังคมลากษัตริย์
 แล้วกษัตริย์ก็เสด็จขึ้น

ให้ตระเตรียมทหารโยธา	ตั้งตาค้นหน้าหลังกวาดขึ้น
ทั้งอาสาทกเหล่าครบครัน	ให้เตรียมกันไว้อย่างได้เข้า
ทั้งสาตราอาวุธต่างต่าง	ถ้วนอย่างให้ครบหัตถา
แล้วให้แต่งตัวรจนา	เสื่อผ้าห่มห่มให้ดี
ครั้นแล้วเสด็จเข้ามา	เข้าที่สรงคงคาเรื่องศรี ⁴⁸
ดรัสเป็นสุนทรภามไถ่	ปราศรัยระตู่เรื่องศรี
แต่ได้ผ่านนครธานี	ยังคงมีสุขภาพระการใจ
ทั้งอาณาประชาราชนพลเมือง	ยังเคืองแค้นถ้าวว่าเป็นโฉน
ทั้งข้าวปลาอาหารระการใจ	ยังขัดสนจนใจถาบวิบุรณ
ทั้งหมู่อรินทรราชปัจจามิตร	มาติดกรุงอยู่บ้างถาเสื่อมสูญ
ทั้งพระญาติวงศ์พงศ์ประยูร	ยังพร้อมมูลพลสวัสดิ์เงินพารา
สิงห์สัตว์ในพนัสพนาลี	มายาย้อยู่ถาเป็นสุชา ⁴⁹
อนึ่งซึ่งยกพลมา	เป็นพาสุกถาอันตราयरาน

⁴⁸ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า
374 - 375.

⁴⁹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า
370 - 371.

ดังนี้

ประเพณีการรับแขกเมืองนี้จะใกล้เคียงกับประเพณีเสด็จออกรับแขก เมืองในสมัยอยุธยา

ครั้งถึงเวลายกทัพพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาแต่งพระองค์ทรงเครื่องราชาภรณ์ ทรงพระมหามงกุฏ และพระแสงสำหรับพระองค์ เสด็จออกประทับพระราชบัลลังก์ เจ้าพนักงานโขนหรือวิสูตรทั้งสองข้างและบรรเลงเครื่องประโคม มีสังข์แตรและกลองเป็นต้น เมื่อสุดเสียงประโคมแล้ว... เจ้าพนักงานรับราชทูต ชูพุ่มดอกไม้ทอง ชำราชการกราบถวายบังคม 3 ลา แล้วนำราชทูตเข้าไปถวายบังคมอีก 3 ครั้ง นั่ง ณ ที่ตามตำแหน่ง ขุนธรรมาภิบาลเชิญพานหมากไปตั้งให้ราชทูตเข้าไปถวายบังคมอีก 3 ครั้ง นั่ง ณ ที่ตามตำแหน่ง ขุนธรรมาภิบาลเชิญพานหมากไปตั้งให้ราชทูต ถ้าเป็นราชทูตเมืองใหญ่เสด็จออกรับที่พระราชบัลลังก์มุขกระสัน และทรงเยี่ยมพระหัตถ์รับพระราชสาส์นเอง ถ้าเป็นแต่ราชทูตเมืองน้อย เสด็จออกที่พระราชบัลลังก์มุขเด็จ เมื่อมีชาวประโคม ก็ประโคมขึ้นพร้อมกันชำระการถวายบังคม 3 ลา อีกครั้ง 150

สขทื่อนความเชื่อ

ความเชื่อเกิดจากการแสวงหาคำตอบในสิ่งที่ตนไม่รู้ โดยการเดาและเปรียบเทียบ กับสิ่งที่ตนเคยรู้มาก่อน หรือเดาตามเรื่องราวที่เคยมีผู้เล่าไว้ก่อน บางครั้งความเชื่อจึงดูเหมือนไร้เหตุผล บางครั้งก็เป็นเหตุเป็นผลน่าเชื่อถือ และบางครั้งในความไร้เหตุผลนั้น มนุษย์ก็ยังไม่สามารถเชื่อได้

มีความเป็นธรรมชาติอยู่อย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไรหรือสิ่งไร ถ้ามีลักษณะที่ยังปกปิดเป็น เรื่องลึกลับอยู่ ไม่เผยออกให้เห็น ปรากฏให้เห็น เรื่องนั้นหรือสิ่งนั้นย่อมทำให้เกิดสงสัยอยากรู้ อยากเห็น ยิ่งปิดบังมากเท่าใดก็เร้าใจยิ่งอยากรู้ อยากเห็นมากเท่านั้น เมื่อไม่สามารถจะรู้ได้

50 คำให้การชาวกรุงเก่า (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2510), หน้า 270.

เห็นได้ก็ต้องใช้วิธีนึกเอาเองให้ละเอียดว่าคงจะเป็นอย่างนั้น
 อย่างนี้ โดยอาศัยเปรียบเทียบกับสิ่งที่เห็นว่าใกล้เคียงกับตามที่ตนเคย
 รู้เคยเห็นมาก่อน หรือไม่ก็นึกเอาตามเรื่องราวที่มีกล่าวหรือบอกเล่าไว้
 ก่อน ถ้าเรื่องราวที่ได้รับบอกเล่าไปตรงกับอารมณ์ที่ต้องการจะเชื่อ
 อยู่แล้ว ก็เชื่อทันที⁵¹

ความเชื่อจึงมีอิทธิพลต่อความรู้สึก ความคิด และการแสดงออกของมนุษย์ในรูปแบบ
 ต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ หรือบุญบาป ก็มีกจจะยกเกรงที่จะกระทำสิ่งที่ส่งผลให้ตน
 ไปสู่ภพภูมิลำบากในอนาคต ความเชื่อที่ปรากฏในเรื่องดาหลัง ได้แก่ ความเชื่อเรื่อง บุญกรรม
 ความเชื่อ เรื่องความฝัน ลางสังหรณ์ และไสยศาสตร์ ดังจะได้กล่าวต่อไป

ความเชื่อในเรื่องบุญกรรมนั้นเป็นความเชื่อตามแนวคิดในพระพุทธศาสนา คือ เชื่อ
 เรื่องผลกรรม โดยที่เชื่อว่า กรรมเป็นผลของการกระทำในอดีตชาติ ซึ่งจะส่งผลมาถึงปัจจุบัน
 และอนาคต ผลกรรมหรือวิบากนี้จะแก้ไขไม่ได้ และไม่มีผู้ใดจะหลีกเลี่ยงได้ นอกจากนี้ ยังมี
 คำเรียกผลกรรมซึ่งถูกใช้ในความหมายเชิงบวก อันเป็นผลแห่งการกระทำดี ที่ได้สั่งสมไว้แต่ใน
 อดีตชาติ หรือในชาติปัจจุบัน โดยที่นับถือว่า บุญกุศล ซึ่งจะส่งผลส่งเสริมให้มนุษย์ในภพนี้
 และภพหน้าได้รับความสุขสบายสมหวัง เหตุที่คนไทยมีความเชื่อในเรื่องบุญกรรมเช่นนี้ ก็เพราะมี
 พระสงฆ์ภิกษุที่นำคำสอนในพุทธศาสนาออกเผยแผ่แพร่สู่ประชาชน

พระสงฆ์จึงใกล้ชิดกับสามัญชนธรรมดาทั่วไป และเป็นผู้ปลูกฝังความเชื่อ
 ขึ้นพื้นฐานที่สำคัญให้แก่คนในสังคม ความเชื่อนี้ ได้แก่ ความเชื่อกฎแห่ง
 กรรม ซึ่งมีความหมายครอบคลุมทั้งในด้านชีวิตและวัตถุที่สะสมไว้ขณะมี
 ชีวิตอยู่ ความเชื่อเรื่องกรรมได้นำมาใช้อธิบายความแตกต่างของบุคคล
 ผู้ที่เกิดมั่งมีมี เงินทอง ยศศักดิ์ อำนาจวาสนา หรือเกิดมยากจน เป็น

⁵¹พระยาอหุมาณราชชน, ศาสนาเปรียบเทียบ โดยเสฐียรโกเศศ (นามแฝง)
 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2502), หน้า 28 - 29.

พรบ้านพลเมือง ก็เพราะเหตุแห่งกรรมที่ตนทำไว้ในชาติปางก่อน กำหนด
ให้ฐานะของแต่ละคนต่างกัน ความเชื่อนี้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั่วไป⁵²

ความเชื่อเรื่องบุญกรรมทำให้ตัวละครยอมรับในชะตากรรมของตัวเอง ดังนั้นเมื่อตัว
ละครต้องพบกับเหตุการณ์ร้าย ก็อดไม่ได้ที่จะต้องยอมรับในเคราะห์กรรมนั้น ๆ ดังที่ท้าวดาหาคิด
ปลอบใจพระธิดาบุษบา ก่าโละ ให้เตรียมใจรับความตาย โดยถือว่านางคงได้ทำกรรมมาในชาติ
ปางก่อน หรือเมื่อตัวละครต้องพลัดพรากจากคนรัก ญาติวงศ์ ก็มีผู้ใช้เรื่องกรรมมาเป็นเครื่อง
ปลอบใจ เพื่อให้สามารถยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ แม้แต่ในเหตุการณ์ที่ตัวละครได้ทำผิดพลาดลงไป
จนทำให้เกิดเรื่องเดือดร้อน ตัวละครก็อดจะโทษชะตากรรมไม่ได้ที่บันดาลให้เป็นเช่นนั้น ดังที่
ระเด่นศิริกัน แลขท้าวกูเร็นได้รู้สึกว่าตนทำผิด ขณะเดียวกันก็โทษชะตากรรมที่ก่อให้เกิด
เหตุการณ์ที่ไม่ดีขึ้น เวลาที่ตัวละครประสบความสุขสมหวัง ก็ปรากฏความเชื่อว่ามีบุญกุศลในอดีต
ส่งผลให้ประสบความสำเร็จ จะเห็นว่าหลังจากที่ตัวละครได้พลัดพรากกัน และในที่สุดได้พบกัน
แล้ว ตัวละครมักจะเชื่อว่าเป็นเพราะบุญกุศลจึงทำให้ได้พบกัน ดังที่ระเด่นมนตรีได้พบนางบุษบา
ก่าโละและจากกันได้ หรือระเด่นจขหวังได้พบระเด่นมนตรี ก็อดยอมรับเรื่องบุญกุศลไม่ได้
นอกจากนี้เรื่องบุญกุศลยังถูกนำมาใช้ในกรณีที่ตัวละครต้องการจะกระทำการต่าง ๆ ให้สำเร็จ
ก็มักจะหวังว่าบุญกุศลที่ตนได้ทำไว้จะช่วยตนบันดาลให้สำเร็จ ดังที่ระเด่นมนตรีอยากจะทำ
นางบุษบา ก่าโละให้ได้ ก็หวังว่าบุญกุศลคงจะช่วย หรือท้าวกาหลังก็มีความหวังว่า บุญกุศล
ของตนจะทำให้ได้พบกับพวกบ้านจู่เหรีจ

เรื่องความค้นพบพันทาจาร์ย กสาวถึงมูลเหตุแห่งความค้นในดัมมวีร์สารักสังคห
ตามแนวความเชื่อของคนไทยมีอยู่ 4 ประการ ได้แก่

1. ชาตูกาเรินหรือชาตูกอก
2. ดวงจิตทวงเหนี่ยวเอาสิ่งอื่นมาเป็นอารมณ์หรือจิตนิวรรณ์

52ม.ล. วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์. "วิวัฒนาการสังคมไทย" ใน เอกสารการสอน
ชุดวิชาไทยศึกษา : อารยธรรม หน่วย 1 - 5 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมมาธิราช, 2528) หน้า 43.

3. เทวดาออกเหตุให้ทราบ หรือเทพสังฆรณ์
4. บอกรู้ทราบเหตุการณ์ล่วงหน้าเพื่อไม่ให้รู้จักเหตุที่จะปรากฏในอนาคตหรือบุญนิมิต⁵³

สำหรับเหตุการณ์ความฝันในเรื่องดาหลังจะเข้าลักษณะเทพสังฆรณ์ และบุญนิมิต ความฝันที่เข้าลักษณะเทพสังฆรณ์ก็คือ ความฝันที่องค์ปะตาระกาหลามอบอกข่าวให้ระเด่นจขหรือ กุตาวิราทยา ระเด่นจินตระวันทนาหรือมิสาหยังสาหรี่ และระเด่นบุษบาแก้วโละหรือมิสาประหมังกุหนิงได้ทราบข่าวถึงกันในเวลาไล่เลี่ยกัน การบอกข่าวเช่นนี้จะช่วยยี่ให้ตัวละครเกิดความยินดีที่จะได้พบกัน ช่วยให้มีกำลังใจในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ เพราะคิดว่าอย่างไรก็จะได้พบกันในไม่ช้า ดังที่องค์อัยกาได้มาแจ้งข่าว ส่วนความฝันที่เป็นบุญนิมิตจะปรากฏทั้งบุญนิมิตดีและร้าย บุญนิมิตดีปรากฏในตอนที่น่างินตขหระ และนางพญายุสาธันได้ฝันว่าเทพได้มารวมรสกับนาง ซึ่งเหตุการณ์ต่อมานางจินตขหระ และนางพญายุสาธันก็ได้บั้นหยีหรือระเด่นมนตริมาเป็นสามีหรือประหมงสุหรี่กูเรนได้ฝันว่า เอี่ยมหยิบพระอาทิตย์มาแซมชม ซึ่งต่อมาพระนางก็ทรงพระครรภ์ และได้ประสูติ พระโอรสระเด่นมนตริ

บุญนิมิตร้ายนั้น ได้แก่ ระเด่นศิริกันฝันว่า ถูกนกอินทรีรุมจิกตี ซึ่งต่อมาตนก็ได้ถูกมิสาประหมังกุหนิงนำไปประหารชีวิต นางบุษบาแก้วโละฝันว่าท้าวดาหาได้ประทานสังวาลย์ให้นาง แต่เมื่อนางดาหา แต่แล้วระตองค์นี้ได้เป็นสาเหตุหนางต้องแบหลาในที่สุด ความเชื่อเรื่องฝันดูจะมีอิทธิพลต่อตัวละครอย่างมาก เพราะเมื่อมีนิมิตดีตัวละครก็มักจะมีความสุขความหวัง แต่ถ้าเป็นนิมิตร้ายตัวละครก็จะเกิดความทุกข์ยากก่อนที่เหตุการณ์จริงจะเกิดขึ้นอีก ความเชื่อเรื่องฝันในดาหลังจึงได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อของคนไทย

เรื่องลางสังฆรณ์นั้นจะเป็นเหตุการณ์ที่ช่วยบอกเหตุการณ์ร้ายล่วงหน้าได้อย่างหนึ่ง เพียงแต่อาจจะไม่ปรากฏในขณะนั้นกลับ แต่สามารถเห็นเหตุการณ์ปรทลาดขึ้นทั้ง ๆ ที่ยังตั้งอยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้คำอธิบาย "ลาง" ไว้ว่า

⁵³ อามาตย์โท พระอรรทวสิขรู่สุยี่ (เชย วิตรภักดี), คำทำนายฝัน, (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพอามาตย์โท พระอรรทวสิขรู่สุยี่ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 1 กุมภาพันธ์ 2513), หน้า 3 - 4.

ลาง 1 น... เครื่องหมายที่ปรากฏให้เห็นอันบอกเหตุร้ายหรือดี⁵⁴

แต่เดิมคำว่า "ลาง" นั้นจะใช้ในความหมายทั้งทางดีและไม่ดี เรียกว่า เป็นลางดี ลางร้าย แต่ต่อมาคำว่า "ลาง" มักเข้าใจกันถึงลางร้าย ส่วนลางดีก็ใช้คำใหม่ว่า นิमित ใน เรื่องดาหลังจะปรากฏลางร้ายเพื่อบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าที่จะมาถึงตัวละคร ดังที่นางเกนบุษบา รู้สึกเหมือนตนกำลังตกต้นไม้สูง ทั้ง ๆ ที่ตนมิได้หลับเลย เหตุการณ์นี้ก็เพื่อจะบอกนางว่า อีกไม่นานนางจะต้องถูกประหารชีวิต ระเด่นบุษบาอาจก เจ้าฟ้าหญิงเมืองกาหลังก็รู้สึกว่าร้อนผิปกติ ทั้ง ๆ ที่นางอยู่ในอุทยานที่มีแต่ความร่มรื่น ความงดงาม เหตุการณ์นี้ได้บอกเหตุว่า นางกำลัง จะถูกยักษ์ลักพาตัวไป หรือระตูประตาทนขณะเดินทางไปอภิเษกกับนางบุษบาที่กำละ ก็เกิดลาง ร้ายเห็นใบไม้มีสีเลือดย่อยเต็มไปหมด ระตูสาสาขณะที่กำลังยกทัพออกรบกับกุดาวิราทยา ก็เกิด ลางร้าย คือ พระอาทิตย์กลับมืดสนิททันที ชุ่มประตุมืองหลายลงถูกงอนรทพลัดกระเด็นไป เหตุการณ์ร้ายที่เกิดกับระตูทั้งสองนั้น ก็เพื่อจะบอกว่า อีกไม่ช้าจะต้องตายเพราะถูกปืนจุเหรีจ วงศ์เทวามา ที่นี้เพราะได้บังอาจไปหมิ่นประมาทวงศ์เทวาเข้า จะเห็นว่าลางสังหรณ์เหล่านี้ เป็นสิ่งที่ไม่อาจอธิบายได้ด้วยเหตุผล แต่ก็ เป็นความเชื่อว่าจะต้องเกิดเหตุการณ์นั้นอย่างแน่นอน เช่นเดียวกับบุพนิมิตร้ายในความฝัน

เรื่องไสยศาสตร์นั้นก็เป็นความเชื่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติ หรือสิ่งลึกลับ อันไม่สามารถ จะทราบด้วยเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานได้กล่าวถึง ความหมายของไสยศาสตร์ว่า

อักษรหรือข้อความที่ผูกขึ้น ซึ่งถือว่ามีความลึกลับเร้นอยู่ในนั้น เมื่อนำ เเอาไปใช้ตามลัทธิที่กำหนดไว้ เช่น บริกรรม เสกเป่า หรือสวดขับ ตลอดจน ปลุกเสกสิ่งใด มียันต์ เป็นต้น ก็จะเกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ สามารถใช้ เป็นประโยชน์ในทางปัดเป่า หรือป้องกันสิ่งร้าย ซึ่งเชื่อว่าเป็นเสนียดจัญไร

⁵⁴พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2525)

หรือเนื่องจากการกระทำของภูตผีปีศาจ เป็นต้น ให้เคลื่อนหาย หรือแคล้วคลาด
ไป หรือถ้าเข้ามาแล้วก็ขับไล่ไสส่งให้ปลาดหนีไปด้วยวิธีอาถรรพ์ หรือปัดรังควาน
 เป็นต้น นี้อย่างหนึ่งใช้ในเรื่องที่เรียกว่า วิหยาตม หากฤตยาคุณไสย เพื่อให้ไป
กระทำแก่ผู้อื่นตามต้องการนี้อีกอย่างหนึ่ง⁵⁵

เรื่องตาสหลังมีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์อยู่ 2 प्रकार คือ การใช้เวทมนตร์และ
เครื่องรางของขลัง ถือว่าเป็นถ้อยคำศักดิ์สิทธิ์และสิบล้อมีอำนาจ สามารถดลบันดาลให้เกิดความ
สำเร็จ เวทมนตร์จะถูกใช้เพื่อเป็นประโยชน์ส่วนตัวละครมนุษย์ที่ต้องการจะกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด
ที่ไม่อาจจะกระทำได้ตามลำพัง ความสามารถของมนุษย์ ดังที่ระเด่นมนตรีใช้เวทมนตร์เพื่อกำบังกาย
เข้าไปทางระตูประตาทน เข้าไปช่วยสะเดาะกลอนเพื่อช่วยญาติวงศ์ในตรูเมืองมณฑล แปลงเป็น
อสุรกายเข้าข่มขู่ภรรยาตัดรูเมืองมณฑล หรือระเด่นศิริกัน ระเด่นมังกันก็ใช้เวทมนตร์คาถาในการ
เรียกเชือกมนตร์ให้ไปมัดศัตรูมา แม้แต่ในสนามรบตัวละครนักรบก็ยั้งใช้เวทมนตร์เพื่อสะกดให้อีก
ฝ่ายหนึ่งหนึ่งตะลึงงันไป ดังที่โดยหมิงเมืองมรดกศัตรูได้เสกคาถาให้ลิสาปารณาหลา หรือบาทหนึ่ง
ตะลึงงันกับที่ ประสันดาตต้องมาแก้มนตร์ให้จึงรอดชีวิตได้ หรือเมื่อตัวละครกำลังรบกันตัวต่อตัว
เมื่อถูกอาวุธของอีกฝ่าย ก็สามารถปัดเป่าได้ด้วยเวทมนตร์คาถาให้หายเป็นปกติ ดังที่ระเด่นมนตรี
พุ่งอาวุธไปถูกระตุมงคล แต่ระตุมงคลก็ปัดเป่าด้วยเวทมนตร์คาถาจนหายเป็นปกติราวกับไม่มีอะไร
เกิดขึ้น จะเห็นว่าเวทมนตร์คาถาในตาสหลังจะถูกใช้เพื่อทำลายล้างอีกฝ่ายหนึ่งก็ได้ ถูกใช้เพื่อ
ป้องกันตัวให้พ้นจากการถูกคาถาอาคมของอีกฝ่าย หรือถูกใช้เพื่อให้หายตัวเข้าไปช่วยชีวิตผู้อื่น
ความเชื่อเรื่องเวทมนตร์ได้ช่วยให้เรื่องดำเนินไปได้อย่างคล่องตัว และสนุกสนานได้มากกว่าจะใช้
เพียงความสามารถของตัวละครตามวิสัยของมนุษย์เท่านั้น

⁵⁵พระยาอนุমানราชธน, "ไสยศาสตร์", สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 5
(2505 - 2506) : 303.

ส่วนความเชื่อเรื่องราวของชั่งนั้น มีมาแต่โบราณ และจะมีผลต่อกำลังใจของผู้เป็นเจ้าของ ดังที่ สุภัตรา สุภาพ ได้กล่าวถึงความเชื่อในเรื่องนี้ว่า

มีการนับถือเรื่องราวมาแต่โบราณ โดยดูได้จากหนังสือวรรณคดี ยุคต่าง ๆ มักจะมีการกล่าวถึงเรื่องราวเสมอ และมานิยมมากในกรุงศรีอยุธยา ตอนปลาย โดยคนส่วนมากจะหน้าติดตัว ไม่ว่าจะเป็ดยามปกติ หรือยามศึกสงคราม ก็ตาม เพื่อป้องกันภัยอันตรายหรือแคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่าง ๆ ตลอดจนหาที่อยู่คงกระพัน ยิง ฟันไม่เข้า หรืออาภวภัยให้เกิดความเมตตานิยม มีเสน่ห์เป็นที่รักใคร่ของคนทั่วไป แต่ที่สำคัญที่สุด คือ หาให้เกิดกำลังใจว่า มีบางสิ่งบางอย่างที่ช่วยตนได้ ซึ่งถ้าเข้าไปใช้ในทางที่ดีก็ไม่ก่อให้เกิดอันตรายอะไร เพราะเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ไป เช่น บางคนก่อนออกไป เมื่อมีรถหน่วงหรือเก่าจะต้องมีผ้ายันต์ก่อนจึงจะขับรถได้ ถ้าไม่มีหรือลืมก็จะไม่สบายใจหรือขับรถด้วยความไม่มั่นใจ ฉะนั้นเรื่องราวของชั่งจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ คนที่ตรึงท้อก็กลายเป็นสิ่งจำเป็น เช่น ทหารก่อนจะออกไปรบถ้ามีเรื่องราวของชั่งที่เลื่องลือกันว่าเก่งกล้าสามารถ ทหารคนนั้นก็จะมีกำลังใจที่จะต่อสู้กับศัตรูอย่างไม่ย่อท้อหวั่นเกรง⁵⁶

ในเรื่องเรื่องราวนี้สมัยก่อนจะใช้เป็นรูปผ้ายันต์ เสื้อยันต์ ตะกรุด รูปประติมากรรมเหมือนในปัจจุบัน เพราะเป็นการใช้สิ่งที่ได้จากธรรมชาติ เพราะสมัยนั้นพระสงฆ์ที่อยู่ฝ่ายอริยวาสี นิยมพาเทวสมณกิจอยู่ท่ามกลางป่าดง ไรดเขา ลำห้วย ถ้ำ เป็นต้น จึงใช้ของที่ท่านได้พบเห็น เช่น ไพล ผลไม้ ว่าง รากไม้ หรือเมล็ดพืชที่กลายเป็นเนื้อวัสดุอื่น ๆ เช่น เหล็กไหล ไข่ทองแดง ฯลฯ ไว้ให้กับสาธุศิษย์ที่มาร้องขอในเรื่องตลิ่งก็ก็ได้พบความเชื่อในเรื่องนี้ในตอนจัดทัพทหาร ซึ่งนอกจากจะระบุว่าการแต่งตัวอย่างไร ก็อาจรู้อะไรแล้ว กวียังอดไม่ได้ที่จะให้ความรู้ในเรื่องนี้ด้วย อันได้แก่ ผ้าประเจียด ตะกรุด ว่างยา ลูกสะกด สายประคำ เป็นต้น

⁵⁶ สุภัตรา สุภาพ, "โหราศาสตร์" ใน สังคมและวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518) หน้า 177.

สองหมื่นทหารปืนคาบศิลา	โศกประเจียดโศกฟ้าอยู่สืบสน
คาตวัตรัสตรัพพันเอวตพ	โศกเสื่ออาพนพื้นแดง
สองหมื่นทหารปืนคาบชุด	โศกตะกรุดกำยาตุคาแหง
ลงยันตร์สี่ทิศเป็นตาทะแยง	โศกประเจียดมงคผลแดงโศกเสื่อกรอง
สองหมื่นพันทหารดาบขวา	อาบว่านยาลูกสะกดสยดสยอง
เข้าตีกอ๊กให้ยมสภาพองคชนอง	แคล้วคล่องว่องไวในพีรบ
.....	.....
หมื่นหนึ่งทหารหอกกลอกกลับ	เหี่ยวฉับว่องไวใจหาย
โศกกระเจียดโศกเสื่อปล้องลาย	สอดสายประคำสาหรับตัว ⁵⁷

สขที่อนค่านิยม

ค่านิยมเป็นความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ซึ่งสังคมเห็นว่าควรแก่การยึดถือปฏิบัติหรือควรปลูกฝังให้มีขึ้นแก่บุคคลในสังคม ดังนั้นในการดำเนินชีวิตของมนุษย์จึงได้ปรากฏสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการตัดสินใจ เลือกรักษาการต่าง ๆ ตามค่านิยมของตน โอกาสที่มนุษย์จะได้แสดงค่านิยมออกมาจึงย่อมมีอยู่เสมอ การที่จขทราบบว่าบุคคลนั้นมีค่านิยมอย่างไร พุทธรีย์ เครือแก้ว ได้กล่าววว่า

อาจพิจารณาจากสิ่งทีบุคคลเลือกทำในชีวิต ดูจากทิศทางแห่งความสนใจ
ดูจากการแสดงออกทางคำพูดและดูจากหลักการ ยุติธรรม ตลอดจน
ความคิดค้น⁵⁸

ค่านิยมจึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตไม่น้อยไปกว่าแบบแผนทางวัฒนธรรม ที่นี้ เป็นสิ่งที่มนุษย์ในสังคมเห็นว่าดีที่จะยึดถือปฏิบัติ และปลูกฝังให้มีขึ้น กวีก็เป็นผู้หนึ่งในสังคม จึงอยู่ภายใต้อิทธิพลของค่านิยม และอดไม่ได้ที่จะถ่ายทอดค่านิยมต่าง ๆ ลงในวรรณคดี จึงย่อมจะเป็นเครื่องสขที่อนให้ เห็นความนึกคิดของผู้คนในสังคมนั้น ในตาหลังก็ได้ปรากฏค่านิยม

58 พุทธรีย์ เครือแก้ว, ลักษณะสังคมไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, 2515), หน้า 88.

ซึ่งมีความสำคัญต่อความคิด การกระทำของตัวละคร และสามารถสะท้อนให้เห็นค่านิยมในสังคมไทยได้อีกเช่นกัน ค่านิยมที่พบในเรื่องดาหลัง ได้แก่ ค่านิยมเกี่ยวกับสตรี และค่านิยมเกี่ยวกับผู้นำ ดังนี้

ในเรื่องค่านิยมเกี่ยวกับสตรีจะพบว่าผู้เป็นลูกสาวต้องเคารพ เชื่อฟังคำสั่งของบิดามารดา การเลือกคู่ครองก็ต้องอยู่ในดุลพินิจของบิดามารดา ดังที่ระเด่นบุษบา ก้าโลชะไม่อยู่ในฐานะเลือกคู่ได้เลย แม้ว่านางจะถูกข่มขืนแล้วก็ตาม ต่อมานางก็ถูกข่มขืนโดยอีกคนหนึ่งกับระตูประตาทนโดยนางมิได้ยินยอมพร้อมใจ แม้จะถูกสั่งให้แบหลาดตายตามระตูประเด่นฝ่ายชายอย่างระเด่นมนตรีและระเด่นศิริกันสามารถจะแสดงอาการต่อต้านผู้ใหญ่ในเรื่องของคู่ครองได้อย่างรุนแรง นอกจากนี้เจ้าหญิงองค์อื่น ๆ ก็อยู่ในฐานะเช่นนี้เหมือนกัน ดังที่นางทั้งหลายมักจะถูกระตูประตูปกักกับพวกบันจุเหรีจ โดยไม่ต้องตามความสมัครใจใด ๆ ราชธิดาเหล่านี้ก็ยอมกระทำตามคำขอร้องก็เพื่อความกตัญญู และทาเพื่อประเทศชาติ ฐานะของสตรีจึงเป็นเหมือนสมบัติอย่างหนึ่งของผู้มีอำนาจ และสามารถจะหาสงครามเพื่อแย่งชิงนางเหล่านี้ได้ ยิ่งกว่านั้นเมื่อสตรีเหล่านี้อยู่ในฐานะภริยา ก็ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของสามี ดังที่พระชายาทั้งสาม คือ นางบุษบาสำหรับ นางกัตกาสำหรับ นางหยั่งหยั่งสำหรับไม่มีสิทธิ์จะห้ามบันหียีสวามีให้ไปเยี่ยมนางจินตหราที่เมืองปัตทรา หรือเมื่อตัวเองถูกทอดทิ้งก็ไม่มีความรู้สึกจะเรียกร้องหรือแย่งสวามีมาได้ ดังที่ นางจินตหรา นางพญานาคันก็ไม่อาจจะเรียกร้องใด ๆ ได้เมื่อบันหียีต้องการจะทิ้งนางไปเพื่อแสวงหาหญิงอื่น และในฐานะภรรยาอีกประการหนึ่งก็คือ ต้องไม่ทิ้งทวงสามีจนเกินไป จะเห็นว่าเมื่อบันหียีขอร้องให้พระชายาทั้งสามปรองดองกัน อยู่ร่วมกันที่เมืองหมันหยาปาเอ็ด นางทั้งสามก็ยอมปฏิบัติตามคำขอร้องนี้

ยิ่งกว่านั้นในฐานะสตรีไม่สมควรจะออกติดตามหาสามี สิ่งที่ดีตัวเองจะทำได้ก็คือ การรอคอยการกลับมาของสามี หรือมิเช่นนั้นก็ต้องปลอมตัวเพื่อตามมา ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้พ้นคำครหานินทา ดังที่พระชายาทั้งสองได้ออกติดตามหาบันหียีด้วยการปลอมตัวเป็นข้า

-โรมันกร่า หรือแม้แต่ระเด่นบุษบากำโรละ เมื่อได้กลายเป็นหญิงพร้อมกับที่เลี้ยงทั้งสี่คนแล้ว ที่เมืองกาหลัง นางทั้งหลายก็ไม่สามารถอยู่ในเมืองนี้ในร่างหญิงได้ ทั้งหลายจึงพากันออกไปบวชชีเพื่อให้พ้นคำครหานินทา อีกประการหนึ่งก็คือ นางทั้งหลายต้องเข้าใจและให้อภัยสามีของตนเสมอ แม้ว่าสามีจะทอดทิ้งไปอย่างไม่มีเหตุผล ดังที่นางจินตหราต้องเป็นฝ่ายให้อภัยปิ่นหยีบ ยอมรับและเข้าใจปิ่นหยีบเสมอ โดยไม่อาจเรียกร้องสิทธิใดๆ ได้เลย

จากคำนิยามเกี่ยวกับสตรีดังกล่าวที่พบในदानหลัง ก็ได้สะท้อนให้เห็นความคล้ายคลึงกับคำนิยามเกี่ยวกับสตรีในสังคมไทยก็คือ สตรีจะต้องอยู่ในฐานะข้างเท่าหลังแม้จะไม่มีสิทธิ์เลือกทางเดินชีวิต แม้แต่คู่ครองของตนเองเมื่อมีสามีแล้วก็ต้องเชื่อฟังสามีทุกประการ ทั้งนี้เพราะสังคมไทยยกให้สามีเป็นใหญ่ เป็นผู้ว่าครอบครัว ไม่อาจจะแสดงอาการหึงหวงสามีเมื่อสามีมีภรรยาอื่น สตรีไทยจึงต้องอดทน และเจียมเนื้อเจียมตัว ดังที่นักวิชาการได้กล่าวถึงคำนิยามของสตรีไทยตอนหนึ่งไว้ว่า

พ่อแม่ผู้ปกครองเป็นผู้จัดการให้ทำการสมรสกัน ความรักจะเกิดขึ้น
 ภายหลังจากการสมรสแล้ว พ่อแม่ผู้ปกครองฝ่ายหญิงจะอบรมลูกสาว
 ให้อยู่ในกรอบขนบธรรมเนียมประเพณีไทยอย่างแท้จริง คือ ผู้หญิง
 ต้องรู้จักทำงานเป็นงานครัว เป็นคนขยัน และมีความประพฤติดี
 เรียบร้อย อยู่ในโอวาทของพ่อแม่ ตลอดถึงการประณีตเรียบร้อยใช้พ่อแม่
 บุญยา ตายาย และมีการหวงลูกสาวกันเกือบทุกครัวเรือน ไม่นิยมให้
 หนุ่มสาวพลอดรักกันสองต่อสอง เพราะจะเป็นที่ครหานินทาของ
 ชานบ้าน⁵⁹

⁵⁹ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ, "คำนิยามของสังคมไทย" ใน สังคมและวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 84.

นอกจากนี้ สุภัตรา สุภาพ ได้กล่าวถึงสถานภาพของสตรีไว้ว่า
โดยทั่วไปชายจะได้รับการยกย่องเหนือกว่าหญิงทั้งในทางปฏิบัติและในทาง
กฎหมาย โดยเฉพาะก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ชาย
มีทั้งอำนาจและสถานภาพสูง หญิงจะมีสถานภาพด้อยกว่าชาย โดยเฉพาะ
หญิงมีสามีจะต้องเชิดชูยกย่องสามีให้เหนือกว่าตน เสมือนดังสุภาวิตที่ว่า
"ชายเป็นช้างเท้าหน้า หญิงเป็นช้างเท้าหลัง"⁶⁰

ค่านิยมเกี่ยวกับผู้ชาย จะมีทั้งผู้ชายประเทศและผู้ชายครอบครัว หน้าที่ของชายผู้ชาย
ประเทศ คือ กษัตริย์นั้นจะมีหน้าที่ให้การคุ้มครองแก่ไพร่บ้านพลเมือง ความคุ้มครองที่สำคัญ ๆ
มีอยู่สองประการ คือ ประการแรก ทรงรวบรวมและนำกองทัพเข้าต่อสู้อิทธิพลศัตรู และประการ
ที่ 2 ทรงป้องกันภัยอันตรายอันพึงบังเกิดต่อทรัพย์สิน และชีวิตของราษฎร เมื่อกษัตริย์เป็นผู้มีหน้าที่
ให้ความคุ้มครองประชาชน เป็นผู้นำประเทศ ประชาชนจึงต้องมีหน้าที่ถวายความจงรักภักดีด้วย
การเข้ารับราชการต่าง ๆ ดังที่ได้ปรากฏความสัมพันธ์ในทางปฏิบัติระหว่างมหากษัตริย์และ
ประชาชนในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่า

การที่พระมหากษัตริย์ทรงเสด็จดำรงฐานะเป็นเทพเจ้า ทำให้อำนาจ
ในการปกครองเป็นของพระองค์มิได้ทรงรับมาจากประชาชนหรือจาก
แหล่งอำนาจอื่น ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และประชาชน
จึงออกมาในรูปของผู้ให้และผู้ต้องตอบแทน พระมหากษัตริย์ทำหน้าที่
คุ้มครองป้องกันทรัพย์สินและชีวิตของประชาชน เพราะเช่นนั้น จึงมี
สิทธิ์เรียกร้องให้ประชาชนมารับใช้หรือมารับราชการได้ ประชาชน
ต้องสวามิภักดิ์ต่อพระองค์ และพร้อมอุทิศแรงงาน สิ่งของท่างานถวาย
เพื่อแสดงความกตัญญู⁶¹

⁶⁰ สุภัตรา สุภาพ, "ค่านิยม : ชายและหญิงในสังคมไทย" ใน สังคมและวัฒนธรรม
ไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518) หน้า 84.

⁶¹ วิไลลักษณ์ เมฆารัตน์, "วิวัฒนาการการปกครองของไทยจนถึงการปฏิรูปการปกครอง
สมัยรัชกาลที่ 5" ใน เอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา : อารยธรรม หน่วย 1-5 (นนทบุรี :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2528), หน้า 130.

ในเรื่องดาหลังกษัตริย์หรือระตู่ต่าง ๆ หน้าที่พอกบปกป้องบ้านเมืองอย่างห้าวหาญ เพื่อปกป้องรักษาราชอาณาจักรและอาณาประชาราษฎร์ให้ร่มเย็นเป็นสุข การรบแต่ละครั้งจะพบว่า บรรดาเสนา ทหารเข้ารบกับศัตรูอย่างถวายชีวิต แม้ว่าจะต้องตายในสนามรบก็ถือว่าเป็นเกียรติ ดังที่ระตู่มงคล ระตู่ลำสา ระตู่ตระเส ระตู่สัจจอนุ ออกรบอย่างเด็ดเดี่ยว และได้ตายในหน้าที่ อย่างสมเกียรติ บางตอนก็พบว่าหากระตู่องค์ใดชราภาพ หรือไม่พร้อมในการออกรบปกป้อง บ้านเมือง เสนาก็จะขออาสาออกรบจนตัวตาย ดังที่ เสนามรกดสุทรทั้ง 4 และเสนาทั้ง 2 เมือง มษรชยศักดิ์มูลหี ขอออกรบเพื่อปกป้องบ้านเมืองอย่างสมเกียรติ หรือในกรณีที่บรรดาเสนาเมือง ปัตตรา เมืองสุหรันมษรชยุ ขอติดตามสวามิภักดิ์ต่อบันเหนย หรือเสนาเมืองบาทลี เมืองปรชตาทนขอ ติดตามสวามิภักดิ์มีสาประหมังกุหนิงในการรบอย่างถวายชีวิตทุกครั้งไป นอกจากผู้นำจกหน้าหน้า ที่ ออกรบเพื่อปกป้องบ้านเมืองและประชาชนแล้ว จะพบว่าในบางตอนกษัตริย์นักรบ โดยเฉพาะ นักรบวงศ์เทวาก็มีหน้าที่ที่จะขยายอาณาเขต นอกเหนือจากการปกป้องบ้านเมืองและรักษาบูรณ อาณาประชาราษฎร์ ดังนั้นในเรื่องดาหลังจึงได้พบว่ากษัตริย์วงศ์เทวาทหรือพวกบันจุเหร็จออกรบพุ่ง เพื่อตีบ้านเมืองต่าง ๆ มาไว้ในพระราชอาณา ทั้งนี้ก็เพื่อการแผ่อาณาเขตของกษัตริย์วงศ์เทวา นั้นเอง

อย่างไรก็ดีแม้ว่ากษัตริย์ผู้นำชาติจะทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุด และเป็นผู้นำอย่างห้าวหาญ ในการทำสงครามแต่ละครั้ง แต่ในความเป็นนักรบและผู้นำจะต้องมีคุณธรรม กษัตริย์จึงไม่เพียงแต่ เป็นเทวราชาเท่านั้น แต่ยังอยู่ในฐานะธรรมราชาอีกด้วย

อำนาจของธรรมราชาจึงเป็นอำนาจที่ชอบธรรมเสมอ ไม่ใช่อำนาจ ที่เกิดจากกำลัง (Force) หรืออำนาจ (power) จากแหล่งอื่น ๆ ธรรมราชาจึงไม่ใช่ผู้ปกครองที่อยู่ในระดับเดียวกับผู้นำที่ใช้กำลัง หรืออำนาจอื่น เป็นฐานอำนาจทางการเมือง การปกครอง ผู้จะเป็น ธรรมราชาได้นั้นจะต้องมีเป้าหมายหลักอยู่ที่การสร้างคามยุติธรรม อำนาจที่ใช้ในการปกครองก็เป็นอำนาจที่อิงหลักธรรม ไม่ใช่การใช้ อำนาจโดยอารมณ์ หรือเหตุผลส่วนตัวหรือโดยยึดถือผลประโยชน์ ของผู้ปกครอง⁶²

62 สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย, หน้า 123.

เรื่องตลิ่ง ได้พบว่า บรรดาภคินีวงศ์เวทหรือพวกปั้นจุเหรีจนั้นมิได้ใช้กองกำลัง ในการย้ายบ้านเมืองผู้แพ้แต่อย่างใด ตรงกันข้ามกลับช่วยจัดการบ้านเมืองให้มีความสงบร่มเย็น ใช้คุณธรรมในการแสดงความเห็นมิตรต่อเสนา ราชู ด้วยการให้กำลังใจ ให้สัญญาที่จะช่วยเหลือ กัน ทั้งให้ความเมตตาไม่เอาผิดต่อผู้ที่ออกรบต่อสู้ เพราะถือว่าพวกเขาได้ทำตามคำสั่งของราชู และมีความจงรักภักดีต่อแผ่นดินของเขา

นอกจากผู้ชายจะมีหน้าที่เป็นผู้หน้าบ้านเมืองแล้ว ยังมีหน้าที่เป็นผู้หน้าครอบครัวอีกด้วย ในด้านความเป็นผู้หน้าครอบครัวนั้น สุภัตรา สุภาพ ได้กล่าวว่า

เมื่อสามีมีอำนาจมาก สามีจึงทำหน้าที่ปกครองดูแลภริยาและลูก โดยทั้งภริยาและลูกต้องเชื่อฟังและให้ความเคารพ เรียกว่าเป็นครอบครัว แบบพ่อเป็นใหญ่ (Patriarchal) ลูกทุกคนใช้นามสกุลพ่อ พ่อจะตัดสินใจ ในด้านการเล่าเรียน ประกอบอาชีพ เลี้ยงดูครองและชีวิตทั่ว ๆ ไป ของ ลูก⁶³

ในตลิ่งพบว่าภคินีผู้หน้าครอบครัวที่มีอำนาจเด็ดขาดในการสั่งการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ ราชวงศ์ของตน ดังที่ท้าวบุเรงนองใช้อำนาจสั่งประหารนางเกนบุษมาเพื่อให้พ้นจากทางชีวิตรักของ อีเหมาผู้เป็นโอรสที่ท้าวดาบปราบทานอนุญาตให้นางบุษมาก้าวโลละอกิเชกกับระตูประดาทน และเข้า พิธีแห่กลางของระตูประดาทน ท้าวกาหลงตรัสบริภาษระเด่นศิริกันในที่ธารกำนัล เพราะไม่พอพระทัย ที่ระเด่นศิริกันไปหลงรักนางเชลยของปั้นจุเหรีจ อีกทั้งยังสั่งให้ปั้นจุเหรีจไปจับตายพระโอรสเสีย ด้วย ลักษณะเช่นนี้ก็จักพบในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ โดยให้มีบทบาทมีอำนาจในการสั่งการสูงสุด ดังที่ กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้กล่าวถึงบทบาทภคินีในวรรณคดีว่า

สถาบันภคินีจึงเป็นที่เคารพสูงสุด เช่น พระพันวษาในเรื่อง ขุนช้างขุนแผนเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงพระเดชานุภาพยิ่ง คำที่ตรัส ออกมาเป็นกฎหมายสูงสุดอยู่ตลอดเวลา เป็นสิ่งที่ยังยืนอยู่ประจำใน จิตใจคน ขุนแผนนั้นเป็นคนที่ย้าวแต่ก็ยอมติดคุกตามพระราชดำรัส ของพระพันวษา⁶⁴

63 เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

64 กุหลาบ มัลลิกะมาส, "ลักษณะทั่วไปของวรรณคดีไทย" ใน สรุปผลการสัมมนา วรรณคดีไทย (กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2521), หน้า 47.

ลักษณะของชายผู้หน้าครอบครัวอีกประการหนึ่งก็คือ มักเจ้าชู้ มีภรรยาหลายคน ทั้งนี้
ถือว่าตนเป็นใหญ่ในครอบครัว และถือว่าภรรยามีหน้าที่ต้องเคารพ เชื่อฟัง และปรนนิบัติตน
เท่านั้น ลักษณะนี้ สุภัตรา สุภาพได้กล่าวว่า

อย่างไรก็ตาม แม้ปัจจุบันไทยเราจะมีการสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียว
ก็ตาม แต่ในสมัยก่อนชายมักนิยมมีภริยาหลายคน (Polygyny) คือแบบ
สามีหนึ่งภริยาหลายคน โดยภรรยาเหล่านั้นมักจะรวมกันอยู่ในบ้าน หรือ
ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณเดียวกัน ชายผู้เป็นสามีมีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดู
ลูก ๆ ที่เกิดจากภริยาทั้งหลายของตน ตลอดจนบุคคลที่อยู่ในครอบครัว
ของตนโดยทั่วถึงกัน โดยการมีภรรยาแบบนี้อาจจะเป็นการแสดงถึง
ฐานะ ความพอใจในรสชาติที่แตกต่างกันออกไป การต้องการมีบริวาร
ชอบของใหม่⁶⁵

ในดาหลังกี้ได้พบลักษณะความเจ้าชู้ของตัวเอกฝ่ายชายคือระเด่นมนตรีกีมีชามาก
ตั้งแต่นางสุหรืดรชา นางเกนประลาหงู นางเกนบุษบา นางบุษบาสาหรี นางกัตีกาสาหรี นาง
หยั่งหยั่งสาหรี นางจินตยหรา นางพญารุสาตัน และนางที่ระเด่นมนตรีกีรักมากที่สุดคือนางบุษบา
ก้าโละ ลักษณะตัวเอกที่เจ้าชู้นี้เองที่ตรงกับค่านิยมของผู้ชายไทยในสมัยก่อนโดยไม่ถือว่าเป็นเรื่อง
ผิดร้ายแรงแต่อย่างใด

จะเห็นได้ว่าค่านิยมในเรื่องของผู้ชายในดาหลังกี้ โดยเฉพาะชายที่เป็นผู้นำบ้านเมือง
นั้นเป็นแนวโน้มที่ผู้อ่านวรรณคดีชื่นชอบ และมักจะปรากฏอยู่ในเรื่องต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน ดังที่
วิทย์ ดิวะศรียานนท์กล่าวว่า

ที่าวพยามหากษัตริย์เป็นแบบอย่างสูงสุดที่ทุกคนพึงเอาอย่าง การรบทัพ
จับศึกการแผ่อำนาจด้วยอาวุธ ความสุขในด้านพิศवास เป็นลักษณะเด่น
ในชีวิตจริงในสมัยนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้วรรณคดีที่เป็นแสงสขที่อนชีวิตจึงมี
สิ่งเหล่านี้เป็นเนื้อหา⁶⁶

65 สุภัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย, หน้า 77.

66 วิทย์ ดิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, หน้า 72.

5.1.3.2 สะท้อนสังคมและวัฒนธรรมอื่น

การได้ศึกษาวรรณคดีไทยที่มาจากต่างประเทศ นอกจากต่างประเทศ นอกจากจะทำให้ทราบถึงที่มาตลอดจนการนำอนุภาคของเรื่องเดิมมาปรับประยุกต์ให้เป็นวรรณคดีไทยอย่างเหมาะสมแล้ว ยังทำให้ทราบถึงวัฒนธรรมของวรรณคดีชาติอื่น ๆ อีกด้วย ทั้งนี้ถ้าวัฒนธรรมบางอย่างที่ปรากฏในเรื่องเดิมดูไม่ขัดกับขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยเรากวีก็มักจะคงวัฒนธรรมนั้น ๆ เอาไว้ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะแสดงเอกลักษณ์วัฒนธรรมของวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ ไว้ การปรากฏลักษณะวัฒนธรรมต่างชาติในวรรณคดีไทย จึงเท่ากับได้เปิดหูเปิดตาเราโดยให้เราได้เห็นชีวิต และแง่ของชีวิตแปลก ๆ ต่าง ๆ ดังที่ได้มีผู้กล่าวว่า

วรรณคดีเป็นผู้ให้ตัวพรีแก่เราที่จะท่องเที่ยวไปทุกประเทศ
ได้เห็นวัฒนธรรมของประเทศนั้น ทุกยุคทุกสมัย วรรณคดีเป็นเครื่องทำให้เรา
เข้าใจตัวของเราและสมัยของเราดีขึ้น วรรณคดีนับว่าเป็นทายาทของทุก ๆ
สมัย⁶⁷

ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมอื่นที่ปรากฏในเรื่องดาหลังได้แก่ การแบหลา ความสำคัญของกรีช การนับถือเทพต่าง ๆ การทำพิธีศพ และการนับถือ พระผู้ใหญ่ ดังจะได้กล่าวต่อไป

การแบหลา

ในเรื่องดาหลังได้ปรากฏประเพณีการแบหลาของประโหมสุหรีตรระเส ประโหมสุหรีมิงกลและพระสุณิสสา รวมทั้งนางบุษบา ก้าโลละ เพื่อตายตามระตุผู้เป็นสามี ทั้งนี้ด้วยความเชื่อตามประเพณีของชาวว่า ภรรยาจะต้องซื้อสัตว์จิ้งจกสักคู่ต่อสามี เมื่อสามีตายก็ต้องยอมสังเวยชีวิตตายตามที่จริงประเพณีการแบหลาได้รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดูซึ่งเรียกว่า พิธีสตี ดังที่ตอนหนึ่งของหนังสือ The Hindu's Manners, customs and Ceremonies. ได้กล่าวถึงหน้าที่ของภรรยาพราหมณ์ต่อสามีตามกำหนดของฤๅษีสัษฏ์ถึง 40 ข้อ 1 ในข้อเหล่านั้นกล่าวว่า

⁶⁷ เทือก กุสุมา ณ อยุธยา, วิชาชุดครูประกาศนียบัตรครูมัธยมของครูสภา ภาษาไทย ตอน 3 ประวัติวรรณคดีไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์องค์การการค้าครูสภา, 2516), หน้า 438.

" เมื่อสามีตาย ภรรยาก็ต้องยอมตายในไฟกองเดียวกันกับที่เผาสามีนั้นแล คนทั้งหลายจะสดุดีคุณงามความดีของภรรยา เช่นนี้⁶⁸ ประเพณีเหล่านี้ในเรื่องดาหลังได้จัดทำเป็นพิธีขึ้นพร้อมกับการเผาพระศพพระตุ นางผู้แบกลากจะต้องสร้างน้ำ แต่งองค์ขาวหมขาว เก้ามวยเพื่อจะได้แสดงความบริสุทธิ์ในใจ จงรักภักดี และสัตย์ซื่อต่อสวามี มีการนำรูปเทียน เครื่องสักการะมาขอสมาลาโทษต่อสวามี ครั้นครมุตต่อพระศพต่อหน้าผู้อื่น เพื่อให้ผู้อื่นเห็นความซื่อสัตย์ และด้วยบุญคุณแห่งความซื่อสัตย์ ก็ขอให้ได้ไปเกิดร่วมกับสวามีบนสวรรค์ จากนั้นก็ัญชิวเทพทั้งหลายมาเป็นพยานในการนี้ และสุดท้ายจะชนากฤษของสวามีทูนเหนือหัว โจนลงไปในกองไฟอย่างไม่ครั้นคร้าม

แล้วสร้างมูรธาสระเกศ กั้นจุเรตมุนเกล้าเกศา

พัดพักตร์ฟ่องเพียงจันทร์รา ทรวงภูษาโชมพัทธ์พรณราย

.....

ก็เข้าไปอภิเษกัญชิวลี ด้วยใจภักดีต่อภักดา

จึงจุดธูปเทียนตามถวาย แล้วโรยปรายสุดันธนูพลา

นางสมาลาโทษพระราชา อย่างให้เป็นเวรากันสืบไป

ประนมหัตถ์ตั้งสัจอธิฐาน สาบานในความพิสมัย

.....

สองนางก็เสด็จจรจรลี ขึ้นเกยสุวรรณทัศน์

จึงจับเอากฤษของภักดา ทูนเหนือเกศาด้วยฟ่องใส

ตั้งจิตตัดตรงดาราใจ นางมิได้ครั้นคร้ามวิญญาน

จึงจบพระเพลิงไฟเกิด อัญชิวลีบาบวงอัญญา

เห็นเพลิงรุ่งโรจน์โชตนา จึงแบกลากายาแล้วโรจนลง⁶⁹

การแบกลากมิได้หมายถึงการโจนเข้าไปในกองไฟอย่างเดียว แต่การใช้กฤษแทงคอหรือเชือดคอตายตามพระบิดามารดา หรือเพื่อให้ตายพันทุกข์ไปจากโลกนี้ ก็เรียกว่าแบกลากด้วย

68 ท่านผู้ประพันธ์สมุทรวารณ์ สวัสดิศตกุล ณ อยุธยา, "คุณค่าของวัฒนธรรมไทยเมื่อ 200 ปีที่ปรากฏในพระราชพิธีพืชมงคลรัชกาลที่ 2", สารสถาบันภาษาไทย (ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม, 2538), หน้า 60.

69 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 354-355.

ตั้งที่บุตรทั้งสองของเสนาาประมอดัน ก็เชือดคอตายเพราะพิตหวังที่เข้าโหมทั้งสองที่นางไป หรือพระชิตาสุหราชตราสารก็จับกรีชจะเชือดคอตนเองเพื่อขอตายตามบิดามารดา ด้วยละครบางตัว ที่มีได้ทำตามประเพณีอย่างเคร่งครัด ดังที่นางบุษบา ก้าโรละมิได้ทำให้ต่อพระศพระชดู หรือนากกรีช ของระตุมาทูนเหนือหัว ทั้งนี้เพราะนางมิได้มีใจอาลัยใยดีต่อระตุประธาหนเลยแม้แต่น้อย จะเห็นว่าพิธีแบบเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นที่มาดั้งเดิมจากวัฒนธรรมอินเดียและเขามี อิทธิพลในวัฒนธรรมชวาบาหลี จนได้เข้ามาปรากฏในวรรณคดีไทยเรื่องดาหลัง

ความสำคัญของกรีช

กรีชมีความสำคัญต่อผู้คนชวา มลายู ตลอดจนชนแถบหน้าและหมู่ เกาะต่าง ๆ ทั้งนี้เชื่อกันว่า กรีชมีวิญญานสิงสู่ ดังนั้นในพิธีต่าง ๆ จึงมีกรีชเป็นอาวุธสำคัญ ที่จะขาดเสียมิได้ นอกจากนี้แล้ว กรีชยังนำไปใช้ในการปิดเป่าความหายนะต่าง ๆ เป็นคู่มือ ของชายที่กรบตามหมู่เกาะต่าง ๆ โดย เชื่อว่า กรีชจะช่วยนำสวัสดิมงคล บำบัดความกลัวให้ แก่ผู้เป็นเจ้าของ และมีเสียงร้องอยู่ในปากที่จะคอยเตือนเจ้าของเมื่อกำลังอยู่ในระหว่าง อันตราย ทั้งช่วยให้ เจ้าของมีความคงกระพัน ทั้งหมดนี้ก็เพราะเชื่อว่ากรีชมีวิญญานสิงสู่นั่นเอง⁷⁰

ในนิทานพื้นเหนียหลายสำนวนก็ได้ปรากฏว่า บรรดาที่กรบชายนิยม ำกรีชในการต่อสู้กันตัวต่อตัว ดังที่ใน เรื่องดาหลัง มีสาประหมังกฤษหนึ่งได้มาระดูรวงคำทั้งสอง ด้วยกรีช มีสาปารณาหลาก็ได้มาดะหมังมรดสุทรุด้วยการรำเพลงกรีช พระญาติวงศ์เมือง หมันหยาบาเอ็ดได้ฆ่ากันตายก็จากการต่อสู้ด้วยกรีชกันตัวต่อตัว นอกจากนี้ที่กรีชยังปรากฏนาม เจ้าของ และถ้าเป็นกรีชของโอรสวงศ์เทวาก็จะมีการจารึกพระนามโดยองค์อัยกาประธานให้ ในเรื่องดาหลังได้ปรากฏว่านางบุษบา ก้าโรละไม่ยอมมองดูกรีชของดาหลัง ซึ่งจารึกนามไว้ จึงทำให้นางไม่ทราบดาหลังก็คือระเด่นมนตรี ยิ่งกว่านั้นในความเชื่อที่ว่าในกรีชนั้น มีวิญญานสิงสู่ จึงทำให้บางคนไม่ยอมรับกรีชขอผู้อื่นไว้ ด้วยกลัวว่าจะจะเป็นอุบาส์รับเรเกิดขึ้น ดังที่นางบาทหยัน หรือแม่แต่นางแก้วแกทั้งหลายก็ไม่ยอมรับกรีชของระตุประธาหนที่นำมาถวาย พระชิตาทั้งนี้ก็ด้วยความเชื่อที่ว่า

⁷⁰Teo Ee Sim, "Kris" in Malaysian Panorama (Malaysia: Department of Information, Ministry of Information, no date), pp.6-10.

เรามีชูคูรองของชวาโนย แล้วอุบารุวังโรจะเกิดมี⁷¹

เราไม่ขอพึ่งอย่าเจราจา ไม่ขอเอามาให้เป็นราดี⁷²

ส่วนประหมีสุหรี หรือพระบิดาของระตุผู้ตายสามารถรับกรีชของระตุขึ้นมาใช้ในการแบลลาได้เพราะเชื่อว่าการใช้กรีชของระตุผู้ตายมาตน เท่ากับเป็นการแสดงความจงรักภักดีและจะนำทางนางทั้งหลายไปสู่สวรรค์ ในเรื่องดาหสังจึงปรากฏว่ามีกริชเป็นอาวุธสำคัญเพื่อแสดงความสามารถในการรบ เพราะเจ้าของมีความมั่นใจว่ากริชจะช่วยให้ตนอยู่ยงคงกระพันตลอดจนกริชจะใช้ในการการฆ่าตัวตายเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อระตุผู้เป็นเจ้าของกริช และถ้าผู้ใดไม่มีความสัมพันธ์กับผู้ตาย ก็จะไม่ยอมรับหรือแตะต้องกริชนั้นเลย ด้วยมีความเชื่อว่าในกริชนั้นมีวิญญาณสิงสถิตย์นั่นเอง

กริชจึงมีความสำคัญต่อชายนักรบในหมู่เกาะน่านน้ำ ทั้งนี้เพราะความเชื่อถือว่าจะสามารถทำให้เจ้าของได้รับโรคภัยช่นะ ขณะเดียวกันผู้ที่ไม่ใช้ เจ้าของก็จะไม่ยอมรับกรีชของผู้อื่นครอบครอง

การนับถือเทพต่าง ๆ

คนชวาบาทลีนิยมนับถือเทพต่าง ๆ เช่นเดียวกับชาวฮินดู ทั้งนี้ก็เพราะชาวชวาบาทลีได้รับอิทธิพลในเรื่องเทพมาจากฮินดูนั่นเอง เทพทั้งหลายเมื่อเข้ามาปรากฏในวัฒนธรรมชวาบาทลีก็ได้ดงนาม และคงบทบาทเดิมบ้าง หรือ บางองค์ก็เปลี่ยนนาม และเปลี่ยนบทบาทไปจากเดิมบ้าง แต่เทพที่นับว่าสำคัญในวัฒนธรรมชวาบาทลีก็คือ เทพศิวัช ทั้งนี้ถือว่าพระศิวัชเป็นแหล่งกำเนิดของทุกของสิ่งทุกอย่าง นอกนั้นก็ปรากฏชื่อเทพต่าง ๆ ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ต่างกันไป แต่ทั้งหมดก็ล้วนกำเนิดมาจากพระศิวัชทั้งสิ้นอันได้แก่ สรัสวดี สุรยช วิษณุ อินทร์ ทูรดา วรุณ อูมา ยม เทวีคงคา เป็นต้น⁷³ ในนิทานพื้นนัยล้านนต่าง ๆ

⁷¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหสัง เล่ม 1, หน้า 439.

⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 440.

⁷³ Miguel Cavarrubias, Island of Bali (Singapore: Oxford

ก็ได้ปรากฏบทบาทของเทพไม้ใช้น้อย โดยเฉพาะในนิทานปันทิยาในชวาบาหสี ตั้งแต่ช่วงหลัง เป็นต้นมาก็จะปรากฏบทบาทของเทพตามแนวโน้มของวรรณคดีอินเดีย นอกจากจะได้ปรากฏว่าเทพสูงสุดคือพระศิวะแล้ว ยังได้ปรากฏเทพที่เข้ามามีบทบาทใกล้ชิดกับมนุษย์มากกว่าพระศิวะคือ เทพัทธรรกาล ซึ่งมีกำเนิดจากพระอิศวรกับนางอุมา เทพองค์นี้ได้มีนามใหม่แต่ใกล้เคียงกับ นามเดิม คือ กัญญารกुरु และบางสำนวนก็ใช้ชื่อตามสำเนียงของชวามลายูว่า ปะตาระกาละ เมื่อมาอยู่ในวรรณคดีไทยก็ใช้ว่า ปะตาระกาลา และปรากฏว่าเทพองค์นี้กลับเป็นที่รู้จัก และมีบทบาทมากกว่าพระศิวะเสียอีก ทั้งนี้เพราะเป็นเทพต้นวงศ์เทวาของกษัตริย์ทั้ง 4 พระองค์ และมีส่วนใกล้ชิดตัวละครเอกและตัวละครรองมากในทานองเดียวกับพระอินทร์ ซึ่งเป็นผู้ช่วย ตัวเอกในวรรณคดีไทย ดังที่ ม. ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณได้กล่าวถึงความเชื่อถือของเทพองค์นี้ว่า

มนุษย์บางจำพวกก็ถือโอกาสใช้ความเชื่อถืออันนี้เป็นประโยชน์
แก่ตน เช่น นักรบที่สามารถ เมื่อจะให้ตนเกรงกลัวมากขึ้น
ก็อ้างว่าได้รับอิทธิฤทธิ์มาจากเทวดา พระเจ้าแผ่นดินที่สืบสันตวงศ์
กันหลายชั่วอายุ มีฝีมือแก่กล้าก็แพรความเชื่อถือว่า ราชวงศ์
ของตนสืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าองค์นั้น องค์นี้ ราชวงศ์คือสัญญาแด
หว่าคงอยู่ในจำนวนนี้⁷⁴

บทบาทขององค์ปะตาระกาลา ที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของตัวละครเอก และตัวละครก็คือ เป็นผู้สถาปนาวงศ์เทวาและให้พรแก่ลูกหลานวงศ์เทวา ดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ เมื่อลูกหลานได้ทำผิดจารีตประเพณีวงศ์เทวา ขณะเดียวกันก็คอยช่วยเหลือ ให้กำลังใจแก่ตัวละครในยามที่ต้องออกไปผจญภัยต่าง ๆ และในที่สุดก็ช่วยดลบันดาลเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้คลี่คลายไปในทางดี

⁷⁴ม. ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "แนวทางการวิจารณ์วรรณคดีประเภทร้อยกรอง"

ใน แนวทางการเรียนวรรณกรรมวิจารณ์และวรรณคดีวิจารณ์ (นครปฐม: คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2518), หน้า 106-107.

มาจกกล่าวทไป	ถึงท้าวไทยปะดาระกาหลา
ไสยาสน์อาสน์อ่อนอันโศพาร	เจ้าฟ้าสารานุพานใจ
เมื่อมิสามาจากธานี	เพ็ญมิกมลหม่นไหม้
อาสน์อ่อนร้อนเร่าดังเผาไฟ	ท้าวไทสองเนตรสังเกตพสน ⁷⁵

นอกจากจะนิยามกล่าวถึงองค์ปะดาระกาหลาผู้เป็นเทวดันวงศ์ในเหตุการณ์ต่าง ๆ แล้วในเรื่องดาหลัง ยังได้ปรากฏการกล่าวถึงเทพองค์อื่น ๆ อีกได้แก่ บทบาทของพระนารายณ์ที่ได้แบ่งภาคมาร่วมรสเสน่หากับนางพญานกสูดอันในสุบินนิมิต หรือความงามของตัวละครเมื่อได้แต่งองค์ทรงเครื่องแล้วก็จะงดงามเลิศล้ำราวกับพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระนารายณ์ เป็นต้น เมื่อจะมีการแห่ลา ประโหมสุริยาก็จะกล่าวัญญาเชิญเทพทั้งหลายเป็นพยานคือพระคงดา พระธรรณี มีการกล่าวถึงบทบาทของพระศิวะผู้เป็นเจ้าของโลกเป็นผู้สาปให้เทวดาและนางฟ้าลงมาชดใช้กรรมในโลกมนุษย์ในร่างของมนุษย์ และสัตว์ร้าย อีกทั้งยังนิยมนำความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ อันเกี่ยวเนื่องกับพระอินทร์มากกล่าวเปรียบเทียบ ได้แก่ ยามใดที่ตัวละครมีความสุขก็เหมือนกับได้ขึ้นสวรรค์ขึ้นดาวดึงส์ หรือได้ดื่มน้ำสุรามฤตมาชโลมใจ เป็นต้น

จะเห็นว่าบรรดาเทพที่ปรากฏในดาหลังมีที่มาดั้งเดิมจากวัฒนธรรมอินเดีย และมาอิทธิพลในวัฒนธรรมชวาบาลี การแสดงบทบาทของเทพดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของชาติอื่นจนในที่สุดได้เข้ามาอิทธิพลในวรรณคดีของไทย

การทำพิธีศพ

ในเรื่องดาหลังถ้ามีเหตุการณ์เกี่ยวกับพิธีถวายเพลิงศพของระตูกวีก็หน้าประเพณีการพระเมรุของไทยแต่โบราณ เข้าไปสอดแทรกไว้ตามที่ได้กล่าวแล้วในเรื่องโบราณราชประเพณี แต่ถ้าเป็นการปลงศพสามัญชน ก็จะใช้วิธีลอยแพศพแล้วจึงเผาบ้าง

ตั้งการปลงศพทางเกนบุษบาที่พวกพี่เลี้ยงระเด่นมนตรีได้จัดการแต่งโลงศพ และนำโลงศพไปบรรจุไว้ในภมตบที่ตกแต่งอย่างงดงาม จากนั้นก็ให้แท่นภมตบไปกับแพตามลำน้ำ โดยมีชบวนโคมระย้านำไป เมื่อได้หน้าศพลอยแพไปได้สักระยะหนึ่ง ก็นำภมตบขึ้น

⁷⁵ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 536-537.

จากแพ แล้วให้ปลุกพลังพลาทาพิธิเภา พิธิปลงศพแบบนี้จะพบในเรื่องอังเกรณี กุตวสมิริง และ บากุสอัมบระ คือเป็นพิธิการปลงศพของคู่ที่ตนรักอาลัย โดยให้ศพลอยน้ำไปแล้วจึงเผา การปลงศพด้วยการให้ศพลอยแพไปให้สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกับพิธิของชาวเล ทั้งนี้เพราะชาวเลมีความผูกพันกับทะเล และน้ำ การลอยเรือจึงเป็นพิธิกรรมทางความเชื่อถือที่มีมาแต่บรรพบุรุษ เพื่อจะขับไล่สิ่งชั่วร้ายไปให้หมดจากหมู่เกาะของตน ดังพิธิของพวกมุสลิมเผาต่อลาบายาที่ได้ปฏิบัติกันขึ้น เมื่อสมาชิกในชุมชนมีเหตุเคราะห์ร้าย ก็จะมีเคราะห์ด้วยการใช้พิธิลอยเรือเรือจึงเปรียบเสมือนสิ่งที่นำเคราะห์ไปจากตัวคนและชุมชน⁷⁶

นอกจากจะมีการลอยแพศพแล้วเผาในภายหลังแล้ว ยังมีการฝังอีกด้วย ดังจะพบในตอนที่เสนาบาเตะประมอดันได้สั่งให้คนในบ้านฝังศพบุตรทั้งสองภายในวันนั้น เมื่อทราบข่าวว่าบุตรได้แบหลา หรือระตุมรกัดสุรุได้สั่งให้เสนาของหน้าศพเสนาทั้ง ๔ นายที่ได้เสียชีวิตจากการรบกับพวกมิสาบรหังกุกหิงกลับเมืองในวันนั้น เพื่อจะทำการฝังตามธรรมเนียม ธรรมเนียมการฝังศพที่น่าจะเป็นธรรมเนียมการฝังแบบอิสลาม ทั้งนี้เพราะชาวมุสลิมมีบัญญัติว่า เมื่อใดที่ลูกหลานญาติพี่น้องของมุสลิมเสียชีวิตลง ก็จะต้องมีธรรมเนียมปฏิบัติคือให้รับละหมาด และฝังภายในวันนั้นตามความเชื่อที่ว่า

ด้วยพรนามของอัลลอฮ์และด้วยศาสนาของศาสนทูตแห่งอัลลอฮ์...

มุฮัมมัดรายงานว่า ท่านนบีเคยโยนดินสามกำมือด้วยมือทั้งสอง

ข้างลงไปบนคนตาย(ในหลุม) และท่านยังรดน้ำลงบนหลุมของอิมรอนอิม

บุตรชายของท่านและให้วางก้อนหินไว้บนหลุมด้วย⁷⁷

⁷⁶ อากรณ์ อุภุณัน, "พิธิลอยเรือ: ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมชาวเล กรณีศึกษาชุมชนบ้านหัวแหลม เกาะลันตา จังหวัดกระบี่", (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชามนุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532), หน้า 111.

⁷⁷ เสาวนีย์ รุจิระอัมพร-จิตต์หมวด, วัฒนธรรมอิสลาม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ทางนา, 2533), หน้า 344.

เมื่อมีผู้เสียชีวิตในหมู่พวกท่าน จงอย่าถ่วงศพบไว้ จงรีบหาเบาะ
 ฌ์ สุกสานโดยเร็ว... สามสิ่งที่จะล่าช้าไม่ได้คือ การลขหมาดเมื่อ
 เข้าเวลารีบฝังศพและการแต่งงานของหญิงที่ไม่มีสามี (ไม่ว่าโสด
 หรือหม้าย)⁷⁸

ดังนั้น เมื่อตัวละครในเรื่องดาหลังตายลง ผู้ที่มีความเชื่อถือตาม
 ศาสนาอิสลามจึงได้สั่งให้ทำพิธีฝังศพผู้ันโดยเร็วตามบทบัญญัติที่ได้ปฏิบัติกันมา

แล้วสั่งให้ตอหีบพลาจ	ที่จะได้ใส่ศพนางทั้งสองศรี
เราจะฝังเสียในราตรี	เร็วเร่งบัดนี้ยาวนาน ⁷⁹
จงเอาศพมหาเสณี	ทั้งสี่เบาะฝังไว้จงได้
ตามตำแหน่งมหาเสนาใน	แต่จันทน์จดย่าได้ช้า ⁸⁰

การนับถือพระผู้ใหญ่

ในเรื่องดาหลังปรากฏบทบาทของพระผู้ใหญ่ที่มีเพระสงฆ์ เป็นผู้
 ทาหน้าที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ พระผู้ใหญ่เหล่านี้จัดว่ามีหน้าที่สำคัญอันจะขาดเสียมิได้
 ทั้งนี้ก็เพื่อให้พระราชพิธีเกิดความส่าเร็จลุล่วงด้วยดี และเกิดสวัสดิมงคล พระผู้ใหญ่เหล่านี้ได้แก่
 บุโรหิต โหระ พราหมณ์ พระครู เป็นต้น

78 เรื่องเดียวกัน, หน้า 335.

79 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 155-156.

80 เรื่องเดียวกัน, หน้า 407.

ครั้นได้ศฤกษ์เวลา	โหราสัมพันธ์เข้าอึ้งมี
แตรสังข์ดุริยางค์ดนตรี	มหรสพอึ้งมีทั้งพารา
เวียนเทียน	ให้เวียนแต่ซ้ายมาขวา
บุโรหิตรับแค้นเวียนมา	เสนามาตยาจับต่อไป
ครั้นได้เจ็ดรอบขอบโชค	จึงบอกคนจุนเจิมเฉลิมให้
พราหมณ์พฤมาจารย์ถวายเป็นชัย	เสนาในกราบเกล้าด้วย ⁸¹

พระผู้ใหญ่นี้ในเรื่องดาหลังนี้มีที่มาจากวัฒนธรรมบาฮาลีและชวา ซึ่งเรียกกันว่า เปตันดะ ซึ่งถือว่าเป็นบทบาทสำคัญในด้านต่าง ๆ เปตันดะมีกำเนิดจากวรรณกรรมพราหมณ์ มีอิทธิพลสูงในสังคมชวาบาฮาลี เป็นผู้กำหนดกฎหมาย ตัดสินคดี เป็นผู้ช่วยพร สาบแช่ง ระบุปฏิทิน โหราศาสตร์ สามารถรู้ดวงชะตาชีวิตมนุษย์ จัดระบบพระราชพิธีให้บุคคลชั้นสูง และรู้กฎเกณฑ์ระเบียบชีวิตของผู้คนตามความเชื่อในศาสนา⁸² เปตันดะนี้จะตรงกับตำแหน่งบุโรหิตในอินเดีย ผู้อยู่ในตำแหน่งสูงสุดของฝ่ายพราหมณ์ มีอำนาจเคียงคู่กับกษัตริย์ ทั้งในด้านพระราชพิธี และในยามศึกสงคราม⁸³

นอกจากนี้แล้วในเรื่องดาหลังยังได้ปรากฏบทบาทของพระผู้ใหญ่อีกประเภทหนึ่ง คือบทบาทของพระฤษี ดาบส มุณี พระผู้ใหญ่นี้จะเป็นผู้หยั่งรู้อดีต ปัจจุบันอนาคต เป็นผู้ชี้แนะ ให้คำปรึกษาและให้วิชาแก่ตัวละครในเรื่อง ดังที่พระฤษีราหมายากรู้ได้ที่ตนทรชนจะร่ากันมีให้ต่อสู้กับปันทย์ เพราะรู้จากมานว่า ปันทย์คือระเด่นมนตรีกูเรปัน พระฤษีเมื่อกาลหลังก็ได้รู้ความเป็นมาและชะตากรรมของระเด่นศิริกัน และได้แนะนำให้ระเด่นศิริกันไปขอความช่วยเหลือจากเทวดาเพื่อขอเชือกมนตร์ ส่วนพระฤษีเมืองดากาก็ได้รู้ความเป็นมาและความต้องการของระเด่นมนตรี จึงได้สอนเวทมนตร์คาถาเพื่อระเด่นมนตรีจะได้ไปพิชิตศัตรู

81 เรื่องเดียวกัน, หน้า 155-156.

82 Miguel Cavarrubias, Island of Bali, pp.292-293.

83 ศักดิ์ศรี แย้มหน้าตา, "บุโรหิต" ใน วรรณวิทยา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 68.

เมื่อนั้น	พระดาบสผู้ครองศึกษา
จึงเข้ามาพิจารณา	ก็รู้ว่าอิเหนาเรื่องซัย
ห้ามว่าระตืออย่าทูลทั้น	มิใช่ปั้นจุเหรีจหาไม่
องค์อิเหนากุเร็นเกรียงไกร	ไปต่อจขบรล้วยด้วยเดชา ⁸⁴

เมื่อนั้น	พระดาบสทรงพรต นิตฉัน
เห็นกุมารทรงลักษณะวิลาวัณย์	เล็งฆมานจับพลันก็แจ้งใจ
ว่าระเด่นมนตริกุเร็น	พงศ์พันธุ้เท้วยุเป็นใหญ่
จึงประพฤติไถ่ถามเพื่อความไป	เป็นโชนจึงมาเพียวอยู่เอกา ⁸⁵

บทบาทของพระฤๅษี ดาบส มุณี เหล่านี้ มีที่มาจากวัฒนธรรมบาหลิ และในอินเดีย ในบาทลีนั้นผู้ที่จะเป็นฤๅษีได้ ก็คือเจ้าชายในวาระกษัตริย์ผู้ได้ผ่านชีวิตพราหมจรรย์ คฤหัสถ์ แล้วได้สละราชสมบัติเพื่อจะได้ประโยชน์จากความบริสุทธิ์ในความวิเวก⁸⁶ และในวัฒนธรรมอินเดีย ฤๅษี ก็คือผู้มีความรู้พิเศษอันเกิดจากฆมาน คือสามารถหยั่งรู้ ตูริกาลชฎย และเป็นสื่อกลางให้พระเป็นเจ้าถ่ายทอดบทสวดสรรเสริญด้วยการปั้นดาลใจ ในอินเดียจะปรากฏอันดับชั้นของฤๅษีอยู่ 7 ระดับ⁸⁷ และ 1 ใน 7 ระดับนี้คือราชฤๅษีจะตรงกับฤๅษีในบาทลีนี่มาจากเจ้าชายในวาระกษัตริย์ ที่ได้ออกบวชเพื่อใช้ชีวิตในป่า ศึกษาพระธรรม และการเข้าฆมาน

การที่ปรากฏบทบาทพระผู้ใหญ่นั่นได้แก่ บุโรหิต พราหมณ์ โทร ฤๅษี ดาบส และฆมนี่เหล่านี้ ย่อมแสดงถึงการนับถือพระผู้ใหญ่ ซึ่งมีที่มาจากวัฒนธรรมอินเดีย และฆามาอิทธิพลในชวาบาทลิสและไทย จึงทำให้เรื่องดาหลังไม่ปรากฏบทบาทพระสงฆ์ในพุทธศาสนาเลย

⁸⁴พระบาทสมเด็จพรพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 121.

⁸⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 405.

⁸⁶Miguel Cavarrubias, Island of Bali, p.293.

⁸⁷ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา, "ฤๅษี" ใน วรรณวิทยา, หน้า 54.

จากการได้ศึกษาคุณค่าทางด้านเนื้อหาของเรื่องดาหลังพบว่า เรื่องนี้ให้คุณค่าทางด้านสำเร็จอารมณ์ตามแนววรรณคดีบันเทิงประเภทนิทานเรื่องเล่าเป็นประการแรก ทั้งนี้ เพราะโดยพื้นฐานของเนื้อเรื่องเป็นแนวเรื่องรักและการผจญภัย คุณค่าทางด้านสำเร็จอารมณ์พบว่าการสร้างเรื่องและผูกบมไ้หาได้เข้มข้นและน่าติดตาม มีการสร้างตัวละครที่สามารถดึงดูดใจผู้อ่านด้วยบทบาท ลักษณะนิสัย และบุคลิกภาพ มีการใช้แนวอิทธิปาฏิหาริย์เพื่อสร้างเรื่องให้สนุกสนาน ตื่นเต้นตามแนวนิยมของผู้อ่านในสมัยนั้น แม้ว่าเรื่องนี้จะมุ่งด้านสำเร็จอารมณ์เป็นสำคัญ แต่ปรากฏว่าผู้แต่งก็ได้สอดแทรกข้อคิดต่าง ๆ ที่สามารถฉายาไปใช้ได้ในชีวิตจริงอันได้แก่ การใช้อารมณ์และอำนาจยอมเข้าไปสู่ความพินาศ ผู้มีคุณธรรมย่อมได้รับการยกย่อง และความทุกข์ช่วยเพิ่มมนุษย์ได้รับการประสบการณ์ชีวิต นอกจากนี้คุณค่าทางด้านเนื้อหายังพบได้มากมายจากการสะท้อนภาพสังคมและวัฒนธรรมทั้งของไทย และต่างชาติ แม้เรื่องนี้จะมามีที่มาจากเรื่องต่างประเทศ แต่ผู้แต่งก็อดไม่ได้ที่จะสอดแทรกสภาพความเป็นอยู่ของคนไทยลงไป ไม่ว่าจะเป็นสภาพบ้านเมือง ชีวิตชาวเมือง ตลอดจนสิ่งบันเทิงใจของคนไทย ในแนวเรื่องการทำดีกสงคราม ผู้แต่งก็ให้ความรู้การทำดีกสงครามของไทย แต่โบราณในเรื่องการจัดทัพ การตั้งทัพ การใช้อาวุธ การถวายเครื่องบรรณาการ การกวาดต้อนครัวเรือน การปูนบำเหน็จรางวัลทหาร แม้ราชประเพณีที่เกิดขึ้นในเรื่อง ผู้แต่งก็ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับโบราณราชประเพณีของไทยมาสอดแทรกไว้อันได้แก่ พระราชพิธีสมโภชลูกหลวง พระราชพิธีอภิเษกสมรส ประเพณีการพระเมรุ และประเพณีการรับแขกเมือง ในด้านการสะท้อนความเชื่อของคนไทย ผู้แต่งก็ได้นำเรื่องบุญกรรม ความฝัน ลางสังหรณ์ โสยศาสตร์ต่าง ๆ เข้าไปในการดำเนินเรื่องได้อย่างกลมกลืน ส่วนด้านสะท้อนเกี่ยวกับค่านิยมพบว่า เรื่องนี้ได้สะท้อนค่านิยมของสตรีไทยในด้านการดำเนินชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ตลอดจนสะท้อนค่านิยมของผู้เฒ่าประเทศชาติในบทบาทของกษัตริย์ นักรบ และบทบาทของหัวหน้าครอบครัว

นอกจากนี้ เรื่องดาหลังยังมีที่มาจากวรรณคดีต่างชาติ สิ่งที่น่าจะเป็นเอกลักษณ์ของวรรณคดีชาตินั้น ๆ ก็คือวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ผู้แต่งจึงได้สอดแทรกสิ่งเหล่านี้ไว้ซึ่งทำให้เห็นที่มาของเรื่องได้ชัดเจนอันได้แก่ ประเพณีการแบหลา การให้ความสำคัญกับกรีช การนับถือเทพต่าง ๆ การทำพิธีศพ และการนับถือพระผู้เฒ่า ทั้งหมดนับว่าเป็นคุณค่าด้านเนื้อหาที่น่าสนใจซึ่งปรากฏอยู่ในเรื่องดาหลัง

เรื่องตลกสิ่งนอกจากจะได้คุณค่าด้านเนื้อเรื่อง อันได้แก่ คุณค่าทางด้าน
 สาเริงอารมณ์ด้านข้อคิด และด้านสยท่อนสังคมและวัฒนธรรมแล้ว สิ่งที่จะพบได้อีกจากวรรณคดี
 เรื่องนี้ ก็คือคุณค่าทางด้านความไพเราะ ความงามของภาษาและวิธีการนำเสนอที่เรียกว่า ศิลปะ
 การแต่ง หรือท่วงทอนองการแต่งซึ่งถือว่ามีควมสำคัญไม่น้อย วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ได้กล่าวถึง
 ความสำคัญของเรื่องนี้ว่า

วรรณคดี คือ บทประพันธ์ที่ไพเราะเพรชพรึง แม้จะให้ความสำคัญ
 แก่เนื้อเรื่องว่าต้องทำให้นุกเพลิดเพลิน และเร้าความรู้สึกต่าง ๆ
 ที่เรียกกันว่า "กินใจ" ด้วยก็ต้องมีความงดงามทั้งในเชิงกาพย์กลอน
 และในการเลือกสรรด้านชีวิตที่นำมาเสนอ อิเหนา รามเกียรติ์
 ชุนช้างชุนแผน พระอภัยมณี และนิราศต่าง ๆ ล้วนเป็นที่นิยมของ
 ประชาชนทั่วไปเพราะรสของกาพย์กลอนเป็นใหญ่ คือสัมผัสไพเราะ
 ความคมคาย และกะทัดรัดในการใช้คำ ความสอดคล้องกันอย่าง
 เหมาะเจาะของคำและความ อันสรุปเรียกได้ว่าเป็นความงามของ
 ทานองแต่ง 88

นอกจากนี้ความไพเราะของกวีนิพนธ์ยังอาจเกิดขึ้นได้ด้วยควมหมาย

ที่ผู้แต่งเพราะว่า

ภาษาของของวรรณคดีเป็นภาษาที่ถ่ายทอดความรู้สึกอย่างมีศิลปะ
 เป็นภาษาที่สร้างภาพพจน์ สร้างอารมณ์ได้อย่างลึกซึ้ง ภาษาของวรรณคดี
 จึงมีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ คือเป็น เครื่องหมายแสดงภาพแห่งความรู้สึก
 นึกคิด ไม่ใช่เป็นฉายาลักษณะหรือรูปถ่ายซึ่งเป็นการถ่ายภาพโดยตรง
 วรรณคดีเป็นการถ่ายภาพโดยอ้อม คือ ผู้ประพันธ์มีความรู้สึกนึกคิดอย่างใด
 แล้วจะต้องตั้งขึ้นเป็นภาพด้วยจินตนาการของตนเองเสียก่อน แล้วจึง
 วาดภาพนั้นออกมาเป็นถ้อยคำอันเป็นกระจกเงาฉายภาพนั้นเข้าไปในจิตใจ
 ของผู้อ่านอีกชั้นหนึ่ง 89

88 วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, หน้า 63.

89 พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, วิทยาวรรณกรรม

ด้วยเหตุที่ภาษาวรรณคดีเป็นสัญลักษณ์ จึงทำให้ถ้อยคำในวรรณคดีมีความหมาย กว้างขวาง และลึกซึ้งกว่าความหมายธรรมดาเป็นถ้อยคำซึ่งนอกจากจะมีความหมายโดยตรงแล้ว ยังมีความหมายที่แฝงให้เห็นภาพอันลึกซึ้งกว้างขวางออกไปอีก สำหรับคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ในเรื่อง ดาหลังได้เกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

5.2.1 การใช้คำที่ให้เกิดเสียงสัมผัสไพเราะ

เสียงสัมผัส คือ เสียงที่คล้องจองกัน ไทยได้ชื่อว่าเป็นชาตินักกลอนแต่ โบราณกาลเพราะนิยมพูดให้ถ้อยคำคล้องจองกัน เช่น ในศิลาจารึกหลักที่ 1 แม้จะแต่งเป็นภาษา ร้อยแก้วแต่ก็มีสัมผัสคล้องจองกันในบางตอนอย่างไร้ไพเราะ เช่น ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เพื่อนจูงวัว ไปค้าขี้ม้าไปขาย ข้อความโรแมนานปัจจุบันก็มักจะเป็นประโยคที่คล้องจองกัน เสียงสัมผัสจึงเป็นสิ่ง สำคัญอย่างหนึ่งในบทหรือกรองของไทย เพราะคำประพันธ์ทุกชนิด นอกจากจะบังคับเอก โท ครุ สหุ หรือคณะตามประเภทของคำประพันธ์แต่ละชนิดแล้วจะบังคับสัมผัสทั้งสิ้น ดังที่เรียกกันว่าสัมผัสนอก นอกจากนี้สัมผัสนอกอันเป็นสัมผัสบังคับของคำประพันธ์เกือบทุกชนิดแล้ว กวีไทยยังเสริมสร้าง ความไพเราะของเสียงคำด้วยสัมผัสใน ซึ่งมีสัมผัสพยัญชนะ และสัมผัสสระ ดังนี้

5.2.1.1 สัมผัสพยัญชนะ

การใช้สัมผัสพยัญชนะ เป็นการใช้คำที่มีเสียงคล้องจอง กันในด้านพยัญชนะ คือใช้พยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงเดียวกันที่อยู่เนววรรคเดียวกัน หรือต่างวรรคกัน ก่อให้เกิดความไพเราะเสนาหูในท่วงทำนองต่าง ๆ ดังตัวอย่าง

<u>ไตรภตรอกชอกเทินดิรี</u>	มีสีดังแกล้งรชบายไว้
<u>ที่ชงอน เริงขึ้นหั่นลงมา</u>	<u>พฤษชาติรงผลอยู่ไสว</u>
<u>พุ่มสขพรั่งดังฉัตรแกล้งตัดไว้</u>	<u>ดอกแหมมแกมใบอยู่นานา</u>
<u>บ้างที่มีผลกลั่นกลาด</u>	<u>สกุณชาติจับจิกเป็นกักษา</u>
<u>ที่ผลิดอกออกผลพวงพกา</u>	<u>ยั่วแยม์เกสราร่าเพยชจร</u>

.....	.....
<u>จึงลดเสี้ยวเทียวชมถ้ำทอง</u>	<u>เป็นเปลวส่องช่องชั้นจาร์สศรี</u>
<u>ที่ห้อยย้อยดั่งพวงมาลี</u>	<u>สีดิลาดั่งหนึ่งโมราลาย</u>
<u>บ้างเป็นดอกเด่นดั่งอัจกัลป</u>	<u>สีแดงแสงระยับจาร์สฉาย</u>

แล้วมีแทนติลาทองพราย ดังกลิ้งรขยายบรรจุไว้
เป็นท่าทางขึ้นเชิงเสี้ยวลด ปรากฏเป็นช่องธाराไหล⁹⁰

จะเห็นว่าในบทพรรณนาธรรมชาติข้างต้น กวีได้สรรคามีเสียง
พยัญชนะให้มาสัมผัสสลับกันจนเกิดความไพเราะ ทั้งนี้เพราะเสียงเหล่านี้เป็นเสียงที่ซ้ำกันได้แก่
เสียง /ต/ /ป/ /ช/ /พ/ /ท/ /ด/ /ล/ /น/ /กล/ /ย/ /พ/ เสียงเหล่านี้เมื่อถูกนำ
มาเข้าคู่รวมกันเป็นคำเดียวกัน ยังชวนให้นึกถึงความหมายที่ตามมาในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่
ภูเขาที่เป็นช่องอนพา มีลักษณะเว้าแหว่ง ภายในถ้ำก็จะมีช่องขึ้นต่าง ๆ ที่สลับซับซ้อน ซ้ำใน
ก็พบหินงอก หินย้อยที่สวยงามตามธรรมชาติ บริเวณนอกถ้ำก็มีต้นไม้ที่มีใบและผลอุดมสมบูรณ์อย่าง
งดงาม มีดอกไม้แย้มบานส่งกลิ่นหอม และที่พื้นก็มีผลไม้ห่มเต็มไปทั่วบริเวณตามธรรมชาติของมัน
ดังที่กวีได้นำเสียงพยัญชนะซ้ำกันมาสร้างคำต่าง ๆ ได้แก่ โตรก/ตลก ชะง่อน/เชิง/ขึ้น เปลว/
ปล่อง ช่อง/ขึ้น พู/พวง ถ้ำ/ทอง ดอก/เด่น ขึ้น/เชิง เสี้ยว/ลด ผลิ/ผล/พวง แนม/นานา กล่น
/กลาด ยั่ว/แย้ม /พุ่ม/สพรั่ง ลักษณะเช่นนี้จะพบได้อีกในการพรรณนาธรรมชาติตอนอื่น ๆ
โดยกวีนิยมใช้เสียง /ร/ /บ/ /ช/ /ย/ มาสัมผัสสลับกันจนได้คำที่ให้ความหมายเด่นชัด ได้แก่
คำว่า ร่ม/ริน ระเบิด/บ ชู/ช่อ ยืน/ย้อย เป็นต้น

บางตอนกวีก็เลือกเสียงสัมผัสพยัญชนะเพื่อให้เกิดภาพที่เป็นแสง สี
ที่วิจิตรตระการตา มีสีสันสดใสสว่างไสว ดังที่กวีได้ชมเมืองของวงศ์เหว และภูมิประเทศต่าง ๆ
ตามธรรมชาติว่า

หน้าบันบรรเจิดเลิศแล้ว	<u>พลอยแพรวแววรับจับสุรีย่าน</u>
เป็นนาคเกี่ยวเสียงสขตั้งชุ่มทวาร	<u>ผาผนังแลลานมลังเมลิ้อง</u>
น้ำแกลแลบานทวารศ	<u>ดูประเวศวาวแวมอร่ามเหล็อง</u>
พื้นปราสาทลาดแล้วแก้วประเพ็อง	ชालาเนื่องสามอย่างต่างฤดู ⁹¹

⁹⁰ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 478.

⁹¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 1.

รวยรี้นพื้นพรธมาลี	แสงสีสอดสีจา ฤฤตา
บ้างขาวแดงแสงเหลืองเรืองรอง	ตั้งทองธรรมชาติ เลขา
ที่ม่วงมอมตั้งจอมเมมา	ระย่าย้อยห้อยหน้าवनยิน
บ้างที่เกสรโรยร่วง	บ้างผลิผลพุ่มพวงเนติดิน ⁹²

บ้างผลิพวงผลกลั่นกลาด	งามประหลาดลาดตั้งแกลัง เลขา
ที่ข้อแดงตั้งแสงทับทิมทา	ที่ขาวรจนาดังโพทुरย์
ที่เขียวขจีสีระยับ	ตั้งปีกแมลงทับแสงสุรย์
ที่สีเหลืองเรืองอร่ามจรัสจรัญ	ตั้งสุวรรณพุดมมาทาบทา ⁹³

สองสว่างฟ้างพื้นภา	แสงจับคงคาค้างฉนิ
พรายพร้อยตั้งพลอยเพชรรัตน์	รุ่งจรัสเลื่อมลายเป็นหลากสี ⁹⁴

จะเห็นว่าคำที่กวีเลือกให้สัมผัสกันนั้นจะเป็นคำที่ให้ภาพแสง สีที่สว่างไสว อันได้แก่ พलय/แพรว วาว/วับ มลัง/เมสีอง วาว/แวม แสง/สี/สอด/สี เรือง/รอง แสง/สุรย์ จรัส/จรัญ เรือง/อร่าม พราย/พร้อย/เพชรรัตน์ รุ่ง/จรัส เลื่อม/ลาย/หลาย กวีมักจะเลือกเสียงให้สัมผัสกัน ได้แก่ /ส/ /ร/ /พ/ /จ/ /ม/ /ว/ เพื่อสร้างความไพเราะด้านเสียงที่ซ้ำกันเป็นอันดับแรก และมีเสียงที่ให้ลักษณะของแสงแตกต่างกันไปตั้งแต่ ความสว่างไสว ความเป็นประกาย หรือให้แสงระยับจับตาอย่างงดงาม หรือแม้แต่สีอื่น ๆ ที่ไม่ใช่สีสว่างอย่างสีเหลือง หรือสีทอง กวีก็สรรคาคำที่มีเสียงสัมผัสกันในคำว่า ม่วง/มอม/เมมา ทับทิม/ทา หรือเขียว/ขจี เมื่อเสียงของคำเหล่านี้มากระทบกระทั่งกันก็จะเกิดความเสนาะชวนให้นึกเห็นภาพสีสันต่าง ๆ อย่างสวยงาม ในบางตอนกวีริยาอาการของสัตว์ เช่น นก ปลา กวีก็เลือกชื่อของสัตว์ที่มีเสียงพยัญชนะสัมผัสกับกิริยาของสัตว์ ได้แก่ กตชยะโตตาต้นชลธิ กระแหแห่พวกเพื่อนมา ช้อนสลาดลาดเลี้ยวชลาสินธุ์ กระเบนบินผินหนีขึ้นชลธาร

92 เรื่องเดียวกัน, หน้า 147.

93 เรื่องเดียวกัน, หน้า 188.

94 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 409.

มยุราร้อนรามาในดง กรซทงทองเทียวทองในทองดง เป็นต้น จะเห็นว่า ปลายชดศโศกกำหนด ให้แสดงอาหารว่าดั้น กรซทง ก็กำหนดให้แสดงอาการว่าแห่ ปลายลาดก็กำหนดอาการว่าลาดเสียง ปลายกระเบนก็กำหนดอาการว่าบิน มยุราก็กำหนดอาการว่า ร้อนรา กรซทงก็กำหนดอาการว่า เทียวทองทอง ทั้งนี้ก็เพราะคำกิริยาอื่น ๆ จะไม่สัมพันธ์ได้คล้องจองเท่ากันคำกิริยาเหล่านี้ที่มีเสียง ซ้ำกับชื่อของสัตว์ และคำกิริยาเหล่านี้จะหาให้เกิดเสียงเสนาะล้อรับกันแม้จะเป็นคนละคำกัน ได้แก่การเล่นเสียงพยัญชนะ /ด/ /ท/ /ล/ /บ/ /ร/ /ท/ ในวรรคเดียวกัน

ในบทยกทัพก็จะมีเสียงสัมพันธ์พยัญชนะที่ให้เกิดเสียงดังน่ากลัวสำหรับ เครื่องดนตรีและเสียงอาวุธรับกันพร้อมเพรียงดังตัวอย่าง

แล้วประโคมดุริยางค์มาตมือ มโหระทึกก็ก้องสะเทือนลั่น
โยธาให้เร้ารับกัน เสียงสนั่นครื้นครื้นภาพไตร⁹⁵

กลองโยนตะโพนกลองชวา กึกก้องดังพสุธาจะโถมทรุด
เสียงพลโหสนั่นครื้นครื้น นิ่งฟังดังคลื่นในห้องสมุทร⁹⁶

สนั่นเสียงแตรสังข์แลมืองกลอง กึกก้องธรณีหวั่นไหว⁹⁷

สาเนียงเสียงสรรพอาวุธ ตั้งสิ่งขจรจะทรุดทำลายลง⁹⁸

จากตัวอย่างก็จะได้สรรคำให้มีเสียงพยัญชนะสัมพันธ์กัน และชวนให้นึกถึง เสียงของเครื่องดนตรีที่ตั้งกึกก้องอย่างน่ากลัวในขณะที่ยกทัพ คือ เสียง /ค/ ในคำว่า มาต/มือ เสียง /ก/ ในคำว่า กึก/ก้อง เสียง /ช/ ในคำว่า โถม/ทรุด แม้แต่เสียงทหารที่โห่เร้ารับกัน ยังฟังดูน่ากลัวด้วยเสียง /คร/ ในคำว่า ครื้น/ครื้น หรือ ครื้น/ครื้น หรือเสียงของอาวุธของ ทหารในขณะยกทัพก็ให้เกิดเสียงดังพร้อมเพรียงกันด้วยการใช้เสียง /ส/ ให้สัมพันธ์กันในคำว่า สาเนียง/เสียง/สรรพอาวุธ และเสียง /ส/ ก็ยังใช้กับเสียงดังลั่นของเครื่องดนตรีได้อีกในคำว่า

95 เรื่องเดียวกัน, หน้า 458.

96 เรื่องเดียวกัน, หน้า 456.

97 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 271.

สนั่น/เสียง จะเห็นว่าแม้เสียงเหล่านี้จะปรากฏรูปคำต่างกัน แต่ก็สัมผัสสลับกันได้เหมาะเจาะจนชวน
ใจนึกถึงเสียงดังกล่าว นอกจากนี้ในบทต่อสู กวีก็นิยมใช้เสียงสัมผัสพยัญชนะให้สัมผัสสลับกัน จนชวน
ใจนึกถึงภาพต่อสู้อย่างชุลมุนเป็นไปอย่างว่องไวและทันกันระหว่างกองทัพ 2 ฝ่าย ดังตัวอย่าง

ออกربتตะลุมบอนยุทธนา	สองฝ่ายรณราทลวัน
บ้างพุ่งทวนแทงแย้งยุทธ	อุตุลุดว่องไวตั้งกั้งหัน
ศาสตราเข้าระปะทะกัน	ตูดังเปลวควันอัคคี
แต่ส่วนแกลัวกล้าสาหัส	ไม่ละลดย่อท้อถอยหนี
กลับกลอกพาดพันกันในที่	 99

จะเห็นว่ากวีได้เลือกเสียง /ท/ ในคำว่า ทวน/แทง

เสียง /ย/ในคำว่า แย้ง/ยุทธ เสียง /ว/ ในคำว่า ว่อง/ไว เสียง /กล/ ในคำว่า กลับ/กลอก
และแกลัว/กล้า เสียง /พ/ ในคำว่า พาด/พัน เสียง /ล/ ในคำว่า ไม่ละ/ลด เสียง /ท/ในคำว่า
ไม่ท้อ/ถอย เสียง /ร/ ในคำว่า /รณ/ /รา/ เสียงของคำเหล่านี้ให้ภาพการต่อสู้อย่างทรหด
ในคำว่า รณรา และต่างฝ่ายก็ต่อสู้กันอย่างรวดเร็ว ว่องไวด้วยอาวุธต่าง ๆ สลับกัน ในคำว่า
แย้งยุทธ ว่องไว ทวนแทง ทั้งยังให้ภาพความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยวในเชิงรบอย่างไม่ไหวพริบ
และต้องการเอาชนะอีกฝ่ายหนึ่งอย่างไม่ละลดในคำว่า แกลัวกล้า ไม่ละลด หรือท้อถอย กลับกลอก
พาดพัน

นอกจากนี้ในบางตอนกวีก็นิยมใช้เสียงสัมผัสพยัญชนะเพื่อ
สร้างความไพเราะในบทชมสายน้าหรือล่องน้าในลักษณะต่าง ๆ เสียงเหล่านี้ได้ชวนใจนึกถึง
ความหมายไปในทางเย็น ชุ่มฉ่ำ ได้แก่ เสียง /ช/ /พร/ เฟ/ /ปร/ ในคำว่า ชาน/ชื่น
ชาน/ชาน เชิง/ชู่/ช่า พราย/พริ้ว และพวย/พ่น ความหมายที่ตามมาจากการเลือกเสียงพยัญชนะ
ที่ซ้ำกันได้แก่ น้ำที่เย็นใสและเป็นประกายเมื่อกระทบกับแดดตลอดจนล่องน้าที่กระเซ็นเป็นพวย
ดังตัวอย่าง

ที่ <u>ชาน</u> <u>เซ็น</u> <u>เย็น</u> <u>พริ้ว</u> <u>ดั่ง</u> <u>พอย</u> <u>ฝน</u>	<u>ต้อง</u> <u>สกัน</u> <u>ธ</u> <u>ชาน</u> <u>เกษม</u> <u>ศรี</u> 100
วารี <u>ชาน</u> <u>เซ็น</u> <u>เป็น</u> <u>ละ</u> <u>ออง</u>	<u>ต้อง</u> <u>การ</u> <u>พราย</u> <u>พริ้ว</u> <u>ดั่ง</u> <u>พอย</u> <u>ฝน</u> 101
พระ <u>พิรุณ</u> <u>โพรย</u> <u>ปราย</u> <u>กระจาย</u> <u>ต้อง</u>	<u>มณฑาทอง</u> <u>ค้อย</u> <u>ระบาย</u> <u>คล้าย</u> <u>คลี่</u> 102
พระ <u>พิรุณ</u> <u>ก็</u> <u>ซึ่ง</u> <u>ชู่</u> <u>ซ่า</u>	<u>พรวน</u> <u>พรา</u> <u>บาน</u> <u>จิต</u> <u>พิสมัย</u> 103

5.2.1.2 สัมผัสสระ

สัมผัสสระเป็นเสียงคล้องจองกันในสระและมาตราสกดเดียวกันซึ่งอยู่ใกล้ชิดติดกัน หรือคั่นกันในวรรค ก่อให้เกิดความไพเราะเสนาะหูในท่วงทวนองต่าง ๆ กวีจะใช้เสียงพยัญชนะสัมผัสสระเชื่อมคำให้เสียงสงรับกันเป็นทอด ๆ นอกจากนี้คำที่สรรมารับสัมผัสกันนั้นยังสามารถสื่อความหมายต่อเนื่องรับกันอีกด้วย ดังตัวอย่าง

ครั้น <u>ปาย</u> <u>ชาย</u> <u>แสง</u> <u>พระ</u> <u>สุริยา</u>	ก็ <u>เข้า</u> <u>ป่า</u> <u>ระ</u> <u>ห่ง</u> <u>ดง</u> <u>ใหญ่</u>
พระ <u>ชม</u> <u>พุก</u> <u>ษา</u> <u>สาร</u> <u>สาร</u> <u>ญ</u> <u>ใจ</u>	<u>ดอก</u> <u>แหม</u> <u>แถม</u> <u>ใบ</u> <u>น่านา</u>
<u>ข้าง</u> <u>แยม</u> <u>บาน</u> <u>เรณู</u> <u>ชุก</u> <u>ลิ้น</u>	<u>รว</u> <u>ริน</u> <u>อวล</u> <u>ตร</u> <u>หลบ</u> <u>ไป</u> <u>ทิ้ง</u> <u>ป่า</u>
<u>ที่</u> <u>ทรง</u> <u>พล</u> <u>สน</u> <u>กลา</u> <u>ต</u> <u>พสุ</u> <u>ธา</u>	<u>ฝูง</u> <u>คน</u> <u>ข</u> <u>บัก</u> <u>ษา</u> <u>สาร</u> <u>ญ</u> <u>รมย์</u>
<u>อัน</u> <u>มิ่ง</u> <u>ไม้</u> <u>ใน</u> <u>พน</u> <u>สพ</u> <u>นา</u> <u>วัน</u>	<u>เป็น</u> <u>ทิว</u> <u>แถว</u> <u>เรียง</u> <u>กัน</u> <u>รื่น</u> <u>รม</u>
<u>ตระ</u> <u>การ</u> <u>ใจ</u> <u>นำ</u> <u>ใคร</u> <u>หยุด</u> <u>ชม</u>	<u>บัก</u> <u>ษา</u> <u>ร</u> <u>อน</u> <u>ระ</u> <u>ชม</u> <u>ชม</u> <u>กัน</u>
<u>บ้าง</u> <u>โผ</u> <u>ผิน</u> <u>บิน</u> <u>จากร</u> <u>วง</u> <u>รัง</u>	<u>บ้าง</u> <u>จับ</u> <u>ไม้</u> <u>ประ</u> <u>หนึ่ง</u> <u>ชาน</u> <u>ชัน</u>
<u>บ้าง</u> <u>คาบ</u> <u>เหยื่อ</u> <u>เพื่อ</u> <u>ป้อน</u> <u>ปิ่น</u> <u>กัน</u>	<u>ครึ่ง</u> <u>เห็น</u> <u>พว</u> <u>ก</u> <u>พล</u> <u>ชั้น</u> <u>ธ</u> <u>ก็</u> <u>บิน</u> <u>ไป</u> 104

100 เรื่องเดียวกัน, หน้า 317.

101 เรื่องเดียวกัน, หน้า 479.

102 เรื่องเดียวกัน, หน้า 556.

103 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, दानหลัง เล่ม 1, หน้า 522.

104 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, दानหลัง เล่ม 2, หน้า 441.

จากตัวอย่างที่กวีเลือกคำสัมผัสสระให้เกิดเสียงสัมผัสรับกันได้ไพเราะยิ่งกว่านั้นคำที่มาสัมผัสกันก็ให้ความหมายต่อเนื่องรับกันได้เหมาะสมดังที่ให้คำว่า สาย รับสัมผัสต่อกับ پای เพื่อแสดงความหมายช่วงเวลาบ่ายตอนอาทิตย์อ่อนแสงลง ให้คำว่า ดง มาสัมผัสกับ ระวัง จะให้ความหมายการเดินทางต่อเนื่องจากป่าโปร่งไปสู่อำเภอ ให้คำว่า สาราญสัมผัสกับคำว่า พกษาสาร ให้ความหมายถึงต้นไม้ที่น่าพรรณาสีสร้างความเบิกบานใจ ให้คำว่า ชู มาสัมผัสกับคำว่า เรณู ก็ทำให้นึกเห็นภาพเกสรดอกไม้ชูก้านส่งกลิ่นหอม ให้คำว่า หล่น รับสัมผัสกับคำว่า ผล ก็ให้ความหมายว่ามีผลไม้มากมายหล่นเต็มพื้นดิน ให้คำว่า น รับสัมผัสกับ มิ่งไม้ ก็ให้ภาพความร่มรื่นของต้นไม้ที่มีอยู่ในป่า ให้คำว่า น่าใคร่ รับสัมผัสกับคำว่า ตระการใจ ก็ให้ความรู้สึกดีที่ตาดีใจจนอยากหยุดแวะชมธรรมชาติ ให้คำว่า ชม สัมผัสกับคำว่า ระทม ก็ให้ความหมายว่ากริ่งระทมทุกคนพากันหยุดชมให้คำว่า บิน รับสัมผัสกับ โพลิน ก็ให้ภาพว่านกบินไปมาจับตัวไม้ให้คำว่า เพื่อ รับสัมผัสคำว่า เขี้ยว ให้ความหมายถึงอาการของนกที่กำลังคาบเขี้ยวมาเพื่อลูกของตน จึงเห็นว่าการเลือกสรรคำให้มาสัมผัสรับกันนั้นจะช่วยให้เกิดเสียงเสนาะคล้องจองกัน ทั้งยังช่วยสร้างความหมายเสริมรับกัน

อีกตัวอย่างหนึ่งที่สัมผัสสระมีส่วนช่วยสร้างความไพเราะในท่วงทำนองเคียงพาราสิได้เด่นชัดดังตอนที่ระเด่นมนตรีพรรณาคความงามของนางเกนบุษบาจนตัวเองไม่อาจจะอดใจในเสน่ห์ที่มีต่อนางได้ว่า

แสงบุหลันส่องต๋องพักตรา	บุษบาสำราญศรีไส
พ่องพาดประหลาดสีอาไฟ	พิสมัยไม่วายนิยนา
ถึงบุหลันที่แจ่มจะเปรียบพักตรา	กับยอดรักก็จรรยาว่า
ตั้งจะหายละลายไปกับตา	กุศลที่สร้างมาจึงได้ชม
พระกอดจูบลูบไล้แล้วรับขวัญ	กระสันรับจวนสวรรคสม ¹⁰⁵

105 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 32.

จากตัวอย่างนี้กวีเลือกคำว่า ต้อง ให้รับสัมผัสกับคำว่า สอง
 ให้ความหมายว่าแสงจันทร์นั้นกระทบยังใบหน้าของนางเกณบุษบา กวีใช้คำว่า สำหรับ ให้รับสัมผัสกับคำว่า
 บุษบา ก็เพื่อจะบ่งบอกคำขยายว่า นางนั้นงดงามน่ารัก และมีคำว่า ศรี มารับกัน สำหรับ ก็ยิ่งช่วย
 เน้นว่า นางเกณบุษบางามน่ารักอย่างมีศักดิ์ศรี เมื่อจะพรรณนาว่า นางเกณงามเด่นชัดอย่าง
 อัศจรรย์และเลิศล้ำ กวีก็เลือกใช้คำ ผาด ประหลาด ให้สัมผัสกันเลือกคำว่า ล้ำ ให้สัมผัสกับคำว่า
 อาไฟ จนไม่อาจทำให้ระเด่นมนตรีวางหรือลืมนางเพราะความเสน่หาได้เลย ดังที่กวีให้คำว่า
 ไม่วางตา มารับกับคำว่า พิสมัย ให้นยามที่ดวงจันทร์ยังอาจมาเทียบกับนาง ดวงจันทร์ก็จะหาย
 และละลายไปต่อหน้าต่อตา กวีก็ให้คำว่า หาย และ ละลาย มาสัมผัสกันเพื่อส่งความหมาย
 ต่อเนื่องกัน เมื่อจะแสดงกิริยาพิศวาสที่ระเด่นมนตรีมีต่อนางเกณ กวีก็ใช้คำว่าจวบและลู่ ให้รับ
 สัมผัสกัน ในที่สุดก็เกิดรู้สึกรักใคร่ตัวนางยิ่งนัก กวีก็ให้คำว่า กระทบ สัมผัสกับ คำว่า รัญจน
 แล้วให้คำว่า สรวล มาสัมผัสรับกับคำว่า รัญจน ซึ่งให้ความหมายว่า รู้สึกรักใคร่ในตัวนาง
 อย่างปั่นป่วนใจด้วยกิริยาอาการแห่งความสุขสม

บางตอนการใช้สัมผัสสรร นอกจากจะสร้างความไพเราะ
 เสนาหุแล้วคำที่เลือกมาสัมผัสกันนั้นชวนให้นึกถึงภาพกิริยาของช่างและม้าในจินตนาการ ทั้งนี้กวีได้
 เลือกสรรคำให้รับสัมผัสกัน และคำเหล่านี้ก็ให้ความหมายต่อเนื่องกันเป็นภาพเด่นชัดตามมา ดัง
 ตัวอย่าง

เยื้องอกยกเท้าสะบัดย่าง ชั้นหูชู่หางเห็ดฉาย¹⁰⁶

สะบัดย่างหางหูชู่ชด เลี้ยงลวดไว้องย่องเหาะ¹⁰⁷

ม้าทรงอัศวราชผาดผก งามพวงกอกทะยานสูงใหญ่

เยื้องอกยกย่องไว้องไว เบาะอานวิไลลานตา¹⁰⁸

ขี่เท้าก้าวคสองไว้องไว ประดับเครื่องเรียงใส่สาอาน

ทอดตาซาเลี้ยงเยื้องย้ายอก ย่องยกสะบัดทั้งหูหาง

106 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 456.

107 เรื่องเดียวกัน, หน้า 575.

108 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 18.

จะเห็นว่ากวีได้เลือกคำสัมผัสสระให้สอดคล้องกันจนเกิดภาพในความนึกคิดขึ้น ดังที่ในคำว่า เยื้องออก/ยกเท้า ให้ภาพของม้าที่ค่อยเยื้องย่างด้วยอกและยกเท้าอย่างงดงาม คำว่า ชนหู/ชูหาง ให้ภาพม้าที่ตื่นตัว ยืมเหิมด้วยการชันหูขึ้นและชูหางไปพร้อม ๆ กัน คำว่า หางหู/ชูชด ให้ภาพของม้าที่มีทั้งหางและหูชูขึ้นอย่างชดช้อย คำว่า ว่อง/ย่อง ก็ให้ภาพอาการของม้าที่ว่องไว แต่ก็แสดงด้วยการย่องเหยาะอย่างงดงาม คำว่า อัศวราช/พาด ให้ภาพม้าของพระราชาที่พร้อมจะกระโดดโลดเต้นในยามสงคราม คำว่า งามพวง/อกทะยาน ให้ภาพงามมีสง่าด้วยการเชิดออกขึ้นอย่างไม่เกรงกลัว ส่วนช้างศึกก็ให้ภาพสง่างามด้วยเท้าที่ก้าวอย่างว่องไว หนักแน่น และเฝ้ากลัว ด้วยคำสัมผัสสระว่าเท้า/ก้าว และ คล่อง/ว่อง พร้อมทั้งมีการประดับด้วยเครื่องทรงที่เรืองรองสุกใสดังในคำว่า เครื่อง/เรือง ส่วนคำว่า ช้างเสื่อง/เยื้องย้าย ก็ยิ่งให้ภาพเฝ้าเกรงขามในยามที่ช้างช้างเสื่องมองและเยื้องย้ายออก คำว่า เสยง/เงย ให้ภาพต่อเนื่องของช้างศึกในยามที่สายเสยงงาขึ้นมาเพื่อแสดงพลชกำลัง คำสัมผัสเหล่านี้ได้ช่วยแสดงภาพอาการของม้า และช้างได้ชัดเจน ต่อเนื่องกันอย่างเฝ้าเกรงขามและสง่างาม

อย่างไรก็ดีความไพเราะจากการใช้เสียงสัมผัสนั้น อาจเกิดจากทั้งการใช้สัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะให้ประสมประสานกลมกลืนกัน ดังที่ปรากฏในบทพรรณนาธรรมชาติ ทั้งในบทชนมก ชมไม้ ดังตัวอย่าง

แบจวรรณไต้วัลย์มายเมียง
กระหลุมพูเคียงคู่ใช้หาง
มยุราราเคล้าคลอกัน
โนรีรี่้องสนั่นป่า

ตระเวนไพรส่งเสียงตระเวนวัน
ชานางจับรังนานแล้วคืนคืน
เอียงดอดตลอดหันมาสู่รัง
นภกระสาธาจับต้นกระสัง¹¹⁰

109 เรื่องเดียวกัน, หน้า 575.

110 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลั่ง เล่ม 2, หน้า 488.

<u>รังกานจับไม้เรียงรัง</u>	<u>กระสาจับกระสังส่งเสียงก้อง</u>
<u>สัตว์จับต้นพวาทอง</u>	<u>เด้าโหมงจับโหมงมองเมียงมั่ง</u>
<u>ระวังไพรรอนร้องระวังไพร</u>	<u>กระไนจงจับโพธิ์แล้วโผดิน</u>
<u>นกกว่าจับหัวพตลอดกัน</u>	<u>สาริกาจับกรรมกาเตียง</u>
<u>นกแก้วจับแก้วแล้วใช้หาง</u>	<u>กาหน้าจับขานางประสานเสียง¹¹¹</u>

จากตัวอย่างในบทชนกและชนไม้ พบว่ามีการใช้หึ่งสัมผัสสระ
สัมผัสพยัญชนะคละเคล้ากันจนเกิดความไพเราะ เสนาะเสียง ทั้งนี้เพราะกวีนำชื่อของนกไปสัมพันธ์กับ
ชื่อต้นไม้ ดังที่กวีใช้วิธีสัมผัสพยัญชนะด้วยการชื่อของนกและต้นไม้ให้มีเสียงเหมือนกันมาเข้าคู่กัน
ได้แก่ นกเบญจวรรณ/เถาว์ลย์ นกหัว/ต้นหัว นกกระสา/ต้นมะสัง นกกระสา/ต้นกระสัง
นกสัตว์/ต้นพวา นกสาริกา/ต้นกรรมกา นกกาหน้า/ต้นขานาง หรือไม่ก็นำชื่อของนกให้มีเสียง
สัมผัสกับกิริยาของนกได้แก่ มยุรา/ราเคส่า โนรี/รีร้อง นกเอี้ยง/แอบ เป็นต้น ส่วนวิธีการใช้
เสียงสัมผัสสระ กวีก็เลือกชื่อของนกให้มีเสียงไปสัมผัสกับกิริยาต่าง ๆ ได้แก่ นกกระหลุม/เตียงคู่
หรือไม่ก็แสดงกิริยาของนกให้มีเสียงสัมผัสกับคำขยายที่ตามมา ได้แก่ เอี้ยงดอด/ลอดหัน

ส่วนตัวอย่างในบทชนต้นไม้เพียงอย่างเดียว ก็จะพบวิธีการ
ใช้สัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระมารับกันเป็นคู่ ๆ เพื่อช่วยเรียงร้อยชื่อต่าง ๆ ได้ไพเราะ ทำให้
เห็นว่ามีมากมายเต็มไปหมดเช่นกัน ดังที่กวีได้ใช้วิธีสัมผัสพยัญชนะกับชื่อของต้นไม้ ได้แก่ ขวิด/ขวาด
มูล/มั่ง ชนุน/ชนัน มะเตือ/มะตัน เกด/กุ่ม จิก/แจง ปริง/ปราง สน/สัก รัก/เรียน
กระเบียน/กระเบา และบางแห่งกวีก็ใช้วิธีสัมผัสสระกับชื่อของต้นไม้ได้แก่ พลอง/มะตอง
ขवाद/พาดโชน มั่ง/สังกรณี องุ่น/ชนุน มะเขือ/มะเตือ ชิงชัน/กันเกรา พวา/ขานาง มะเพ/
ไซ่เนา สัก/รัก เรียน/กระเบียน เมื่อได้อ่านข้อความทั้งหมดก็จะทำให้เกิดเสียงไพเราะสอด
ประสานกันอย่างกลมกลืนจากสัมผัสพยัญชนะ และสัมผัสสระ ดังตัวอย่าง

111 เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

หัวฟลองมะตองลาโย	ชวิตชวาทพาดโหนดินจันทร์
มีที่หมูลมั่งสังกรณี	สิ้นจื่อขุนชนนชนัน
กะลาเพามะเชื่อมมะเต๋อมะตัน	เกตุกุ่มชิงชันกันเกรา
จิกแจงชวาชานาง	ปริงปรางมะไฟเช่าเนา
สนส์กรักเรียนกระเปียนกระเบา	112

บางตอนก็พบวิธีการใช้สัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระสำหรับ

การนำเอาชื่อของต้นไม้มาเรียงร้อยกันจนทำให้เกิดความไพเราะอย่างกลมกลืนขึ้น ดังที่กวีได้
 เลือกคำที่มีเสียงสัมผัสพยัญชนะคล้องจองกัน ได้แก่ เกตุ/แก้ว/กรรณิกา สารภี/พิกุล
 ปรง/ปรง/ประยงค์ ประยงค์/ยมโดย มะลูลี/มะลิวัลย์ บางแห่งก็ให้ชื่อต้นไม้มีเสียง
 สัมผัสกับคำแสดงอาการต่าง ๆ ได้แก่ นางแย้ม/แย้มเป็นพุ่ม หรือให้กิริยาของต้นไม้มีเสียง
 สัมผัสกับคำขยายกิริยา ได้แก่ เลื่อยพัน/พยอมดง บางแห่งกวีจะใช้วิธีสัมผัสสระด้วยการนำชื่อ
 ของต้นไม้มาให้มีเสียงสัมผัสสระเหมือนกันมาเรียงร้อยด้วยกัน ได้แก่ ยี่สุ่น/บุษนาค จาปา/สารภี
 กาทหลง/ชงโค ชงโค/โยทะกา กรรณิการ/มหาหงส์ ปรง/ประยงค์ บางแห่งก็ให้ต้นไม้มีกิริยา
 สัมผัสกับคำขยายกิริยา ได้แก่ ดอกแสม/แกมใบ/ เป็นพุ่ม/ชุ่มพวง กลิ่นลำดวน/หวนโหย
 ดังตัวอย่าง

พระชมพุกษาสารสาธัญใจ	ดอกแสมแกมใบอรชร
จาปาสารภีพิกุล	ยี่สุ่นบุษนาคทรงเกสร
มะลูลีมะลิวัลย์แลพุดซ้อน	ชจรเลื่อยพันพยอมดง
กาทหลงชงโคโยทะกา	เกตุแก้วกรรณิการมหาหงส์
นางแย้มแย้มเป็นพุ่มชุ่มพวง	ปรงปรงประยงค์ยมโดย ¹¹³

112 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 488-489.

113 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 488-489.

5.2.2 การเล่นคำ

การเล่นคำเป็นกลวิธีอีกอย่างหนึ่งของกวีที่ทาให้บทกวีมีคุณค่ามากขึ้นในด้านความไพเราะ และช่วยเน้นความหมายในลักษณะต่าง ๆ การเล่นคำในเรื่องดาหลังได้แก่การซ้ำคำ การซ้ำความและการซ้ำความหมาย ดังจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไปนี้

5.2.2.1 การซ้ำคำ

การซ้ำคำในเรื่องดาหลังจะพบทั้งการซ้ำคำเดียวกัน และการซ้ำคำบางส่วน การซ้ำคำเดียวกันจะมีลักษณะซ้ำคล้ายกลบท และซ้ำภายในวรรคหรือบาทเดียวกัน ส่วนการซ้ำคำบางส่วนจะพบทั้งการซ้ำส่วนหน้า และการซ้ำคำพ้อง ดังนี้

การซ้ำคำเดียวกันแบบซ้ำคล้ายกลบทจะช่วยเน้นความหมายให้ชัดเจนขึ้น ดังตอนที่บันทึกเกี่ยวกับระตุมงคล กวีใช้กลบทบุษบงแย้มพกา เพื่อช่วยเน้นลีลาการรบของคนทั้งสองให้เกิดความงดงาม และสมเกียรติยศ กวีใช้คำว่า งาม ซ้ำคำขึ้นต้นของวรรค เพื่อเน้นกระบวนการรบที่งดงามด้วยการแกว่งอาวุธเข้าต่อสู้ เน้นความงาม ความคมของอาวุธ ยามต้องดา เน้นการปะทะอาวุธกันแต่ก็เป็นไปด้วยลีลางามสง่า ในกระบวนการรบเพลงทวนกิ่งงดงาม การรบของตัวละครทั้งสองจึงงดงามไปหมดราวกับพระยาราชนีห์ต่อสู้กันตัวต่อตัว ภาพการต่อสู้ตอนนี้น่าจะคล้ายความงามแบบนาฏการมากกว่าจะเป็นภาพดุเดือด ดังตัวอย่าง

สองฝ่ายสู้ประยุทธ์ชิงชัย   พลไกรดูเล่นเป็นขวัญตา

งามมีที่เข้าขงยุทธ์   งามแกว่งอาวุธเงื้อง่า

งามคมงามคสองต้องดา   งามพัดสาตราที่ราวี

งามกระบวนการในเพลงทวนมี   งามสง่าดังพระยาราชนีห์¹¹⁴

บางตอนมีการซ้ำคล้ายกลบทเพื่อบ่งบอกกิริยาอาการ หลากหลายและภาพพร้อมกันไป กวีใช้คำว่า บ้าง ซ้ำ คำขึ้นต้นของวรรคเป็นส่วนใหญ่ และมีการซ้ำคำในวรรคเดียวกันปรากฏแทรกด้วย ภาพที่เกิดขึ้นตรงนี้แม้จะเป็นภาพหลากหลาย แต่ก็สามารถใช้อ้อยคำที่ไม่เย็นเยื่อได้ด้วยการซ้ำคล้ายกลบท ดังตัวอย่าง

114 เรื่องเดียวกัน, หน้า 319-320.

<u>บ้างหวดบ้าง</u> <u>เข้าวางยา</u>	<u>บ้างนัดบ้าง</u> <u>ทาเป็นลิงคลี</u>
<u>บ้างหลง</u> <u>แก้กำนัล</u> <u>ไม่ดูหน้า</u>	<u>บ้างหวด</u> <u>บาทามะ</u> <u>เดหรี</u> ¹¹⁵
<u>บ้าง</u> <u>สาตหน้า</u> <u>บ้าง</u> <u>ดา</u> <u>ชอน</u> <u>กาย</u>	<u>บ้าง</u> <u>ว่าย</u> <u>หนี</u> <u>ไล่</u> <u>กัน</u> <u>ไป</u> <u>มา</u>
<u>นาง</u> <u>นาง</u> <u>น้ำ</u> <u>กึ่ง</u> <u>เก็บ</u> <u>ดอก</u>	<u>สัพ</u> <u>พ</u> <u>อก</u> <u>ชิง</u> <u>กัน</u> <u>หรร</u> <u>ษา</u>
<u>เอา</u> <u>เอา</u> <u>วัลย์</u> <u>พัน</u> <u>พฤษ</u> <u>ษ</u> <u>ปรี</u> <u>ดา</u>	<u>บ้าง</u> <u>เล่น</u> <u>ชิง</u> <u>ช้า</u> <u>แกว่ง</u> <u>ไกว</u>
<u>บ้าง</u> <u>พลัก</u> <u>กัน</u> <u>ลง</u> <u>ใน</u> <u>วาร</u> <u>สี</u>	<u>สาว</u> <u>ศรี</u> <u>บ้าง</u> <u>วิ่ง</u> <u>เล่น</u> <u>ไล่</u> ¹¹⁶

การซ้ำคำแบบกลบทในบางตอนมุ่งเห็นความหมายให้
หนักแน่นชัดเจนในการสื่อความปรารถนาความจริงใจที่มีต่อคนรัก กวีใช้คำว่า จะ เห็นอยู่ที่คำขึ้นต้น
ของวรรคหน้าดังตอนที่ระเด่นมนตรีหรือบันหยี่เกี่ยวพาราสิมิสาประหมังกุหนึ่งด้วยถ้อยคำในจดหมาย
และแสดงความปรารถนาของตนลงไปในสารนั้น ด้วยการเห็นคำว่า จะ ได้ช่วยให้เห็นจุดประสงค์
อย่างหนักแน่นของระเด่นมนตรีที่จะขอของน้องต่อมิสา ยิ่งกว่านั้นในบางแห่งได้ปรากฏการซ้ำคำใน
วรรคเดียวกันเพื่อช่วยเน้นความปรารถนาของระเด่นมนตรียิ่งขึ้น ดังที่กวีได้ซ้ำคำว่า ผาก และ
เพื่อน เข้าไปในวรรคของกลอนอีกด้วย ดังตัวอย่าง

<u>ขอ</u> <u>ผาก</u> <u>กาย</u> <u>เป็น</u> <u>มิตร</u> <u>ไมตรี</u>	<u>ผาก</u> <u>ชี</u> <u>วี</u> <u>คุ้ม</u> <u>บรร</u> <u>ลั</u> <u>ย</u>
<u>จะ</u> <u>ขอ</u> <u>น</u> <u>ง</u> <u>้อ</u> <u>ขอ</u> <u>อก</u> <u>ธา</u> <u>นิ</u> <u>น</u>	<u>ถ้า</u> <u>อร</u> <u>ิน</u> <u>ท</u> <u>ร์</u> <u>ภัย</u> <u>มา</u> <u>จะ</u> <u>อา</u> <u>ด</u> <u>ย</u>
<u>จะ</u> <u>ผาก</u> <u>การ</u> <u>ระ</u> <u>ตุ</u> <u>ระ</u> <u>แล</u> <u>ผาก</u> <u>ใจ</u>	<u>ไว้</u> <u>ใน</u> <u>มิ</u> <u>สา</u> <u>คุ้ม</u> <u>ว</u> <u>าย</u> <u>ช</u> <u>น</u> <u>ม</u>
<u>จะ</u> <u>ขอ</u> <u>เป็น</u> <u>เพื่อน</u> <u>ทุก</u> <u>ข์</u> <u>เพื่อน</u> <u>สุข</u> <u>ด้วย</u>	<u>เชิญ</u> <u>ชวน</u> <u>อนุ</u> <u>เคราะห์</u> <u>ให้</u> <u>เป็น</u> <u>ผล</u> ¹¹⁷

บางตอนการซ้ำคำคล้ายกลบทก็เพื่อต้องการเห็นความรู้สึกลงตัวของตัว
ละครเอกขณะกำลังมีความสุขว่า สามารถสัมผัสทุกสิ่งทุกอย่างได้ ไม่ว่าจะเป็นบิดา มารดา ญาติ พระ
โอรสและพี่เลี้ยง กวีได้ใช้คำว่า สัม ช้ำที่คำหน้าของเกือบทุกวรรค ทั้งนี้เพื่อจะสื่ออิทธิพลของความรู้สึก

115 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 98.

116 เรื่องเดียวกัน, หน้า 509.

117 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 450.

รัก เสนอหาต่อกันจนถึงกับทำให้เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีควมสำคัญเท่ากับคนรักของตนในขณะนี้
ดังตัวอย่าง

<u>สีมองค์ปิตุราชมาตุรงค์</u>	พระจงจิตพิศวงยุพาพาล
<u>สีมองค์อนุชาทั้งสองสวีสต์</u>	<u>สีมหึ่งสมบัติพิสฐาน</u>
<u>สีมนางกษัตริย์นงคราญ</u>	สองกุมารโอรสก็สีมไป
.....	.....
<u>สีมองค์ปิตุเรตชนนี</u>	มะเดหัวเผลองค์ขนิษฐา
<u>สีมหึ่งเชษฐาอนุชา</u>	<u>สีมเหสาธิดานารี</u>
<u>สีมสีพีเสียงกัลยา</u>	ปรีดาชื่นชมเกษมศรี ¹¹⁸

นอกจากนี้ในบางตอนยังปรากฏวิธีการชำคาเดียวกันคล้าย
กลบท และชำคาเดียวกันภายในวรรคหรือบาทเดียวกันได้คละเคล้า ผสมกลมกลืนกันได้อย่างดี ทั้งนี้
ก็เพื่อจะมุ่งเน้นให้ภาพของกิริยาอาการของตัวละครที่เป็นทหารทั้ง 2 ฝ่าย เข้ารับต่อสู้กันอย่างดุเดือด
ห้าวหาญในลักษณะตัวต่อตัว การชำคาคอนนี้จึงดูเหมือนเป็นความตั้งใจของกวีที่จะให้ชำด้วยกลวิธี
ดังกล่าวเป็นพิเศษ เพราะปรากฏแทบทุกวรรคจะมีการชำคล้ายกลบทด้วยคำว่า พล เพื่อจะเน้น
ความหมายของกองทัพทหารทั้งสองฝ่ายที่ถืออาวุธต่าง ๆ กัน เข้ารับต่อสู้กันอย่างไม่ละลด
ยิ่งกว่านั้นยังแสดงให้เห็นว่า ทหารทั้งสองฝ่ายต่างก็ เข้ารับกันตัวต่อตัวอย่างห้าวหาญด้วยอาวุธ
ชนิดเดียวกัน โดยกวีใช้วิธีการชำคาภายในวรรคเดียวกันได้แก่ ง้าวต่อง้าว กระบี่ต่อกระบี่
หอกต่อหอก ดั้งต่อดั้ง ดาบต่อดาบ มีดต่อมีด เฑาะต่อเฑาะ ด้วยกลวิธีผสมผสานกันนี้จึงทำให้เห็นภาพ
การรบด้วยอาวุธและวิธีรบเหมือนกันในลักษณะตัวต่อตัว ทั้งยังชวนให้ได้เห็นภาพที่ดุเดือด ห้าวหาญ
ของทหารอีกด้วย ดังตัวอย่าง

118 เรื่องเดียวกัน, หน้า 556.

<u>พลทั้งสองฝ่ายก็ต่อยุทธ</u>	เสียงศาสตราอาวุธยังมี
<u>พลจ้าวต่อจ้าว</u> เขาราวี	<u>พลกระบี่ต่อกระบี่</u> ปรุกราณ
<u>พลนอกต่อนอก</u> เขากลอกกลับ	กรกระหนับว่องไวด้วยใจหาญ
<u>พลตั้งต่อตั้ง</u> ประชันบาน	<u>พลดาบต่อดาบ</u> หมายไม่ละกัน ¹¹⁹

สองฝ่ายสัประยุทธ์กันไปมา	<u>พลม้าต่อม้า</u> เขารอนร่าย
<u>พลเท้าต่อเท้า</u> เขารวมรัน	<u>ครั้นครั้น</u> ในพื้นภูมิสถาน ¹²⁰

สำหรับการศึกษาคาบางส่วนปรากฏวิธีการซ้ำส่วนหน้าก็เพื่อจะย้ำเน้นคำที่เหมือนกันเพื่อให้เกิดความไพเราะ ขณะเดียวกันก็รู้จักพลิกแพลงคาบางส่วนออกไปเพื่อให้ได้คำใหม่มาล้อเล่นกับคำเดิม การซ้ำคาบางส่วนจึงทำให้เกิดเสียงเสนาะ ทั้งยังช่วยเน้นย้ำความหมายในลักษณะต่าง ๆ อีกด้วย การซ้ำส่วนหน้าจะมีทั้งการซ้ำส่วนหน้าและเปลี่ยนส่วนหลังเป็นคำใหม่โดยไม่ให้มีเสียงซ้ำกับคาหน้า กับการซ้ำส่วนหน้าและเปลี่ยนส่วนหลังเป็นคำใหม่ยังให้มีเสียงซ้ำกันคาหน้าอยู่

สำหรับวิธีการแรกก็ว่าจะซ้ำบางส่วนให้แยกวรรคกัน แต่ก็ยังอยู่ในบาทเดียวกัน กล่าวคือ มีคาแรกอยู่ในตำแหน่งคาหน้าของวรรคหน้า และมีคาที่สร้างขึ้นใหม่บางส่วนอยู่ที่คาหน้าของวรรคท้าย โดยให้ส่วนหน้าของ 2 คาดังกล่าวซ้ำกัน แต่ส่วนหลังจะไม่เหมือนกันเลยเพราะได้เปลี่ยนคำใหม่ไปจากคำเดิม ดังที่กริได้ซ้ำคำว่า ตั้ง และ สุด เพื่อเน้นคำว่าตัวละครจะต้องอดทน ตั้งหน้าตั้งตาอดยรักสักเพียงใดกว่าจะได้คนรักมาครอบครอง หรือบางตอนก็ย้ำความรู้สึกของตัวละครว่าแทบจะทนต่อการเรียกร้องของหัวใจไม่ได้ แต่ก็ไม่อาจจะทำอะไรได้มากกว่าต้องยอมทนกล้ำกลืนต่อความทุกข์ระทมที่ดีองพลัดพรากจากคนรักไป ดังตัวอย่าง

119 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 258.

120 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 316.

๒๖๖
ตงพกตรคยองคพระธิดา

๒๖๗
ตงนยนาคยอนางโคมฉาย¹²¹

๒๖๘
สุดคิตที่จะติตตามไป

๒๖๙
สุดใจสุดจิตตองจาทน¹²²

๒๗๐
สุดคิตลुकจยททรมาน

๒๗๑
สุดจิตที่ทานความรักได้¹²³

วิธีการหลังเป็นการเข้าส่วนหน้าและเปลี่ยนส่วนหลังเป็น
คำใหม่โดยยังให้มีเสียงซ้ำกับคำหน้าอยู่และทั้ง 2 ส่วนปรากฏอยู่ใกล้ชิดกัน วิธีการหลังนี้จะยิ่งช่วย
ให้ผู้อ่านได้ยินเสียงซ้ำกันได้เร็วขึ้นทั้งในส่วนหน้าและส่วนหลัง เพียงแต่ว่าในส่วนหลังจะ
เปลี่ยนแปลงไปบ้างเล็กน้อยเพื่อให้สามารถล้อเล่นกับส่วนแรกได้อย่างไพเราะ วิธีการหลังนี้จะพบ
ทั้งการเปลี่ยนคำในส่วนหลังอันได้แก่ ลุลุงลุลานจิตพิสมัย ให้ราสืบราสนสภนศกกาย บ้างชาเลื่อง
ชาลกลอบชม ส่วนคำหวานให้ลุลานลุลังใจ เป็นต้น และทั้งการพลิกแพลงคำส่วนหลังด้วยการ
ยัดเสียงสระ ได้แก่ อันเกิดมาในโลกโลกา ถึงจะโตกโตกาสักเท่าไหร ต่างโกรธโกรธากุลาล
แต่ตรนยังไม่รุ่งตรนา เห็นองค์กุมารกุมาริ โลหิตตั้งธารธารา เป็นต้น การเข้าคำบางส่วนใน
วิธีการหลังนี้จึงทำให้ผู้อ่านได้ยินเสียงซ้ำกันในลักษณะล้อเล่นคำเป็นคู่ ๆ

การเข้าคำอีกประเภทหนึ่ง คือการเข้าคำแบบคำพ้องรูปและ
คำพ้องเสียงวิธีการนี้ก็จะใช้กับการพรรณนาเล่นคำให้ชื่อของนกมาสัมพันธ์กับชื่อของต้นไม้ ทั้งนี้
เพราะมีคำที่ซ้ำกันแม้จะมีความหมายไม่เหมือนกัน ก็สามารถนำมาเข้าคู่พ้องกัน เพื่อช่วยสร้างความ
ไพเราะในด้านเสียง วิธีการโยงคำให้มีเสียงซ้ำกันได้ย่อมแสดงให้เห็นความสามารถของกวีในการ
เล่นคำมากกว่าจะมุ่งให้ภาพตามความเป็นจริง การเข้าคำพ้องเช่นนี้มักจะพบในขนบการพรรณนาของ
วรรณคดีไทยทั่วไป ดังที่กวีสามารถสามารถน่านกแก้วให้มาสัมพันธ์กับกิ่งแก้ว นกธำมณีจับต้นรัง
นกกะทาบจับต้นคนทา นกเบญจวรรณจับต้นวรรณ นกยางจับต้นยางแดง คำพ้องที่ซ้ำกัน คือ
แก้ว รัง ทา วรรณ ยาง ลักษณะอย่างนี้จะพบได้อีกเช่น นกยูง/ต้นยูง นกเขาไฟ/ต้นมะไฟ
นกเด้าโมง/ต้นโมง นกหัว/ต้นหัว นกนวลจันทร์/ต้นจันทร์ นกกระวังไพร/ต้นกระวังไพร

121 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 437.

122 เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

123 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 11.

ตั้งตัวอย่าง

นกแก้วจับกิ่งแก้วพรอด	เฉื่อยฉอดขึ้นชมอารมณ์หวัง
ระวังโพรงก้องร้องระวัง	วังนางจับวังเรียงราย
นกกระทาจับต้นคนทาชั้น	เบญจวรรณจับวรรณแล้วผันผาย
ยางจับยางแดงแล้วแพงกาย	 124

การซ้ำคำพ้องในบางตอน จะมีคำที่เป็นชื่อคนหรือชื่อต้นไม้พ้องกับคำกริยาที่ทาให้ทวนประหวัดไปถึงภูมิหลังของตัวละคร คำที่ซ้ำกันนี้จะกระตุ้นให้ตัวละครยิ่งรู้สึกอาลัยอารมณ์ต่อคนรักของตัวเองที่ต้องพลัดพรากจากกัน ดังที่กวีได้เลือกต้นเต่าร้างให้ไม่มีเสียงสัมพันธ์กับคำกริยาร้างราจากคนรัก นกหว้ามีเสียงซ้ำกับคำกริยาว่า ทาให้นึกถึงตอนที่คนรักบอกให้ตนดูกริช นกออกมีเสียงซ้ำกับคำกริยา ออก ทาให้นึกถึงตอนที่คนรักพยายามบอกชื่อที่แท้จริงของตัวเองอย่างเบื่อนัย ๆ ไม้โคกมีเสียงซ้ำกับคำกริยา โศก ซึ่งช่วยกระตุ้นให้ตัวละครยิ่งเกิดอารมณ์โศกเศร้า ต้นเต่าให้ มีเสียง ให้ ไปสัมพันธ์กับคำขยายกริยาว่า ให้ ทาให้นึกถึงตอนที่คนรักถอดกริชยื่นให้ดูแต่ตนไม่ยอมดู ต้นหว้าก็มีเสียง หว่า ไปสัมพันธ์กับกริยาว่า ว่า ทาให้นึกถึงตอนคนรักว่าวอนปลอบตน แต่ตนกลับรู้สึกไม่ชอบใจต่อท่าทีของคนรัก ดังตัวอย่าง

..... เต่าร้างเหมือนร้างแรมไกล
 ดูเหว่าเราร้องส่งเสียงหวาน เหมือนดั่งกังวานแจ่มใส
 นกหว้าเหมือนว่าให้อาลัย ถอดกริชจะให้ที่ศนา
 นกออกเหมือนออกนวมกร กล่าวกลอนอ้างองค์พระเชษฐา¹²⁵

เหยี่ยวเห็นไม้โคกยิ่งโศกสุขุม สุขลไหลคลั่งคลงนัยนา
 เห็นเต่าร้างเหมือนเราร้างแรมสนิท พระรัญจวนหวนคิดถวิลหา
 เต่าให้เหมือนถอดกริชให้ที่ศนา ตัวห้องโกรธาไม่ดูไป

124 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, दानสัง เล่ม 2, หน้า 560.

125 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, दानสัง เล่ม 1, หน้า 465.

เห็นหว่าเหมือนพระว่าวนปลอบ ขนิษฐามิได้ชอบอัชฌาสัย¹²⁶

นอกจากนี้การซ้ำคำพ้องในกรณีข้างต้น อาจจะได้คำซ้ำของ
 นักไปสัมพันธ์กับกริยาของนักก็ได้ โดยไม่อาจระบุได้ว่าซ้ำในส่วนใด เสียงที่ซ้ำได้ช่วยสร้างความ
 ไพเราะและยังเห็นความสามารถของกวีที่จะหาข้อผูกให้ไปสัมพันธ์กับกริยาของนักได้สอดคล้องกัน
 เช่นนกแค้นเคส้า จะมีเสียงสัมพันธ์กับกริยาของนักที่เคส้าคลอคู่กัน นกระวังพร มีเสียงสัมพันธ์กับ
 กริยาของนักที่ร้องระวังเตือนภัย นกตระเวนพรก็มีเสียงสัมพันธ์กับกริยาบินท่องเที่ยวตระเวน
 ไปทั่วป่า เป็นต้น

5.2.2.2 การซ้ำความ

ในบางตอนได้พบว่า การซ้ำข้อความได้ช่วยย้ำความหมาย
 ซึ่งอาจจะเป็นอิทธิพลมาจากการร้องเพลงพื้นบ้าน ทำให้เกิดความไพเราะ ทั้งนี้ผู้อ่านจะได้ยินเสียง
 ซ้ำความที่ซ้ำกัน ในบางตอนก็เล่นล้อความกันจึงทำให้เกิดการซ้ำความบางส่วนอีกด้วย การซ้ำความ
 ในเรื่องดาหลังมีวิธีการซ้ำความทั้งข้อความ และการซ้ำความบางส่วน ดังนี้

การซ้ำทั้งข้อความจะช่วยเน้นย้ำความหมาย ดังตอนที่พระ
 ระเด่นมนตรีแลประสันดาขึ้นไปบนบ้านนางบีบี่หงส์ดี พากันนั่งที่บนชาน จากนั้นก็ย้ำความหมายว่า
 เมื่อทั้งสองขึ้นมานบนบ้านแล้ว บางบีบี่ก็ส่งให้คนยกโภชนาอาหารมาให้ หรือในตอนที่สองพระชายา
 ชับราเปรียบเปรยนางจินตหรา นางทั้งสองก็ย้ำเน้นนางจินตหราให้เจ็บใจว่า ถ้าบั้นหยีรักนางจริง
 ก็คงไม่ทิ้งนาง ถ้อยคำนี้ใช้วิธีซ้ำข้อความเพื่อเน้นความหมายเพื่อกระทบความรู้สึกนางจินตหราถึง
 2 ครั้ง จนนางกันแสงออกมาอย่างผ่าสงสาร ดังตัวอย่าง

เชิญเข้าบ่าวน้อยทั้งคู่

มานั่งโยที่ชานชالا

ขึ้นไปยังบนเคหา

ขึ้นไปยังบนเคหา

ยายหงส์ดีก็พากันคลาไคล

ส่งให้ยกโภชนามาให้¹²⁷

¹²⁶พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 207.

¹²⁷พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 289.

ได้ร่วมภิรมย์สมสอง	แสนสวาทไม่คลายห้อง
รักเจ้ามิให้หมองใจเอย	<u>รักถาจตั้งไว้</u>
จนห้องห้องได้ห้าเดือน	ความรักใครจะมิเหมือน
ไปใส่เนื้อแล้วเชือนหนีเอย	<u>รักถาจตั้งไว้</u>
อขณะตลอดก็จนใหญ่	วอนไปมชงมฆงาตรา ¹²⁸

สำหรับการเข้าข้อความบางส่วน พบว่ามีการซ้ำที่ส่วนหน้า แล้วเปลี่ยนคำในส่วนหลังดังตอนที่ดะหมังมรดสุหรุรบกับมิสาปารณานลจ หรือบาทย่นกวีก็ขยาย การต่อสู้อันต่อตัวด้วยการ เน้นภาพว่าดะหมังกอดกรีชรี ส่วนมิสากอดกรีชลุยใส่ เข้าหากันอย่าง ห้าวหาญ ดังตัวอย่าง

ว่าแล้วลงจากพาชี	<u>กอดกรีชประชิดรีเข้ามา</u>
มิสาก็ลงจากอาชาไฉย	<u>กอดกรีชประชิดใส่เข้าไปหา</u> ¹²⁹

บางตอนก็พบการซ้ำข้อความบางส่วนด้วยการซ้ำที่ส่วนหลัง ส่วนที่ส่วนหน้าจะเปลี่ยนถ้อยคำไปบ้างแต่ความหมายก็คงเดิม จุดประสงค์การซ้ำข้อความส่วนหลังนั้นก็เพื่อเน้นย้ำความหมายดังในตอนทีนางเกษมบุษบาภาสึงจะถูกตามทรงประหาร นางได้แต่คร่ำครวญว่า สวามีของตนคือระเด่นมนตรี เหตุใดจึงไม่มาปรากฏตัวช่วยนางหรือเห็นใจนางเลยแม้แต่นิดเดียว กวีจะย้ำส่วนหลังคือ ระเด่นมนตรีไม่ปรากฏกายแสดงความเห็นใจนาง ส่วนหน้านั้นกวีจะเปลี่ยน คำแทนชื่อระเด่นมนตรีด้วยคำต่าง ๆ ดังที่ในส่วนสำคัญที่ต้องการจะสื่อให้ผู้อ่านรับรู้ความรู้สึกของนาง ก็คือ ข้อความที่ซ้ำกันในส่วนหลัง ดังตัวอย่าง

128 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 170.

129 เรื่องเดียวกัน, หน้า 400.

บัดนี้ เมียม้วยชีวิต	<u>พระทรงฤทธิ์ไม่มาเห็นใจ</u>
พ่อเจ้าประคุณของเมียม่า	พระจะฟังเมียว่ากัหาไม่
.....	.....
แต่ส่วนมิให้เมียม่าได้คิด	พระทรงฤทธิ์บิดเบือนเชือนหนี
เหมือนแกลังให้เมียม้วยชีวิต	<u>พระภูมิไม่มาเห็นใจ</u> ¹³⁰

5.2.2.3 การซ้ำความหมาย

การซ้ำความหมายนั้น กวีจะใช้วิธีการสร้างถ้อยคำให้ หลากออกไปโดยไม่ให้เกิดความซ้ำจำเจขึ้นในคำเดิม การซ้ำความหมายจะมีทั้งการซ้ำความหมาย ในลักษณะคำซ้อนในวรรคเดียวกันและการซ้ำความหมายด้วยการหลากคำ

การซ้ำความหมายด้วยวิธีการซ้อนคำนั้น จะช่วยให้เกิด คำใหม่ขึ้นทั้งอาจจะนำมาเปรียบร้อยกับคำเดิมในวรรคเดียวกันด้วยการสัมผัสสระ หรือสัมผัสอักษร การซ้ำด้วยวิธีนี้ยังช่วยเพิ่มและเห็นความหมายให้มากขึ้นกว่าเดิม แต่จุดประสงค์สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ การมุ่งสร้างความไพเราะในท่วงทำนองของกลอนในวรรคเดียวกันโดยสรรหาคำต่าง ๆ ที่มี ความหมายเดียวกันมาซ้อนกันเข้าดังที่กวีนิยมแต่งด้วยวิธีซ้อนคำในวรรคว่า

เมียงเมินม่อมยพักตร์ดินหนี   จะพาที่ก็ตรชนกตกประหม่า¹³¹

ทั้งประโหมสุหรินงคราย   เบิกบานแย้มยิ้มพริ้มใบ¹³²

เริงร่าสารวลสรวยไยไพ   ฝ่ายเรายังไม่อาลัย¹³³

บ้างทอดกรกรายกรยจุยฉาย   แวดชายหมายเที่ยวเกี่ยวผู้หญิง¹³⁴

130 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 64.

131 เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

132 เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

133 เรื่องเดียวกัน, หน้า 494.

134 เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

สุดทฤษฎีสวดมนตร์รื้อน

พระภูธรไม่เป็นสมประดี¹³⁵

กริ้วโกรธพิโรธโกรธา

นัยนาตั้งแสงอโศกัย¹³⁶

พระเร่ร่อนรณกรษวนจิต

คิดแต่จะยกไปติดตามหา¹³⁷

ทั้งชานอญชานรบทางสินธุ

แต่ล้วนผู้สามารถเข้มแข็ง¹³⁸

การซ้ำความหมายเช่นนี้ได้ทำให้เกิดการเห็นเพิ่มความหมาย จากคำเพียงคำเดียว ตลอดจนทำให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครได้เด่นชัด ดังที่ท้าวภายหลังรู้สึก แค้นใจเหลือประมาณ เมื่อรู้วาระเด่นศิริกันพระโอรสบังอาจมาถากถางในบ้านเมืองและยังทำ ำให้พระองค์ออกไปรบกันตัวต่อตัว เพียงเพราะถูกขัดขวางไม่ให้ไปรับนางอุบลันทยาเชลยของ กุตาวิราทยา ท้าวภายหลังจึงแสดงอาการโกรธเกรี้ยวอย่างถึงที่สุด คำต่าง ๆ ที่เพิ่มความรูสึก รุนแรงขึ้นได้แก่ กริ้ว โกรธ พิโรธ โกรธา หรือในตอนที่ระเด่นมนตรีหรือบัณฑิตมีใจอยากออก ติดตามหาเมียสาวประหมังกุหนึ่งด้วยตนเอง แต่ก็ต้องอดใจรอดอยไว้สำหรับโอกาสเหมาะ ภายในใจ ของบัณฑิตในขณะนั้นไม่เป็นสุข ใครอยากจะได้เห็นหน้านางบุษบาแก้วละให้ได้ตามที่กุตาวิราทยา มาเล่าให้ฟัง ความรู้สึกจึงเร่าร้อน เอาแต่กระษวนกระษวายไม่เป็นสุข ทั้งนี้เพราะกริ้วได้ชื่อนคำว่า เร่ร่อน รน และกระษวน ไว้ด้วยกันหรือในตอนที่พรรณนากองทัพเรือของเมืองบาทลีมีความ ชานอญอย่างยิ่งในการรบทางน้ำ กริก็พรรณนากว่าชานอญ และเชี่ยวชาญ ทั้งชานอญจะให้ความหมาย คล่องแคล่ว ส่วนเชี่ยวชาญ จะเพิ่มความหมายว่า มีความรู้จริงในการเดินเรือ ดังนั้นกองทัพเรือ บาทลีจึงทั้งคล่องแคล่ว และมีความรู้ในขณะออกรบทางทะเล

การซ้ำความหมายด้วยการหลากคำ พบว่ากริจะเปลี่ยนคำไป เพื่อมิให้เกิดการซ้ำกับคำเดิมในเนื้อความใกล้ ๆ กัน ทำให้เห็นความสามารถของกริในการสรรคำ และแสดงความรู้ในเรื่องศัพท์วรรณคดีได้เป็นอย่างดี การหลากคำนั้นอาจจะหลากคำกริยา คำนาม

135 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 11.

136 เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

137 เรื่องเดียวกัน, หน้า 428.

138 เรื่องเดียวกัน, หน้า 379.

หรือคำขยายต่าง ๆ ก็ได้ ดังที่กวีพรรณนาคำกริยาด้านฝีมือการรบของทหารป็นเหยี่ผู้ถือกริชว่า รวดเร็ว มิใช่ช้า ส่วนทหารถือกระบี่ก็เปลี่ยนคำไปว่า ไม่ล่าเสี้อย เชี่ยวชาญ ชำนาญ ส่วน ทหารเกาทัณฑ์ก็พรรณนาต่างออกไปว่า ไม่ย่อหย่อน ส่วนข้าศึกถ้าได้ต่อสู้กับทหารป็นเหยี่แล้วก็ต้อง แพ้ไป โดยกวีได้พรรณนาความกลัวไปต่าง ๆ ว่า ระริว กลัว ระอา ไม่ต่อกร ดังตัวอย่าง

หมื่นหนึ่งทหารกริชสองกร	ตะลุมบอนรวดเร็วมิใช่ช้า
รู้มนต์ดลขลังกำบังตัว	ข้าศึกกระริวกลัวศึกดา
หมื่นหนึ่งมือถือกระบี่เปลือย	ไม่ล่าเสี้อยแทงฟิงประจันหน้า
เชี่ยวชาญชำนาญหัตถ์อยู่อุตรา	โพธิ์ระอาไม่ต่อกร
สองหมื่นพลธนูเกาทัณฑ์	ยืนยันประจันยิงไม่ย่อหย่อน ¹³⁹

ในบางตอนก็พบการหลีกคำด้วยการสรรคำขยายให้ หลากหลายทั้งนี้ก็เพื่อให้ภาพที่เป็นรายละเอียดมากกว่าให้ภาพในลักษณะกว้าง ๆ ดังในบทชมปลา แทนที่กวีจะใช้คำว่า วาย เพียงคำเดียว กวีก็เปลี่ยนเป็น เค้า ลีว ลี้อย ไล่ ต้า ตัน รี่ เวียน วน ตืดตื้น แห่ ไหล ลอย คำเหล่านี้จะช่วยให้เห็นอาการหลากหลาย ในลักษณะต่าง ๆ บางคำก็สรรขึ้นเพื่อให้เกิดสัมผัสรับกับคำที่ต่อเข้ามา เช่น เค้า/เข้า เค้าคู่/ไคล ไล่/ใน ต้า/ชะโดตื้น/ชลธิ์ ลาดลีว/สลาด แห่/กระแห บางคำก็สรรคำขึ้นเพื่อให้ภาพหลากหลาย และ ให้เกิดสัมผัสนอกขึ้น ได้แก่ เล็มไคล/วายไล่ ชลธิ์/วายรี่ เวียนวน/วายปน เข้าชายเพื่อย/ ลีวลี้อย ชลาสินธุ์/ตืดตื้น นอกนั้นก็สรรคำขึ้นให้ต่างออกไปจากคำเดิมโดยไม่เกี่ยวกับสัมผัสใด ๆ ได้แก่ ไหล ลอย ดังตัวอย่าง

กริมกรายวาย <u>เค้า</u> เข้าชายเพื่อย	ปนวลจันทร์ <u>ลีว</u> ลี้อยแอบไคล
ตะเพียนทอง <u>เค้า</u> คู่เล็มไคล	ปลาสวาย <u>วาย</u> ไล่ในสายชล
กตชะโด <u>ตื้น</u> ชลธิ์	กระทุงทอง <u>วาย</u> รื้ออยู่สืบสน
ปลาหมอคล <u>คู่</u> เวียนวน	สลิดกระดี <u>วาย</u> ปนอันไปมา
ช่อนสลาด <u>ลาด</u> ลีวชลาสินธุ์	ปลา <u>ลือ</u> ตืดตื้นน้ำจวนฉ่า

139 เรื่องเดียวกัน, หน้า 302.

กระหน่ำแหวกเพื่อนมา   ทุงเหว่าย้ายมาบน
ปลาเงินไหลมาแต่เชิงผา   ปลาทองลอยมาอยู่เกลื่อนกล่น¹⁴⁰

5.2.4 การใช้โวหาร

ในเรื่องดาหลังมีการใช้โวหารเพื่อเสนอความหมายอันลึกซึ้ง และพบว่า มีการใช้โวหาร 2 ลักษณะคือ โวหารแบบภาพพจน์ และโวหารแบบจินตภาพ ดังนี้

5.2.4.1 โวหารแบบภาพพจน์

ภาพพจน์เป็นโวหารที่บรรยายหรือพรรณนาอย่างแจ่มแจ้ง จนกระทั่งอ่านหรือฟังแล้วเห็นเป็นภาพเด่นชัด ทั้งนี้โดยอาศัยการเปรียบเทียบแบบต่าง ๆ เป็นเครื่องมือช่วยในเรื่องดาหลังมีการใช้โวหารภาพพจน์ในลักษณะอุปมา อุปสัจจน์ และการอ้างถึง

อุปมา

โวหารแบบภาพพจน์เป็นอุปมาในเรื่องดาหลังพบว่า มีการใช้อุปมาในการบรรยายลักษณะความยิ่งใหญ่ของตัวละคร และความรู้อีกของตัวละคร ดังนี้

ชมความงามของระเด่นมนตรีกับมีสาวว่า "ดังทองรองรับแก้ว
แพรวพราว"¹⁴¹

ชมความงามของปิ่นหยักกับบุษบาสำหรับว่า "ดังสุรียากับพระจันทร์
แจ่มใส"¹⁴²

ระตูล้ำสาเปรียบตัวเองว่า "ฉันตัวเราดังพระยาราชสีห์"¹⁴³

ท้าดาหามีความสำคัญต่ออาณาประชาราษฎร์ ก็เปรียบว่า "ดังฉัตร
กั้นไปทั่วทั้งไตรดาม"¹⁴⁴

140 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 479.

141 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 466.

142 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 125.

143 เรื่องเดียวกัน, หน้า 256.

144 เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

นางบุษบาเก้าโลขณะเข้าสู่กองเพลิงแบหลา ก็เปรียบว่า "ตั้ง
ยาตราฟ้าลงมาแต่สรวงสวรรค์"¹⁴⁵

ระตูมงกลรบกับบันทึมีความสง่างาม ก็เปรียบว่า "งามสง่าดัง
พระยาราชสีห์"¹⁴⁶

นายพลบันทึสามารถรับอาวุธของระตูตระเสได้สองแฉ่ว
ก็เปรียบว่า "นายพลรับรองตั้งกันหัน"¹⁴⁷

ม้ามีความสง่างาม ก็เปรียบว่า "ตั้งม้าพลาทกพระพายพาน"¹⁴⁸

ม้ามีความว่องไว ก็เปรียบว่า "ยิ่งยงว่องไวตั้งไกรสร"¹⁴⁹

ม้ามีกำลังมาก ก็เปรียบว่า "เลิศล้ำกำลังตั้งจะหาษ"¹⁵⁰

จะเห็นว่าจากตัวอย่างที่ยกมา กวีนิยมเปรียบลักษณะความ
งามของละครว่า มีความงามเลิศล้ำเป็นอย่างยิ่ง โดยมีกษณาเปรียบกับสิ่งที่มีค่าอย่างทอง หรือแก้ว
หรือเปรียบกับสิ่งที่ยิ่งใหญ่และสูงส่งอย่างพระอาทิตย์ และพระจันทร์ การเปรียบเช่นนี้เป็นการเปรียบ
ให้งามตามลักษณะอุดมคติ และมุ่งให้ภาพชัดเจนแก่ผู้อ่าน

ถ้าเปรียบเกี่ยวกับความสำคัญของตัวละคร กวีก็จะเปรียบ
ให้เห็นว่ายิ่งใหญ่กว่าผู้อื่นทั้งหลาย เช่น ษัตริย์ที่สามารถขึ้นและเป็นกึ่งหนึ่งของทั้ง 3 โลก หรือแม้จะ
เปรียบกับสัตว์ ก็เป็นสัตว์ชั้นสูงในวรรณคดีซึ่งยิ่งใหญ่กว่าสัตว์ทั่วไป หรือแม้แต่มนุษย์

ถ้าเปรียบเทียบกริยาอาการของตัวละคร พบว่าตัวละครจะทำ
กริยาใด ๆ กิ่งดงามเหมือนกันว่าเดินลงมาจากสรวงสวรรค์ หรือไม่กิ่งดงามราวกับกริยาของพระยา
ราชสีห์

145 เรื่องเดียวกัน, หน้า 441.

146 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาบสัง เล่ม 2, หน้า 320.

147 เรื่องเดียวกัน, หน้า 243.

148 เรื่องเดียวกัน, หน้า 456.

149 เรื่องเดียวกัน, หน้า 558.

150 เรื่องเดียวกัน, หน้า 568.

ถ้าเปรียบเทียบให้คล่องแคล่วก็ราวกับจักรผัน ซึ่งให้ภาพรวดเร็วอย่างมาก แม้แต่สัตว์ที่เป็นพาหนะก็มีกิจรยา
ดงามราวกับพาหนะของเทพ ซึ่งสามารถจะเหาะ หรือวิ่งไวราวกับสัตว์ชั้นสูงอย่างไครสริน
วรรณคดี

นอกจากจะนิยมเปรียบกับลักษณะ และกิริยาอาการของ
ตัวละครในลักษณะต่าง ๆ แล้ว กวียังใช้ภาพพจน์อุปมาบรรยายความรู้สึกของตัวละครในอารมณ์
โกรธ ตกใจสมปรารถนา กระวนกระวายใจและอารมณ์รัก ดังนี้

เปรียบเทียบความโกรธของท้าวฤเรปันว่า "พระเริงกริ้วโกธา

ตั้งอัคคี"151

เปรียบเทียบความโกรธของระตุลสาสมาเมื่อถูกยั่วว่า "ระตุโกรธตั้งเพลิง
หยา"152

เปรียบเทียบอารมณ์ตกใจของนางเกนเมื่อรู้ว่าต้องถูกประหารว่า
"ตั้งพระกาลมาประหารเอาดวงจิต"153

เปรียบเทียบอารมณ์ตกใจของระเด่นหมนตรีเมื่อรู้ว่านางเกนตายว่า
"ตั้งจิตจะออกจากร่าง"154

เปรียบเทียบอารมณ์ตกใจของนางกัศิกาสำหรับเมื่อถูกยกให้เชลยว่า
"ตั้งใครมาแหวะแคะเอาทรวง ล้วงเอาดวงจิตไปได้"155

เปรียบเทียบความรู้สึกดีใจของท้าวฤเรปันเมื่อได้ข่าวว่าท้าวดาหายนดี
เตรียมการอภิเษกให้โอรสว่า "ตั้งได้ยามฤตมาโสมทา"156

151 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหสัง เล่ม 1, หน้า 223.

152 เรื่องเดียวกัน, หน้า 259.

153 เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

154 เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

155 เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

156 เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

เปรียบเทียบความรู้สึกดีใจของนางจินตหราเมื่อรู้ว่าบัณฑิตกลับมาหาตนว่า

"ตั้งหนึ่งองค์ท้าวสุขัมบดี เออวาริพิทร์สมาโรมใจ"157

เปรียบเทียบความรู้สึกดีใจของนางบุษบาสำหรับเมื่อได้รับอนุญาตให้พบ

บัณฑิตว่า "ตั้งได้อมฤตมากสิ้นกิน"158

เปรียบเทียบความกังวลใจของบัณฑิตว่า จะเผยตัวเองอย่างไรให้มีสำรู้ว่า

"พี่ยาร้อนใจตั้งโพลน"159

เปรียบเทียบความรู้สึกทุกข์ใจของมิสาหยั่งว่าขณะออกติดตามหา

ระเด่นมนตรีว่า "อุรขร้อนรุ่มตั้งสุขขอน"160

เปรียบเทียบความรู้สึกของดาหลังที่เอาแต่คิดถึงนางบุษบาก้าโลละว่า

"จให้ร้อนเร่าฤทัยตั้งโพลน"161

เปรียบเทียบความรักของระตูบันจะรากับต่อระเด่นมนตรีว่า

"ซำรักเจ้าตั้งหนึ่งดวงใจ"162

เปรียบเทียบความรักของระเด่นมนตรีต่อนางบุษบาก้าโลละว่า

"หนักยิ่งกว่าดีรีแผ่นผา"163

เปรียบเทียบความรักของระเด่นมนตรีต่อนางบุษบาสำหรับต่อหน้าเสนาว่า

"ซำงเราก็รักตั้งดวงใจ ตั้งหนึ่งแก้วแววไว้นัยนา"164

157 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 273.

158 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 139.

159 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 512.

160 เรื่องเดียวกัน, หน้า 234.

161 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 338.

162 เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

163 เรื่องเดียวกัน, หน้า 336.

164 เรื่องเดียวกัน, หน้า 337.

จะเห็นว่าในการเปรียบกับอารมณ์ความรู้สึกนั้น กวีจะ
ใช้ถ้อยคำเปรียบได้ลึกซึ้ง เข้มข้นรุนแรง เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจและเห็นใจตัวละครว่ารู้สึก
อย่างไรต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามาในชีวิตของตน ดังที่ในอารมณ์สมปรารถนา กวีก็มักเปรียบกับหน้า
อมฤตที่พระอินทร์นำมาชโลมใจตัวละคร ในอารมณ์กระวนกระวายใจ ทุกข์ใจ หรือวิตกกังวล
กวีก็มักจะเปรียบจิตใจตัวละครเหมือนกันพอ ในลักษณะโพลนบ้าง โพลสมขอน หรือโพลน ซึ่งให้
รู้หรืออยู่ตลอดเวลา ในอารมณ์รัก กวีก็จะเปรียบได้อย่างลึกซึ้ง หนักแน่น ซึ่งจะทำให้ผู้ฟังรู้สึก
มั่นใจในความรักของตัวละครยิ่งนัก เพราะเปรียบคนรับกับสิ่งมีค่าอย่าง ดวงใจ หรือ ดวงตา
และหนักแน่นอย่าง หินผา เป็นต้น

ในบางตอนได้พบว่า กวีนิยมเปรียบในลักษณะพรรณนาเพื่อให้
รายละเอียดในการสร้างภาพต่าง ๆ ตลอดจนเปรียบพรรณนาเพื่อพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกตัวละคร
ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

การเปรียบพรรณนาเพื่อสร้างภาพ กวีนิยมพรรณนาลักษณะ
ตัวละครในด้านต่าง ๆ ดังที่กวีพรรณนาความงามของนางบุษบาที่โลละตามชนบทพรรณนาความงาม
ในวรรณคดีไทยว่า

<u>นวลละอองฟ่องแผ้วเพียงจันทร์</u>	เมื่อวันเพ็ญเปล่งเปลืองไม่ราศิน
<u>พิศเกศดั่งปีกแมลงทับ</u>	จู่ไรรับจับขนงดั่งก่งศิลป์
<u>นาสดั่งชอคชรินทร์</u>	เนตรน้องดั่งนิลฉวีดี
<u>โอรสพริ้มตะลชะดแถม</u>	ยิ้มแย้มดั่งสลับทับทิมสี
<u>พรทนต์เรียง เรียงระเบียบดี</u>	เป็นแสงสีดาชัรบระยับตา
<u>กรรณ้องดั่งกลีบเบง</u>	ศอกกลมสมทรงดั่งเลขา
<u>เต้าดั่งดั่งดวงปทุมมา</u>	กลืนกล้ำชันพันชลสี
<u>กรรณ้องดั่งวงไอยเรศ</u>	เมื่อประเวศกรทนต์หน้าพนาศรี
<u>นิ้วหัดถ่างแกมแล้มแซมช้อยดี</u>	หิ้งอินทรียัสสมควรเร่งยวนใจ ¹⁶⁵

¹⁶⁵พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 552-553.

ลักษณะความงามของนางบุษบากำโลชน์ เป็นความงามตาม
อุดมคติในวรรณคดีไทย ทั้งนี้เพราะกวีใช้วิธีเปรียบเทียบความงามในส่วนต่าง ๆ กับสิ่งที่เป็นขนบนิยมแต่
โบราณ เช่น เปรียบผมหงอกเหมือนปีกแมลงทับ คืองามดั่งคันศรที่โค้งสวย จมูกเหมือนขอ ตาเหมือนนิล
ปากแดงดั่งทาสีชาติหรือสีทับทิม แขนเหมือนงวงช้าง หูเหมือนกลีบดอกบัว ก้นดั่งดอกบัว เป็นต้น
การเปรียบเทียบพจนานาลักษณ์ของตัวเอกฝ่ายหญิงในบางตอน
กวีก็มุ่งเน้นความงามรวม ๆ ในวาทะ ยศศักดิ์ ด้านโฉม จริต กิริยา แต่ก็ยังคงเป็นความงามใน
อุดมคติว่า นางราวกับเทพธิดาในวรรณคดีชั้นดุสิต แม้แต่ตอนที่นางกำลังจะแต่งองค์แบบหลา นางก็ยัง
งดงามจนถึงกับทำให้ผู้พบเห็นอย่างมหัศจรรย์ อดไม่ได้ที่จะชื่นชมและเสียดายเมื่อนางจะจากไป
ซึ่งที่ที่นางจะไปอยู่ก็คงเป็นสวรรค์ ทั้งนี้ก็เพราะนางงดงามไปหมดราวกับเทพธิดานั้นเอง
ดังตัวอย่าง

เมื่องามโฉมงามจรตกิริยา	งามทั้งวาทะศกาศศักดิ์
หาไหนจะจะได้เหมือนลูกรัก	ให้เทียบทั้งไตรจักรบ่อนมี
<u>เร็นไว้แต่นางในท้องฟ้า</u>	<u>จะคล้ายโฉมธิดามารศรี</u>
ถาจรมาแต่ชั้นดุสิตดี	จะให้แม่ชื่นชมเป็นขวัญตา
กับองค์พระชนกชนนี	เป็นที่เกษมสันต์บรรชา
ใครได้เห็นเป็นบุญนัยนา	ไร้วินนี้จะมาจากกัน
เจ้าไม่เคยอยู่ที่พื้นสุธาวาส	จะลีลาศดินสุภระยาหงัน
มาทั้งให้ชนนี้จำบัลย์	เคยได้ชมขวัญทุกเวลา
แม้จะได้แต่งเจ้าแต่วันเดียว	พรั่งพร้อมแล้วแลเหลือยาทา ¹⁶⁶

เมื่อนางบุษบากำโลชน์จะอยู่ในร่างชายก็พรรณนาความบึกบึน
แข็งแรงในยามที่สู้กับตรูจนศัตรูต้องพ่ายแพ้ไปได้เห็นภาพชัดเจน ทั้งนี้ก็เปรียบเทียบกล้ำเพื่อของนาง
แข็งแรงราวกับหินแข็ง หรือภูเขา ในขณะที่ฝ่ายศัตรูเป็นเพียงหยวกกล้วยที่มีความอ่อนจนถูกแทงหรือถูกตัด
ได้โดยง่ายดาย ดังที่องค์ปะตาระกาหลาได้สาปนางให้กลายเป็นชาย และพรรณนาลักษณะความ

¹⁶⁶พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 434.

เป็นชายว่า

หลานรักจงต่ออรนรงค์	ถ้าแหงต้ององค์อย่างหวาดไหว
ให้มั่งสิ่งแข็งตั้งดีลาไป	ดจแหงเห็นไศลบรรพตา
ถ้าเจ้าแหงเขาอย่างแหงหยวก	ให้สะตวงง่ายตายตั้งปรารภนา ¹⁶⁷

บางตอนกวีเปรียบพรรณานาฐะของตัวละครด้วยการสื่อโดย
ใช้รูปธรรมแทนนาฐะ ดังที่พระธิดาของระตูหึ่งเจ็ดองค์ ได้ตอบปั้นหย้อย่างคมคายถึงตัวเองมีนาฐะ
ต่ำด้อยว่า

จากทั้งพระชนกมารดร	เป็นภาพร่ำลัญจรวงษา
ดกมาอยู่ใต้พระบาท	อุปมาดังลูกสกนิ
จากบิดามารดาแลรวรัง	มาอยู่ยงฝ่าพระหัตถ์ประโคมศรี
ถ้าพระองค์เมตตาปราณี	คลีออกเห็นจรอดชีวัน
ถ้าพระองค์รวบรัดพระหัตถ์	ก็หน้าที่ชีวาจะอาสัญ
อันชีวิตข้าหย่อนนี้เหมือนกัน	แล้วแต่พระทรงธรรมจะเมตตา ¹⁶⁸

กวีใช้การเปรียบนาฐะของธิดาเหล่านี้ว่าเป็นเพียงนกอยู่ใน
กำมือของปั้นหย้อย เพราะต้องจากบิดามารดา ถ้าปั้นหย้อยจับก็ตาย จะคลายก็รอด นั่นคือปั้นหย้อยมีสิทธิ์
ในอำนาจทุกอย่าง และนางทั้งหลายไม่มีสิทธิ์จะณาชีวิตของตัวเองได้ ชีวิตต่อจากนี้ต้องอยู่ในอุ้งมือของ
ปั้นหย้อยทั้งสิ้น

นอกจากจะนิยมเปรียบพรรณากับลักษณะหรือนาฐะของตัว
ละครแล้วบางตอนกวีก็นิยมเปรียบพรรณากับความงามของธรรมชาติ โดยนิยมเปรียบพรรณาให้
ภาพงดงามชัดเจน และมุ่งให้รายละเอียดในส่วนต่าง ๆ ดังตัวอย่าง

167 เรื่องเดียวกัน, หน้า 448.

168 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 375.

รวยรินพื้นพรรณมาลี แสงสีสอดสีจาเรียดา

บ้างขาวแดงแสงเหลืองเรืองรอง ตั้งทองธรรมชาติ เลขา

ที่ม่วงมอมดั่งจอมเมมา ระบายย่อยหย่อนหน้าวนอิน¹⁶⁹

บ้างผลิพวงผลกลั่นกลาด งามประหลาดตั้งแก้ง เลขา

ที่ช่อแดงดั่งแสงทับทิมทา ที่ขาวรณาดั่งไพฑูรย์

ที่เขียวขจีสีระยับ ดั่งปีกแมลงทับแสงสุรย์

ที่สีเหลืองเรืองอร่ามจรัสจรัญ ดั่งสุวรรณพคุณมาทา ¹⁷⁰

บทพรรณนาดอนนี้บทแรกเป็นบทพรรณนาชมดอกไม้ดอ

ป็นเหยียดินทางไปเมืองป็นจระก้น บทที่ 2 เป็นบทชมผลไม้ดอป็นเหยียดินทางร่วมกับพระชายาทั้ง 2 ไปเมืองพะงาดา จะเห็นว่ากวีใช้กลวิธีสร้างภาพด้วยยี่สิบสี่สี และแสงเป็นสำคัญ ในบทชมดอกไม้ กวีจะเห็นสีเหลืองราวกับทองบริสุทธิ์ตามธรรมชาติ ถ้าเป็นสีม่วงหม่น ๆ ก็เปรียบกับสีเมฆที่ออกสีเทา ส่วนในบทชมผลไม้ก็ให้ภาพผลไม้ที่หล่นลงพื้นดินนั้นงดงามอย่างภาพวาด จากนั้นกวีก็มามุ่งเน้นที่สีของผลไม้ว่า แดงราวกับสีทับทิมไปทาบาไว้ ผลิดที่ออกสีอ่อน ๆ ขาว ก็ยังสวยงามเหมือนสีของแก้วไพฑูรย์ ถ้าสีเขียวก็เขียวสด ระยับเหมือนปีกแมลงทับ ถ้าสีเหลืองก็งามสว่างไสวตั้งทองพคุณ ภาพทั้งสองตรงนี้จึงสวยงาม เด่นชัดในจินตนาการด้วยการเน้นเปรียบเทียบสีของดอกไม้ หรือผลไม้กับสีของธรรมชาติ อันได้แก่ แร่ธาตุ ส่วนต่าง ๆ ของสัตว์ และเมฆ

บางตอนกวีก็เปรียบพรรณาธารถ้าให้เห็นความงาม

อย่างวิจิตรโดยมุ่งเปรียบส่วนต่าง ๆ ของถ้ำแห่งดงงามด้วยสีสี่สี และลักษณะต่าง ๆ ดังตัวอย่าง

จึงลดเลี้ยวเที่ยวชมถ้ำทอง เป็นเปลวปล่องช่องขึ้นจรัสศรี

ที่ห้อยย่อยดั่งพวงมาลี สีดิลาดั่งหนึ่งโมราลาย

บ้างเป็นดอกไม้เด่นดั่งจ๊กกลับ สีแดงแสงระยับจรัสฉาย

¹⁶⁹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 147.

¹⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 188.

แล้วมีแผ่นศิลาทองพราย ตั้งแกลังรชบายบรรจงไว้¹⁷¹

กวีได้เปรียบเทียบอก หินย้อยงดงามราวกับพุทพวงของดอกไม้
สีของหินภายในถ้ำสวยงามราวกับหินแก้วโรมาที่ออกกลวดยลาย หินงอก หินย้อยบางที่มีลักษณะเป็นดอก
สวยงามและห้อยย้อยราวกับโคมระย้า มีแผ่นหินสีทองระย้าราวกับมีคนบรรจงประดิษฐ์ตกแต่งไว้

บางตอนก็เป็นบทเปรียบเทียบรณากับสถานที่ ได้แก่ พระบรม
มหาราชวัง กวีใช้ข้อความเปรียบเทียบอย่างไพเราะ และเห็นภาพว่าส่งงามราวกับพระราชวังใน
สรวงสวรรค์ของพระอินทร์ ภาพปฏิมากรรมรูปครุฑจับนาคที่ปรากฏ ก็ให้ภาพงดงามราวกับเป็น
อาการของครุฑจับนาคที่เกิดขึ้นจริง และกำลังจะเหาะปลิวไปในท้องฟ้า ดังตัวอย่าง

สุบรรณกรกมวาศกรีหิว ลอยแผ่นตั้งจะปลิวพระเวหา
ห้ายอดสูงเยี่ยมเทียมนภา รณาดังโพชนนตัมมวาน¹⁷²

การพรรณนาภาพในเหตุการณ์บางตอน กวีก็ใช้วิธีการ
เปรียบเทียบให้เห็นภาพเหตุการณ์ตั้งแต่ในตอนที่ยกทัพ ด้วยการเปรียบเทียบอย่างเกินจริงในภาพและ
เสียงดังตัวอย่าง

<u>อิงอินทเกรินี่นั่น</u>	<u>แตรสังข์ดังสนั่นป่า</u>
<u>กลองโชนตะโพนกลองชวา</u>	<u>กึ่งก้องดังพสุธาจรโถมทรุด</u>
<u>เสียงพลโหสนั่นครันครัน</u>	<u>นึ่งพังดังคลื่นในท้องสมุทร</u>
<u>สาเฝียงเสียงสรรพอาวุธ</u>	<u>ดังสิงขรจรทรททำลายลง</u>
<u>คูสิตรหลบเกลื่อนกลุ้ม</u>	<u>มีดคลุ่มอับฟ้าปารหง</u>
<u>พระเร่งม้าเร่งกรขวานจตุรงค์</u>	<u>ตัดทางวางตรงเร็วมา</u> ¹⁷³

171 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 478.

172 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 1.

173 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 456.

ส่วนการเปรียบเทียบพรรณนาเพื่อพรรณนาอารมณ์ความรู้สึก
ของตัวละครมักจะพบในอารมณ์รักหรืออารมณ์ตกเศร้า ดังที่ระเด่นมนตรีกล่าวถ้อยคำรักหวานซึ่ง
อย่างน่าเห็นใจก่อนที่จะต้องจากนางไปพากย์หนึ่งต่อว่า

คิดมาฤาหนึ่งจะไม่ไป	ถึงจะขวยบรรล้วยให้รู้ที่
จะขอยู่สูสมด้วยเทวี	กลัวราศีจะมีแก่นวลหนึ่ง
จะจากรักที่ให้ใจจาก	ตั้งอกพี่จะครากออกเป็นสอง
ถ้าพี่แบ่งออกได้ตั้งใจบอง	จะแบ่งไว้ให้น้องถนอมมวล
ภาคหนึ่งจะสมสองกับร้อยชั่ง	ภาคหนึ่งว่ายังให้ก็ถ้วน ¹⁷⁴

ที่ระเด่นมนตรีกล่าวได้ซาบซึ้งเช่นนี้ ก็เพราะระเด่น
มนตรีรักและหลงใหลในตัวนางบุษบาแก้วโละอย่างมาก แม้จะต้องตายก็ยอม แต่ครั้นอยู่กับกลัวนาง
จะมีราศีและหน้าที่ที่ตัวเองต้องทำเฉพาะหน้าที่คือ ต้องลงไปพากย์หนึ่งให้ทันเมื่อตัวดาหาตี้น
บรรทม การต้องจากนางไปก็ราวกับอกจะแตกเป็นสอง ถ้าแยกร่างได้ก็จะให้ร่างหนึ่งอยู่กับ
นาง อีกร่างหนึ่งก็ต้องลงไปพากย์หนึ่งตามหน้าที่ และในขณะที่มีระเด่นมนตรีตัดใจจากนางไปแล้ว
แต่ระเด่นมนตรีต้องถอยกลับมาอีกเหมือนได้ยินเสียงของนางเรียกตน จึงได้หันกลับมาหานางอีก
อย่างไม่เกรงอาญา ความรู้สึกตอนนั้นรุนแรงและพะวักพะวน เสียจนระเด่นมนตรีต้องกล่าวกับนาง
อย่างน่าเห็นใจว่า

<u>พี่ตั้งขสสารกล้าบ้ำมัน</u>	หนั้นมิได้คิดเกรงขาม
ให้ระวังระแวงแห่งสงคราม	จะขวยมุดก็ตามแต่เวร
ส่วนตัวจะไปหน้าใจกลับ	หูรับด้วยความเสง่หา
<u>ให้พะวักพะวนในวิญญาน</u>	<u>ยิ่งกว่ากระสือต้องมนต์นั้น</u>
ถึงจะเอากรีชองสองข้าง	จะแทงหัวสารพางค์ก็ไม่ง้วน
จะสู้ขวยด้วยความรักกัน	อันจะจากเจ้านั้นอย่าพึงคิด ¹⁷⁵

174 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 355.

175 เรื่องเดียวกัน, หน้า 356.

บทเปรียบเทียบตอนนี้ให้ความรู้สึกรุนแรงเพราะระเด่นมนตรีเปรียบตนเองเหมือนกันช่างดกมัน คือ ความคมอารมณ์ตนเองไม่ได้ หรือเหมือนกับกระสือที่ดองหมด ไม่รู้จักว่าอะไรควรไม่ควรจนถึงขนาดว่า ถ้าทหารเมืองดาดาเข้ามาแทงด้วยกริชทั้งที่ร่างก็จะขอยอมตายด้วยความรักนาง

ในอารมณ์ใดก็ตามได้พบการเปรียบเทียบเพื่อพรรณนาความรู้สึกทุกข์โศกในเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังที่ระเด่นมนตรีได้สูญเสียนางเกนบุษบาคนรักไป กวีได้เปรียบเทียบความรู้สึกที่ตนมีต่อนางกับสายน้ำ กระแสลมและพองคลื่นได้อย่างลึกซึ้ง ดังตัวอย่าง

<u>เห็นวาริรี ร้อยหลังไหล</u>	<u>เหมือนดวงชลนัยน์ให้ไหลย่น</u>
แต่พี่ได้ยมาเปลี่ยนทุกข์ทน	จงลุกขึ้นชมชลด้วยพี่ชาย
แม้เจ้าไม่มีวามรณา	จะซึ่มมัจฉาอันหลากหลาย
เจ้ามานอนหนึ่งไม่ถึงกาย	สายสวาทดินหน้ามาพาที
<u>เห็นลมพาดคางเป็นคลื่นซัด</u>	<u>เหมือนเราพลัดมาจากสวนศรี</u>
<u>เห็นพองชลลอยส่องชลสี</u>	<u>เหมือนเจ้ากับพี่ลอยแพมา</u> ¹⁷⁶

จะเห็นว่าในขณะที่ระเด่นมนตรีกำลังนำศพนางไปลอยแพในน้ำก่อนที่จะนำขึ้นปลงศพด้วยการเผา นั้น ภาพของสายน้ำที่ไหลรีไม่หยุดยั้ง ก็เหมือนน้ำตาของระเด่นมนตรีที่เอาแต่ไหลด้วยความโศกเศร้าทุกคืนวัน ต่อไปนี้ระเด่นมนตรีจะต้องอยู่คนเดียว เมื่อเห็นลมพัดที่องหน้าเป็นคลื่นซัดไปมา ก็เหมือนกับทำให้นึกถึงภาพเหตุการณ์ที่ได้มีความสุขกันในอุทยาน แต่แล้วก็ต้องมาพลัดจากกันด้วยความตาย ชีวิตรักของคนทั้งสองจึงไม่ต่างอะไรกับคลื่นที่ซัดไปมาด้วยกระแสลม ยิ่งเมื่อเห็นพองน้ำลอยส่องไปตามกระแสหน้า ก็เหมือนกับชีวิตรักที่ต้องมาพบจุดจบด้วยการส่องศพนางเพื่อไว้อาลัย ชีวิตรักของคนทั้งสองจึงไม่มีค่าไปกว่าพองน้ำที่ไหลไปแล้วก็แตกสลาย

อุปลักษณ์

ในเรื่องดาหลังมีการใช้โวหารแบบอุปลักษณ์เมื่อกล่าวถึงความสำคัญและความรู้สึกของตัวละครดังที่

176 เรื่องเดียวกัน, หน้า 104.

ท้าวกูเรปันเปรียบเทียบความสำคัญของระเด่นมณฑรีว่า "เจ้าจะเป็นปิ่นแก้ว
ครองราชฐาน"177 "จะได้เป็นศรีเมืองไปเบื้องหน้า"178

กุดาวีราทยาเปรียบเทียบตัวเองเพื่อชูงให้ระตุมงฆาตากลัวว่า "เรานี้คือ
องค์พระกาล"179

ระตูปันจะร่ากัน เปรียบความสำคัญของนางบุษบาสำหรับว่า "อันองค์
พระชิตาคือดวงจิต"180

การใช้โวหารภาพพจน์แบบอุปลักษณ์เพื่อแสดงความรู้สึกของ
ตัวละครได้แก่ กวีเปรียบเทียบความรู้สึกนางเกนบุษบากระวนกระวายเมื่อระเด่นมณฑรีต้องไปล่าเนื้อว่า
"ว่าคืนนี้ใจลูกคือกั้งหัน"181

กวีเปรียบเทียบความรู้สึกของระตูปันจะร่ากันเมื่อรู้ว่าเป็นเหยื่อ
ยอมให้พระชิตามาเยี่ยมตนว่า

"พักตร์พ่องคือลชะองจันทรา" 182

กวีเปรียบเทียบความรู้สึกของท้าวกูเรปันเมื่อรู้วาระเด่นมณฑรี เสียรู้ระตุมงฆาตากว่า

"พระชิตากรีวโกรธคือไฟ"183

กวีเปรียบเทียบความรู้สึกของระเด่นมณฑรีที่เฝ้าคิดถึงนางบุษบาก่าโลละว่า

"ร้อนจิตเป็นพิษไฟกำลั"184

177 เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

178 เรื่องเดียวกัน, หน้า 96..

179 เรื่องเดียวกัน, หน้า 232.

180 เรื่องเดียวกัน, หน้า 1410

181 เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

182 เรื่องเดียวกัน, หน้า 139.

183 เรื่องเดียวกัน, หน้า 224.

184 เรื่องเดียวกัน, หน้า 319.

ในบางตอนมีการใช้โวหารอุปลักษณ์พรรณนาความรู้สึก

เศร้าเสียใจ อาลัยอาวรณ์ต่อคนรักของตัวละครอีกด้วย ดังที่นางบีบีไรรินได้พรรณนาความอาลัยรักที่นางเกษมบุษบาต้องมาตายจากนางว่า

โธ่ว่าอนิจจา เจ้าแม่	ทาโฉนแม่จะแลเห็นหน้า
<u>เจ้าอุ่นเรือนเพื่อนไรริน</u> ของมารดา	ที่นี้จะปากหน้าไปฟังใคร
มีแต่แม่ลูกสองเรา	ทิ้งบิดาญาติกาภิหาไม่
เจ้ามาสสัดซัดแม่ไว้	ใจแม่จะขาดแล้วนะลูกรัก
เจ้าเคยปรนนิบัติพยาบาล	มิให้มารดานี้เหนื่อยหนัก
แม่เสียตายสายสวาหนัก	<u>ลูกรักของแม่คือแท่งทอง</u>
บิดาก็มีวบรล้วยไป	ได้เจ้าอยู่เพื่อนแม่เป็นสอง ¹⁸⁵

คำอุปลักษณ์ที่นางบีบีไรรินหมายถึงนางเกษมบุษบาก็คือ เจ้าอุ่นเรือน เพื่อนไรรินสายสวาหนักและแท่งทอง คำเหล่านี้ล้วนแสดงว่า นางเกษมบุษบามีค่ายิ่งนักต่อนางบีบีไรริน เพราะ บิดาได้ตายจากไปเหลืออยู่กับแม่ลูกเพียง 2 คน นางเกษมบุษบาจึงเป็นเจ้าอุ่นเรือนเพื่อนไรริน คือเป็นผู้ ำให้ความอบอุ่น ความสุขความหวังทั้งหมดในครอบครัว ความที่นางเกษมบุษบาผูกพันต่อนางบีบีไรรินมาก นางเกษมบุษบาจึงเป็น สายสวาหนักซึ่งไม่อาจจะตัดขาดจากกันได้ ทั้งความรักผูกพันต่อกัน ตลอดจน นางเกษมเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของนางบีบีไรริน นางเกษมบุษบาจึงเป็นสิ่งมีค่ายิ่ง นางบีบีไรรินจึงคร่ำครวญ ด้วยความรู้สึกแค้นรัก แค้นเสียตายนางเกษมว่านางเป็น แท่งทองของมารดา

บางตอนก็มีการพรรณนาด้วยวิธีอุปลักษณ์กับอารมณ์โกรธเกลียดชังดังตอนที่พระชายาทั้งสองได้เปรียบนางจินตหราว่าเป็น นางมาร สำหรับชีวิตนางทั้งสองว่า

เกิดเหตุทั้งนี้เพราะ <u>นางมาร</u>	พระภูบาลจึงพลัดพระเชษฐา
ถ้าหากไม่ก็จะกลับไปพารา	ครอบครองสวรรค์ยาเปรมบริดี
นี้เพราะนางจึงได้ความยาก	แสนลำบากบุกป่าพนาศรี ¹⁸⁶

185 เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

186 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 166.

เหตุที่พระชายาททั้งสองกล่าวว่านางจินตหราเช่นนี้ ก็เพราะนางจินตหราเป็นต้นเหตุทำให้ระเด่นมนตรีต้องพลัดพรากจากระเด่นจขหรั้ง ซึ่งถ้าไม่มีนางจินตหราแล้วระเด่นมนตรีคงได้กลับไปกุเรปันแล้ว นางทั้งสองจึงรู้สึกโกรธ เกลียดชังการกระทำของนางจินตหร่ายิ่งนักที่มาช่วยระเด่นมนตรีไปอย่างหน้าไม่อาย และสืผลทำให้นางทั้งสองรวมทั้งระเด่นจขหรั้งต้องมาตกระกำลำบากตามหาระเด่นมนตรีอีก นางจินตหราจึงเท่ากับเป็นนางมารที่ทำลายชีวิตรักและความสุขของนางทั้งสองกับระเด่นมนตรี

ในบางตอนก็ได้ปรากฏโศกนาฏกรรมแบบพรรณนา ซึ่งใช้ทางองรีโต้ตอบเชิงหยอกล้อกันระหว่างคนสนิทสนม ดังที่บันหยีเปรียบประสันตาว่า เป็นนกกดตาแดงมากกว่าเป็นไก่ชน ทั้งนี้เพราะเมื่อได้ยินเพียงชื่อเมืองกุสาตัน ประสันตาก็รู้สึกกลัวขึ้นมาอย่างไม่มีเหตุผล

พี่ครามตัวกลัวหนักทีเดียวฤ	แต่ออกชื่อกุสาตันตีหนี
หน้าเพือดเหือดแห้งลงทันที	นี่ฤอาวดทนายว่าชาญชัย
ฉวยศึกฮีมเอิมมาหนักหนา	จะกลัวอยู่สู้ศึกที่ไหนได้
กลัวจะยกธงโรหิงโรไป	มิใช่ไก่เต็มพันพั้นเมือง
ทาทหน้าม่อยสร้อยศัลย์ไม่กล้าหนี	เป็นนกกดตาแดงหน้าแข็งเหลือ
เลี้ยงเสียเปสาเปสากินข้าวเปเลี้ยง	ถึงทำเครื่องงาไม่มีมัน ¹⁸⁷

ฝ่ายประสันตาก็โต้ตอบกับด้วยความคมคายว่า ตัวเองเป็นไก่ชนแต่เป็นไก่ชนที่ถูกไก่กลางหลายตัว คือถูกบันหยี และพระอนุชาทั้งสองรุมจิกตีด้วยการพากันเห็นด้วยคำเจ็บ ๆ จนไม่สามารถจะต่อปากต่อคำได้อีกแล้ว

ถ้าแต่ตัวต่อตัวไม่กลัวกัน	พั้นสิ้นพาราไม่อาลัย
ชนกับไก่กลางทาคางสนัด	แต่ผลัดเปลี่ยนหน้าไม่ปราศรัย
จุกจิกหยิกทิ้งตะบิงไป	ทั้งฝูงใหญ่มุ่งมัวเอาตัวเดียว
ถ้า मैं เป็นคู่ตีมิรันทตทอด	จะเกี่ยวกอดหมกมุ่นฉิว
เพราะหลายตัวเข้าล้อมตอมเกรียว	จะเดี่ยวขับรับรองทานองไร ¹⁸⁸

187 เรื่องเดียวกัน, หน้า 562-563.

188 เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

การอ้างถึง

การอ้างถึงเป็นโวหารภาพพจน์ที่อ้างถึงคำพังเพย สุภาษิต สำนวน การท้าวความถึงนิทานหรือวรรณคดี เรื่องสำคัญที่รู้จักกันดี หรือการยกอุทาหรณ์ เป็นการกล่าวเปรียบเทียบชนิดใช้คำน้อยกินความมาก เพราะเมื่อผู้อ่าน ผู้ฟังรู้ความหมายของคำพังเพย สุภาษิต สำนวน และรู้เรื่องนิทานหรือวรรณคดีนั้นอยู่แล้ว ก็จะเข้าใจความหมายที่ลึกซึ้งโดยกวีไม่ต้องอธิบายมาก ดังตัวอย่าง

พระพลางกอดจูดจูบได้	แน่ เจ้าพิสมัยจงได้ฟัง
เหมือนพระอุณรุทกับกินรี	ปางก่อนกล่าวไว้แต่หนหลัง
อยู่ด้วยกันได้ในโพตรึง	ไม่มีรังเกียจทั้งสองรา
ที่นี้ที่สุดแต่ความรัก	เสมอสมัครด้วยความเสนาหา
ไม่ถึงชาติว่ามนุษย์แลกินรี	แปรเพศภาษาต่างกัน
ตัวเจ้าก็อยู่กวาดล	จะวิจลไปโยฉะนั้นนั้น
เราก็เป็นมนุษย์เหมือนกัน	จงเอาความรักนั้นมาหักใจ ¹⁸⁹

การกล่าวเปรียบเทียบเช่นนี้เป็นการกล่าวเปรียบเทียบตามชนบ คือ เปรียบตนเองและคนรักกับตัวละครในวรรณคดีไทยที่รู้จักดี บทเปรียบตรงที่นับว่ากินใจตรงที่ ระเด่นมนตรีเข้าใจหน้าตัวละครพระอุณรุทไปพบรักกินรี และยังสมัครรักใคร่กันได้มาเปรียบเพื่อ ให้นางบุษมาภาภาโลละรู้สึกนึกรักตนในฐานะอันภักย์หนึ่งดาหลังผู้ต่ำต้อย เหมือนกับกินรีผู้สูงศักดิ์ ยังรักพระอุณรุทได้

บางตอนกวีก็ใช้วิธีการเปรียบด้วยการอ้างถึงอย่างคมคาย โดย ยกเรื่องธรรมชาติอันเป็นธรรมดาโลกมาเปรียบกับความรักของตนที่มีต่อนาง ดังที่ปั้นหย้าหรือ ระเด่นมนตรีได้ยกเรื่องธรรมชาติของสายน้ำที่ไม่อาจห้ามให้ไหล หรือดอกบัวกับแมลงผึ้งที่ไม่อาจ ห้ามให้สัมพันธ์กัน เหมือนกับที่ตนรักนางจินตหราว่า

¹⁸⁹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 45-46.

¹⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 522.

ว่าข่มเหงไม่เกรงกลัวยา ด้วยธรรมดาโลกยีนดี
อันมหาวารีมิให้ไหล จะหยุดไว้ได้ถ้ามึงมารศรี
อันปทุมจจะห้ามกุมรี มิได้เอาชามอาบละของ
 อันจจะห้ามความรักพี่ให้หยุด อกจจะแตกแยกทรุดออกเป็นสอง¹⁹⁰

การยกอุทาหรณ์ธรรมชาติของต้นไม้ก็สามารถนำไปใช้เตือนสติแก่
 ตัวละครในเหตุการณ์บางตอนได้ ดังที่ประหม่อมสุหรีได้เตือนสติที่าวกูเรปั่นไม่ให้เกิดการหักทนาย
 รุนแรงต่ออิเหนาที่ไปหลงรักหญิงต่ำศักดิ์ มิฉะนั้นอิเหนาก็จะพลอยย่อยยับไป นางได้ยกธรรมชาติ
 ของต้นไม้ว่า ถ้าหากโค่นต้นแล้ว ใบก็ร่วงหล่นปลิวไป ซึ่งก็ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใดเลยว่

ก้มเกล้ากล่าววรสพจมาน อิเหนาพี่งฟานเจริญยศ
 อย่าเพ้อด้วยหักทนายรอน จงงดก่อนอย่าว่าให้ปรากฏ
 กาลังเมื่อยังจจะรีนรส ครั้นปลิดปลัดคราวรักจะเสียการ
 แม้นเอาโทษประโยชน์จะเสื่อมสูญ จงอนุกลอย่าหักเอาด้วยทนาย
 อันลูกเรายังเยาว์เบาการ ประหารต้นใบสนจขลิวไป¹⁹¹

บางตอนตัวละครก็ยกคำพังเพยเพื่อให้อีกฝ่ายเห็นจริงสมกับ
 เหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น ดังที่พี่เลี้ยงภูธราภิราทยาได้ยกคำพังเพย ให้พี่เลี้ยงแลขทหารเห็นด้วยว่าไม่ควร
 จะไว้ใจมิสาประหม่อมกุนหนึ่ง ด้วยการยอมยกนางเชลยให้อยู่ในความคุ้มครอง เกลือกจะเข้าทาทอง
 "หนีเสือปะจระเข้" คือหนีระเด่นศิริกันมา แล้วต้องมาพบกับชายแปลกหน้าผู้ไม่เคยเห็นหน้ามาก่อนว่

ซึ่งว่าเป็นเชื้อพระวงศ์พงศ์เฝ้า เหตุไฉนฝ่ายเราไม่รู้จัก
 ครั้งจะพาวิกรมยงนางลักษณ ไปด้วยพระทรงศักดิ์เห็นไม่ดี
 ฝ่ายพระองค์ก็เป็นชายโรสภา เหล่าธิดาก็แบ่งพลมิดรี
 เกลือกมีเกนภัยจะเสียที สองพระภูมิจจะโทษเรา
เมื่อพานี้จากปากพยัคมา จะสงให้กมภากระไรเล่า¹⁹²

191 เรื่องเดียวกัน, หน้า 45-46.

192 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 45-46.

สาเหตุที่ว่า "อย่าเอาพิมเสนไปแลกกับเกลือ" ตัวละครก็
ไปใช้ เปรียบเพื่อให้อีกฝ่ายเห็นด้วยกับการกระทำของตนว่าไม่มีศักดิ์ศรีเพียงพอที่จะไปเทียบกันผู้สูงศักดิ์
หรือผู้ที่มีความสามารถสูงกว่า ดังที่ชาวบ้านเมืองกาหลงได้เปรียบว่ากันว่า ไม่ควรจะไปหลงรัก
พวกนั้น จูเหว่ยด้วยชาวบ้านมีศักดิ์ศรีต่ำกว่า หรือขุนพลบ้านหย็กก็เปรียบฝีมือการรบของระตูระเสวว่า
ไม่อาจมาเทียบกันตนได้เลย ดังตัวอย่าง

นางหญิงบ้างว่าซำร่กน่อง บ้างก็ร้องว่าเราจะเอาพี่
บ้างคหนองร้องว่ามาเป็นที ชาวบุรีก็สรรวสรวลกัน
จะละโมภโลกแลกเกลือสินเธาว์ เอาระคนเข้าพนพิมเสนกลั่น¹⁹³

ตุกรระตูภูบาล ตัวท่านชาติ เชื้อกษัตรา
สิवादศักดิ์ยกตนว่าดี มาต่อฝีมือโยธินไม่สมหน้า
เอาพิมเสนมาแลกเกลือให้ถาษา กษัตราจมากสิ่งอยู่กลางดิน¹⁹⁴

จะเห็นว่าการเปรียบด้วยการอ้างอิงได้ช่วยให้เข้าใจ
ความหมายได้เด่นชัดขึ้น ทั้งนี้เพราะเป็นถ้อยคำที่ยอมรับและรู้จักกันดี และสามารถนำมาใช้เป็นข้อ
สนับสนุนในการเตือนสติ โน้มน้าวใจในเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

5.2.4.2 โวหารแบบจินตภาพ

โวหารจินตภาพ คือ โวหารบรรยายหรือพรรณนาได้อย่าง
แจ่มแจ้งและชัดเจน ทำให้ผู้ฟังผู้อ่านเกิดมโนภาพไปตามที่ผู้แต่งบรรยายหรือพรรณนาไว้ การใช้โวหาร
แบบจินตภาพเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่จะช่วยในการสร้างภาพ ความรู้สึกและบรรยากาศ ใน
เรื่องดาหลังได้พบโวหารแบบจินตภาพด้วยการมุ่งพรรณนาภาพเพียงอย่างเดียว ก็มุ่งพรรณนาภาพ
และบรรยากาศเข้าผสานความรู้สึกตัวละคร ดังนี้

193 เรื่องเดียวกัน, หน้า 495.

194 เรื่องเดียวกัน, หน้า 242.

การพรรณนาภาพเพียงอย่างเดียวนั้น จะพบในบทชม
 ธรรมชาติในลักษณะต่าง ๆ ดังที่กวีพรรณนาชมก ด้วยการใช้ชื่อนกแต่ละชนิดที่จับไม้ของตน กับ
 นกบางชนิดที่แสดงกิริยาแตกต่างไปหรือนกบางชนิดก็ทำกิริยาร่วมกันให้มาอยู่ร่วมกันจนทำให้เห็น
 ภาพนกนานาพรรณมากมายเต็มไปหมด

พระเหลือบเห็นนกนางนวล	จึงชี้ชวนบุษยามารศรี
นั้นกางเขนขม้นกินปลี	จับสารภีร้องอยู่ริมดง
แขกเต้าเคส้าคู่กระสันชั้น	กระสาชั้นจับต้นมหาหงส์
เด้าโหมงจับโหมงเมียงอนงค์	คณาหงส์จับจอมคีรีเรียง
กระหาโชนจับต้นคนทา	โกฎจาเรืองร้อยคณองเสียง
เขาไฟจับมะไฟมายเมียง	รายเรียงคาบเหยื่อมาเพื่อกัน
กุลาให้โกลกิลกระเหว่าลาย	ฮั้วชันชายจับต้นฮั้วชันพัน
พญาลอคลอคคู่เมียงพัน	เบญจวรรณไต้วัลย์แล้ววินไป
สาธิกาจับต้นเพกา	โม่รารอนร้องเสียงใส
สัตว์วาระเวมระวังโพ	ตระไนจับมะสังรังราย
มยุราพายฟ่อนบนคีรี	พระชี้ชวนนวลนางโคมฉาย ¹⁹⁵

ในบทชมปลา ทั้งปลาทะเลและปลาน้ำจืด กวีได้ให้
 รายละเอียดในด้านชื่อปลา พร้อมทั้งกิริยาอาการของปลาต่าง ๆ กันไป ด้วยการสรรคำกิริยาอาการ
 หลากหลายของปลาจนทำให้เห็นภาพปลานานาชนิดเคลื่อนไหวในอาการต่าง ๆ อย่างเด่นชัด
 ในจินตนาการ

พระชี้ให้วิหยาสะกาดู	นั้นเงือกงูราหูมึงกรกราย
ปลาวาฬพุดพ่นชลธี	วารีเป็นละอองกระแสบสาย
กระเบนบินขึ้นพันชลลอยกาย	โลมมาแหวกว่ายเป็นคู่กัน
ปลาพะยูนมีกายตั้งสุกร	ยี่สนดาชอกชอนแล้วพุดพัน
ทั้งฉนากฉลากเวียนตามกัน	นวลจันทร์จาร์ระเม็ดแลนนทรี ¹⁹⁶

¹⁹⁵พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 158.

¹⁹⁶พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 2, หน้า 381.

เพียนทองว่ายทองกระแสดล   กระแหกรายว่ายวนอยู่ชวักไซ่ว
 ปลาฆ่าปลาหมอรอเล็มโคล   กตแขยงแข่งไล่กันไปมา
 ลูกฉอนว่ายต่อมอยู่ริมเพ็อย   นวลจันทร์ลอยเลื่อยแอบพา
 หน้าคนเทพชะโศกพา   ว่ายแหวกแตกถากันไป¹⁹⁷

ภาพตอนชมกิริยาของสัตว์ป่า กวีก็สรรคำให้ภาพชัดเจน
 ด้วยการให้ชื่อสัตว์และกิริยาอาการที่เคลื่อนไหวต่างกันไปตามลักษณะธรรมชาติของสัตว์ป่าแต่ละชนิด
 ดังตัวอย่าง

หมู่คชาพาพวงลงวารี่   เสียดสีนางทั้งพรั่งหน้า
 พยัคฆ์โจนจับมฤคา   มหิงสาไล่ชวิดติดตี
 สิงห์ชนัดวิ่งโจนโผนแผ่น   กระหิงวิ่งเด่นติดตามหนี
 เสียงพาลองเชิงบนคีรี   โดแดงแสงสีตั้งขาดทา
 สุกกรป่าพาลูกตุ้มเดิน   ช้างเนินคีรีภูพา
 หมู่เม่นเดินตามกันมา   สิงหราไล่ล้อมพรูไป
 กระจงเห็นคนก็ซ่อนเร้น   กระต่ายเด่นออกจากพุ่มไม้¹⁹⁸

ในบทต่อสูระหว่างทหารทั้ง 2 ฝ่าย กวีก็สร้างภาพขึ้นมาให้
 เห็นเด่นชัดในเหตุการณ์และดำเนินเหตุการณ์เป็นไปอย่างรวดเร็ว แต่ก็ให้ความตื่นเต้น ฮึกเหิม
 เพราะต่างฝ่ายต่างก็ต่อสู้กันดุเดือด ทั้งรุกและรับกันตัวต่อตัว ดังตัวอย่าง

รับสังแล้วต้อนพลไกร   บุกระบั้นกระชั้นไล่เข้ามา
 ทหารช้างนั้นหยิกก็รับรอง   ปิดป้องแทงฟันกันหนักหนา
 สองฝ่ายสัประยุทธ์กันไปมา   พลม้าต่อม้าเข้ารอนราย
 พลเท้าต่อเท้าเข้าโรมรัน   ครั้นครั้นในพื้นภูมิสถาน
 พลทั้งสองฝ่ายก็วายปราน   โลหิตตั้งธารธารา¹⁹⁹

¹⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 257.

¹⁹⁸ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 498.

ภาพตรงนี้เกิดขึ้นได้รวดเร็วเพราะกวีพรรณนาสั้น ๆ

ตรงไปตรงมาด้วยท่วงทानองกระซิบกิริยาที่ทั้งสองรุกรบกันคือ บุกบั้น ปัดป้อง แทะ ถิ่น กันเต็มไปหมด
และแลเห็นภาพการต่อสู้ตัวต่อตัวอย่างเด็ดเดี่ยว เอาเป็นเอาตาย ด้วยคำว่า รอนร่าย โรมรัน
จนเกิดเสียงสนั่นไปหมด และก็จบลงที่ทั้งสองฝ่ายต่างก็ล้มตาย จนโลหิตไหลดั่งสายน้ำ

สำหรับโรหารแบบจินตภาพในการสร้างภาพเพื่อผสานอารมณ์
ตัวละครจพบทั้งในอารมณ์แห่งความสุข อารมณ์เศร้าโศกและอารมณ์ดกใจกลัว ดังนี้

ในตอนที่มีสาปประหมังกุหนึ่งมาถึงเกาะประลุหนึ่ง ก็ได้เข้าชม
ธรรมชาติภายในเกาะ ได้แลเห็นภาพไม้ดอก และไม้ใบที่เขียวชอุ่มทั้ง 2 ซ้างทาง มีภาพทกแสดง
อาการต่าง ๆ อย่างชัดเจน มีภาพผลไม้ที่มากมาย อุดมสมบูรณ์เต็มไปหมด ดังตัวอย่าง

พลาจชมพรรณไม้หน้านา	ที่เรียบเรียงดาดาริมทาง
บ้างผลิตดอกผลระบัดใบ	รมรันชอุ่มใบทั้งสองข้าง
ปักซี่รับร้องครมูคราง	สูงคณานางนกเข้าทำรัง
ที่ลูกน้อยจับคอดยหาแม่	ที่ปีกแก่สอนบินอยู่พुरुพั้ง
บ้างยืนคอดคอยเหยื่ออยู่ในรัง	บ้างประหนึ่งปีกป้องบุตรตน
พระซึ่งชี้ให้องค์อนุชา	เก็บผลพฤษชาติมีผล
กิ่งด้อมน้อมครี้อึงมือคน	เหลือล้นสุกห้ามทรมาน ²⁰⁰

ในบางตอนภาพธรรมชาติรอบข้างแทนที่จะทำให้ตัวละคร
รู้สึกมีความสุข กลับยิ่งกระตุ้นให้เกิดความทุกข์ทมิหนาคิดถึงคนรักมากขึ้น จะเห็นว่าเพียงแสงจันทร์ที่จับ
ใบไม้ไม่สามารถทำให้มีสาควนคิดถึงดาหสัง ขึ้นมาอย่างช่วยไม่ได้ มิเพียงเท่านั้นมีสายังได้ยินทั้งเสียง
ดาหสังและรู้สึกสัมผัสกับกลิ่นกายของดาหสัง จนทำให้เกิดจินตนาการเห็นใบหน้าดาหสังชัดเจนขึ้น
ในความคิดคำนึง ดังตัวอย่าง

199 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหสัง เล่ม 2, หน้า 316.

200 เรื่องเดียวกัน, หน้า 420-421.

แสงจันทร์จับไม้กับใบไม้	อรวโรทัยนิจพิศวง
เหมือนดาหลังจับหนึ่งงามพวง	เชิดชู้ยู่ตรงพลับพลาขึ้น
เหมือนจะยिनคำสาเนียง	สุรเสียงพากย์ครุหวนหัน
อันกลิ่นพกาภรณ์ที่บ้านบัน	ทอดก้านชูชันพันกันมา
เหมือนกลิ่นดาหลังอาไฟ	เมื่อขึ้นมาในที่เคหา
วอนชวนสารวลาให้เจรจา	แล้วขับเปรียบมาให้ได้คิด
เหมือนจะได้ยिनคำสาเนียง	สุรเสียงพาวจเจอร์วิจิต
เหมือนจะเห็นพักตรามาแนบชิด	พลางคิดคะนึ่งตะสิงไป ²⁰¹

เช่นเดียวกับภาพงดงามธรรมชาติในป่าดงที่ระเด่นมนตรี
กำลังออกติดตามมิสาไปเมืองกาหลัง เมื่อระเด่นมนตรีได้หลีกไปเห็นภาพเกสรของดอกลาดวนที่
กำลังร่วงโรยปรายลงมา พร้อม ๆ กับได้กลิ่นของดอกไม้ผสานมากับสายลม ก็ทำให้ระเด่นมนตรี
อดนึกถึงมิสาขึ้นมาไม่ได้ ภาพของเกสรลาดวนที่ร่วงโรยปรายอย่างช้า ๆ มีผลต่อจิตใจของ
ระเด่นมนตรียิ่งนัก เพราะเป็นภาพงดงามอย่างเตร้างสร้อยที่น่าจะเป็นตัวแทนของหยาดน้ำตา มิสา
ที่เป็ารอระเด่นมนตรี ณ ที่แห่งนี้ แต่ระเด่นมนตรีก็มีได้มาตามนัด ภาพนี้เองที่ทำให้ระเด่นมนตรี
ถึงกับทอดถอนใจออกมาอย่างน่าสงสาร เนื่องจากสามารถไปกระตุ้นให้นึกถึงความรู้สึกของคนรัก
ได้ ดังตัวอย่าง

พระพายชายพัดมารวยริน	หอมกลิ่นลาดวนหวนโหย
เกสรร่วงรายอยู่ปรายปราย	ดอกโรยเกลื่อนกลาดลงดาดดิน
พระหวนคิดถึงองค์ชนิษฐา	แก้วตาที่มานในไพรสิทธิ์
เจ้าจะชมหนักไฉนดิชริน	พิดาลดินด่วนรีบตาเนินตาม ²⁰²

²⁰¹พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ดาหลัง เล่ม 1, หน้า 466.

²⁰²เรื่องเดียวกัน, หน้า 451.

ในอารมณ์ตกใจ ก็วิ้งได้บรรยายภาพลางร้ายน่ากลัวขึ้นใน
ขณะที่ตัวละครกำลังเดินทาง ภาพตรงหน้าที่เกิดขึ้นมีส่วนทำให้ตัวละครรู้สึกประหลาดประหลาดประหลาด
แม้ขนาดตัวละครที่เป็นแม่ทัพก็อดไม่ได้ที่จะนึกถึงชะตากรรมของตัวที่กำลังจะพบจุดจบ ดังตัวอย่าง

ครั้นมาถึงทวาร เขตชั้นนี้	ก็บันดาลอัศจรรย์เป็นหนักหนา
ให้มีลมวังงพระสุริยา	ซุ่มทวารทวาราทลายลง
ถูกงอนรถหักกระเด็นไป	ระตุตกาใจตยสิ่งหลง
สารทิพย์ลัดจากรถทรง	อาชาล้มลงยงดินดาน
เร่งคิดครั้นคร้ามขามจิต	เห็นชีวิตจะดับสังขาร ²⁰³

นอกจากนี้ในอารมณ์ตกใจบางตอน ก็วิ้งบรรยายภาพเหตุการณ์
ตื่นตื่นในความฝัน เพื่อบอกกลางบางอย่าง ทำให้รู้สึกหมตกาลังใจที่จะสู้ชีวิตอีกต่อไป ดังตัวอย่าง

จึงสูบินนิมิตประหลาดใจ	ว่ายังมีเทพไทองค์หนึ่งมา
ชูแก้ววิเชียรไวสามดวง	รัศมีโชติช่วงในเวหา
พระเหาะไปจวดยิงเอาจินดา	มาไว้ในหัตถ์เทพภูมิ
แสงแก้วนั้นยับมัวหมอง	ไม่สอดส่องจรัสรัศมี
แล้วมีนางอัปสรนาวิ	ชิงเอาหนีจากหัตถ์ไป
ชูไว้กลางนภากาศ	รัศมีโอกาสแสงใส
แล้วมีนกอินทรียฤทธิไกร	มาจิกตีภูวไนยตกลงมา
กำลังอยู่กับพื้นธรินิน	ตามมาจิกกินเนตรทั้งซ้ายขวา
แล้วเหยียบอาลงไว้กับสุธา	พระพวาตื่นขึ้นไม่สมประดี
ตรีกตจึ่งรู้ว่าความฝัน	ให้อัศจรรย์อันนอกพระโคมศร ²⁰⁴

203 เรื่องเดียวกัน, หน้า 255.

204 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, दानลัง เล่ม 2, หน้า 20-21.

จะเห็นว่าตัวละครระดับดิริกันแม้จะสามารถไปชิงแก้วมณี
ในฝันมาได้แต่แก้วนั้นกลับหม่นหมอง ยิ่งทำให้เกิดความเสียใจ เมื่อถูกนางอัปสรชิงไปก็กลับสว่างขึ้นได้
ซ้ำตัวเองกลับถูกนกอินทรีทำร้ายอย่างทารุณ ภาพลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ นี้ให้ภาพชัดเจนและ
น่ากลัวสำหรับคนที่กำลังมาความทุกข์ใจ และจะมีผลทางจิตวิทยาทำให้รู้สึกท้อแท้ในชะตากรรมของตน
ยิ่งนัก

จากการได้ศึกษาคุณค่าทางวรรณศิลป์มาทั้งหมด ได้พบว่าวี
ได้ใช้เสียงสัมผัสสัจเพื่อสร้างเสียงเสนาะในบทกลอน สัมผัสพยัญชนะนอกจากจะช่วยทำให้เกิดเสียง
ไพเราะแล้ว ยังชวนให้นึกถึงภาพและเสียงต่าง ๆ ขึ้น สัมผัสสระจะช่วยทำให้ท่วงทวนองรีนไหล
ด้วยการคล้องจองกันไป ทั้งชวนให้นึกถึงความหมายของคำที่ต่อเนื่องกันมาได้อย่างชัดเจน
ในบางตอนจะพบทั้งการใช้สัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระได้อย่างกลมกลืนกันอย่างไพเราะ ในด้าน
การเล่นคำมีการใช้วิธีซ้ำคำช่วยเน้นความหมายด้วยการซ้ำคล้ายกลบท ซ้ำภายในวรรคหรือบาท
เดียวกัน และด้วยการซ้ำเพียงบางส่วน ในด้านการซ้ำความก็ช่วยเน้นความไพเราะ ส่วนความหมาย
ด้านการซ้ำความหมายจะช่วยเน้น เพิ่มความหมาย ทำให้ได้คำใหม่เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำจำเจ
กับคำเดิม

ด้านการใช้โวหารมีทั้งโวหารแบบภาพพจน์ และโวหารแบบจินตภาพ
โวหารแบบภาพพจน์พบว่า มีโวหารประเภทนี้ในลักษณะอุปมา อุปสัณเษน์และการอ้างถึง วิธีอุปมา
และอุปสัณเษน์ใช้บรรยายหรือพรรณนาเพื่อให้ภาพลักษณะและอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร
นอกจากนี้วิธีอุปมาในบางตอนยังมุ่งให้ภาพละเอียดในการสร้างภาพอื่น ๆ อีกด้วย การอ้างถึง
เพื่อช่วยให้เข้าใจความหมายในเนื้อความได้อย่างกินใจด้วยถ้อยคำที่ลึกซึ้งและเป็นที่ยอมรับกันดี
มีการใช้โวหารจินตภาพเพื่อสร้างภาพเพียงอย่างเดียวให้เห็นชัดเจนในจินตนาการ และสร้างภาพ
เพื่อผสมผสานกับอารมณ์ตัวละครในเหตุการณ์ต่าง ๆ เรื่องดาหลัง จึงนับว่ามีคุณค่าทั้งทางด้านเสียง
คือการสร้างความไพเราะจากการใช้เสียงสัมผัส และการเล่นคำ ทั้งยังมีคุณค่าด้านความหมาย
ด้วยการใช้โวหารแบบต่าง ๆ